



รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการศึกษาศักยภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณ
ริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรี: กรณีศึกษาพื้นที่ตลาดพลู – วัดโพธิ์นิมิตร

Study of Capability of Communities for Cultural Tourism Development in Historic
Urban and Preservation of Historic Urban Community along Old Chao Phraya River
loop of Thonburi are: Case Study of Communities in Talad Phloo and Wat Phonimit

โดย ดร.วรสิทธิ์ ตันตินิพันธุ์กุล และคณะ

กรกฎาคม 2558

สัญญาเลขที่ RDG5650013

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการศึกษาศักยภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณริม
แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรี: กรณีศึกษาพื้นที่ตลาดพลู – วัดโพธิ์นิมิตร

Study of Capability of Communities for Cultural Tourism Development in Historic
Urban and Preservation of Historic Urban Community along Old Chao Phraya River
loop of Thonburi are: Case Study of Communities in Talad Phloo and Wat Phonimit

คณะผู้วิจัย สังกัด

1. ดร.วรสิทธิ์ ตันตินิพันธุ์กุล
2. ดร.บุษเกตน์ อินทรปาสาน
3. นางสาวอรรจนีญา วงศ์กิจการวานิช

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

ชุดโครงการวิจัยอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการ

สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย วช.-สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปผู้บริหาร

โครงการศึกษาศักยภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรี: กรณีศึกษาพื้นที่ตลาดพลู – วัดโพธิ์นิมิตร

บทนำ

พื้นที่แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรีนั้นถือเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของกรุงเทพมหานครหรือเมืองบางกอก โดยที่เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างทั้งการคมนาคมและกสิกรรม ตั้งแต่สมัยอาณาจักรอยุธยา พื้นที่แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าอันประกอบไปด้วย คลองบางกอกน้อย คลองชักพระ และ คลองบางกอกใหญ่หรือคลองบางหลวงจึงเป็นพื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สะท้อนการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมืองในกลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานต่อเนื่องจนเป็นกรุงเทพมหานคร โดยที่พื้นที่แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าตอนล่างซึ่งคนทั่วไปเรียกว่าคลองบางหลวงหรือทางราชการเรียก คลองบางกอกใหญ่ นั้นถือเป็นแหล่งวัฒนธรรมยาวนาน เพราะเป็นชุมทางคมนาคมทางน้ำ ไปยังภาคตะวันตกและใต้มี ชุมชนหนาแน่น ยังเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจ ในพื้นที่ฝั่งธนบุรีและมีแหล่งท่องเที่ยวสำคัญมากมาย นอกจากนี้พื้นที่ย่านประวัติศาสตร์คลองบางหลวงยังต้องการแผนอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเร่งด่วนเนื่องจากการสร้างสถานีรถไฟฟ้าเข้ามาในพื้นที่นี้ถึง 2 สาย คือ รถไฟฟ้า MRT สายสีน้ำเงินที่ไปสิ้นสุดยังบางแค และบางโพ และรถไฟฟ้า BTS ที่ไปยังบางหว้า (ภาพที่ 4) ประกอบกับการขาดการวางแผนสาธารณูปโภคพื้นฐานอย่างมีระบบและการท่องเที่ยวทางน้ำที่ไร้การควบคุมทำให้เกิดมลภาวะและการอยู่อาศัยของชุมชนมีสภาพที่ไม่เหมาะสม ผู้อยู่อาศัยเริ่มย้ายออก ปล่อยให้อาคารประวัติศาสตร์ กลุ่มบ้านไม้เก่าร้างทำให้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงพื้นที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง หากไม่มีการวางแผนการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนซึ่งรวมถึงการบริหารจัดการระบบสาธารณูปโภคที่เหมาะสม และการวางผังอนุรักษ์ย่านชุมชนเมืองเก่า และเพื่อสร้างสรรรูปแบบการพัฒนาเมือง และที่รักษารากเหง้าทางวัฒนธรรมไว้

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อสำรวจเครือข่ายและจุดเชื่อมโยง (Node) ของเส้นทางคมนาคมในชุมชนที่มีประสิทธิภาพทั้งทางน้ำ ทางเท้า จักรยานและทางถนน เหมาะสมแก่การอยู่อาศัยและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
2. เพื่อศึกษาและเก็บข้อมูลสภาพสังคม วิถีชีวิตและการอยู่อาศัยในชุมชนในปัจจุบัน
3. เพื่อศึกษาและเก็บข้อมูล เรื่องเล่า วิถีชีวิตในสมัยก่อนและประวัติศาสตร์สำคัญของชุมชนพื้นที่ที่เป็นจุดเชื่อมโยงอดีตสู่ปัจจุบันและนำไปจัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนได้
4. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ รูปแบบกิจกรรม การท่องเที่ยวและการให้บริการที่เหมาะสมกับพื้นที่ย่านประวัติศาสตร์

ขอบเขตการวิจัยและวิธีการศึกษา

วางแผนการบริหารจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและสร้างสรรค์ควบคู่ไปกับแผนการอนุรักษ์ย่านเมืองเก่าในชุมชนที่สำคัญ ตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรีโดย ทำการศึกษา สํารวจ และเก็บข้อมูลวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์รวมถึงจัดทำแผนการท่องเที่ยวและอนุรักษ์ร่วมกับชุมชนที่มีความพร้อมมากที่สุดและมีโอกาสได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเส้นทางระบบขนส่งมวลชน เพื่อเป็นชุมชนนําร่องในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนและสามารถสร้างความตื่นตัวเพื่อให้ชุมชนอื่นๆ ในแนวคลองบางกอกน้อยและบางกอกใหญ่ หรือบางหลวง ตระหนักถึงความสำคัญของย่านประวัติศาสตร์แห่งนี้ และก่อให้เกิด โครงข่ายคมนาคม ที่เชื่อมโยง ศูนย์กลางชุมชนอื่นๆที่สำคัญ เช่น วัด ตลาดหรืออาคารประวัติศาสตร์อื่นๆ เพื่อเป็นพื้นที่อนุรักษ์และ จัดการมรดกประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ใน อีกมิติหนึ่ง จากชุมชน ผู้สืบเชื้อสายมาจากข้าราชการบริพารในสมัยก่อน โดยที่ได้ทำการสำรวจพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวชุมชนตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าหรือคลองบางกอกน้อย คลองชักพระ และคลองบางกอกใหญ่ซึ่งต่อไปนี้เรียกว่าคลองบางหลวง

ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการศึกษา

1. ศึกษาและทบทวนวรรณกรรมทั้งแนวความคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง การเก็บข้อมูลนโยบายของหน่วยงานรัฐ
2. เก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็นมาเก็บข้อมูลปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ดังนี้
 - การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการสำรวจลักษณะทางกายภาพของย่านตลาดพลู อาทิ เช่น การใช้ประโยชน์อาคาร สภาพโดยรวมของพื้นที่ องค์กรประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรม การคมนาคมขนส่ง เป็นต้น การสังเกตการณ์กิจกรรม การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง
 - การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการรวบรวมข้อมูลเอกสารอ้างอิงที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน นโยบายและแผนของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง แผนที่ และภาพถ่ายทางอากาศ
3. การจัดการข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นเป็นการทำข้อมูลเชิงแผนที่
4. การวิเคราะห์ข้อมูล องค์กรประกอบในเชิงกายภาพที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้
5. กระบวนการเรียบเรียงข้อมูล สํารวจจริงวัดสถานที่เพื่อทำฐานข้อมูลของสถาปัตยกรรมประวัติศาสตร์ การสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสถานที่เพิ่มเติม การสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับกิจกรรมที่สำคัญของชุมชนในพื้นที่ รวบรวมและนำเสนอข้อมูลเบื้องต้นให้ชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่นโดยการจัดนิทรรศการณ
6. การทำแผนที่ทางวัฒนธรรม

การสรุปและอภิปราย

การเปลี่ยนแปลงโครงข่ายคมนาคมจากการสัญจรทางน้ำมาเป็นทางบก ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่มีความหลากหลายผสมผสานกันมายิ่งขึ้น อาทิเช่น ย่านการค้า ย่านที่อยู่อาศัย ซึ่งปัจจุบันมีการเข้าถึงพื้นที่ได้อย่างสะดวก ทั้งทางบก และทางน้ำ ทางรถไฟ และทางรถไฟฟ้า เนื่องจากบริเวณโดยรอบย่านตลาดพลูมีถนนสายหลักตัดผ่าน และตั้งอยู่ริมคลองบางกอกใหญ่ รวมถึงมีระบบขนส่งมวลชนที่เข้าถึงพื้นที่ที่มีจำนวนค่อนข้างมาก นอกจากนี้ ภายในย่านมีศาสนสถานสำคัญ บ่งบอกถึงประวัติความเป็นมาของย่าน รวมทั้งยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์ของผู้อยู่อาศัยในย่าน กับศาสนสถานต่างๆ ได้เป็น อย่างดี

กิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดน้ำก็ได้ปรับเปลี่ยนเป็นตลาดบกในรูปแบบอาคารตึกแถวที่เกาะตัวอยู่บริเวณริมถนนเทอดไทย โดยมีตลาดวัดกลางเป็นศูนย์กลางกิจกรรมการค้าสำคัญซึ่งเกี่ยวข้องกับการค้าขายอาหารสด และสินค้าหลากหลายประเภท เช่น ร้านขายอาหาร และร้านขายของชำ เป็นต้น โดยกิจกรรมการค้าต่างๆ เหล่านี้เป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญต่อพื้นที่ ทางด้านการสร้างรายได้ให้กับย่าน รวมถึงการรองรับ และการให้บริการแก่ประชาชนทั้งภายใน และภายนอกพื้นที่ แม้ว่าในปัจจุบันการประกอบกิจกรรมการค้าในย่านตลาดพลูเริ่มลดความสำคัญลง แต่ยังคงเอกลักษณ์ย่านการค้าที่มีลักษณะเฉพาะดั้งเดิม

มรดกทางวัฒนธรรมของย่านตลาดพลู

จากการศึกษาและวิเคราะห์มรดกทางวัฒนธรรมโดยเน้นที่มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งมนุษย์อยู่อาศัยและดำเนินชีวิตในสภาพแวดล้อมหรือสังคมใดสังคมหนึ่งจะทำให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมเฉพาะพื้นที่ ซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ พัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ซึ่งในย่านตลาดพลูมีสถานที่สำคัญ ประเพณีวัฒนธรรม อาหารการกิน ที่สำคัญเป็นต้น พบว่ามีวัฒนธรรมด้านอาหารเป็นที่ขึ้นชื่อในกรุงเทพมหานคร และมีกิจกรรมประเพณีสำคัญ ซึ่งเกี่ยวข้องกับสถานที่ทางประวัติศาสตร์ทางศาสนา โดยสถานที่ และกิจกรรมประเพณีเหล่านี้เชื่อมโยง โดยถนนดั้งเดิมคือ ถนนตลาดพลู และมีบางส่วนใช้ถนนเทอดไทยซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมหลักในเวลาต่อมา

โดยมีมรดกสำคัญตามหัวข้อดังนี้

1. ศาสนสถานสำคัญ ทั้งหมด 9 แห่ง แบ่งเป็น

- วัดไทย 4 แห่ง ได้แก่ 1.วัดอินทาราม 2.วัดจันทาราม 3.วัดราชคฤห์ 4.วัดโพธิ์นิมิตร
- ศาลเจ้า 6 แห่ง ได้แก่ 1.ศาลเจ้าตึกดิน 2.ศาลเจ้าอานีเยง 3.ศาลเจ้าบิดาพระเพลิง 4.ศาลเจ้าเขตก 5.ศาลเจ้าสูง 6.โรงเจ

2. แหล่งอาหารการกินและอื่นๆ ที่โดดเด่น (ของไหว้ เครื่องจักสานและยา) ทั้งหมด 26 ร้าน ดังนี้

ร้านอาหาร 23 ร้าน ได้แก่ 1. ร้านสุณีข้าวหมูแดงตลาดพลู 2. ร้านกระเพาะปลานายบัว
3. ร้านเจ้าเองกระเพาะปลา กุ้งช่าย 4. ร้านเป็งลั้ง กุ้งช่ายเจ้าตั้งเดิมตลาดพลู 5. ร้านกิมเม้งกุ้งช่าย
6. ร้านแก้วข้าวมันไก่ 7. ร้านลิ้มโภชนา 8. ร้านเนื้อเปื่อย ต จันทรเพ็ญ 9. ร้านบะหมี่ตงเล้ง 10. ร้านบะหมี่
นายกำ 11.ร้านหลุยส์บะหมี่เกี้ยวกุ้งลูกชิ้นปลา 12. ร้านเตี้ยเย็นตาโฟ 13. ร้านหุยราดหน้า 14. ร้านเต็ก
เฮง หมี่กรอบจีนหลี 15. ร้านแสบ 16. ร้านสหายโภชนา 17. ร้านครัวบางหลวง 18. ร้านสุรียากาแพ
ลิ้มชะฮวด 19. ร้านอิวัก้วยตลาดพลู 21. ร้านหมวย-หลี น้ำแข็งไส 22. ร้านขนมเบื้องญวน สุภาภา

ร้านอื่นๆ ได้แก่ 1. ร้านตั้งสี่หมงของไหว้ ไก่วอยู่ 2. ร้านอินทรโอสถ 3. ร้านขายเครื่องจักสาน
4. โรงน้ำปลาเข้าเต็กเซ็ง

3. ประเพณีสำคัญ

- ประเพณีไทย ในย่านตลาดพลูไม่ต่างไปจากพื้นที่อื่นๆมากนัก ยกเว้น ประเพณีชักพระ วัดนางชี
จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในวันแรม 2 ค่ำ เดือน 12 โดยขบวนเรือจะเริ่มต้นจากวัดนางชี มีการแสดงของ
ท้องถิ่น อาทิ กะตั่วแทงเสือ หัวล้านชนกัน เป็นต้น นอกจากนี้ งานไหว้พระบาทวัดราชคฤห์ ซึ่งจะจัดพร้อม
กับการเฉลิมฉลองเจ้าพ่อเขาคอก

- ประเพณีจีน เป็นย่านเก่าแก่ที่มีชาวจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้ยังคงมีขนบธรรมเนียม
ประเพณีจีนให้เห็นอยู่ในทุกเทศกาล รวมถึงการทำอาหารคาว หวาน ที่ใช้ในเทศกาลต่างๆของชาวจีน
อีกทั้งยังส่งไปขายตามสถานที่อื่นๆ อาทิเช่น ซาลาเปาลูกท้อ ขนมเปี๊ยะ บ๊ะจ่าง ขนมเซ้ง ขนมเทียน เป็นต้น
เทศกาลที่สำคัญของชาวจีนได้แก่ เทศกาลตรุษจีน เทศกาลไหว้ขนมจ้างหรือจั้ง เทศกาลสารทจีน เทศกาล
ไหว้พระจันทร์ เทศกาลกินเจ เทศกาลสารทขนมอี๋ เป็นต้น

- ประเพณีอื่นๆ ได้แก่ วันปราบดาภิเษกสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในวันที่ 28 ธันวาคม ของ
ทุกปี ที่พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่ ซึ่งในวันที่ 27 ธันวาคม จะเป็น
ขบวนแห่ทำพิธีสักการะของประชาชน นอกจากนี้ยังมีการเฉลิมฉลองด้วยการแสดงต่างๆ อาทิเช่น การเชิด
สิงโตและมังกร เป็นต้น

เส้นทางวัฒนธรรม

เน้นการเข้าถึงถนนสายประวัติศาสตร์ในพื้นที่คือ ถนนตลาดพลูทางใน โดยที่นักท่องเที่ยวสามารถ
เข้าถึงพื้นที่นี้ โดยระบบขนส่งมวลชนต่างๆ และสามารถเดิน หรือขี่จักรยานที่สามารถเข้าถึงวิถีชีวิต
ของผู้คนได้

1 เส้นทางจักรยานตลาดพลู

การขยายตัวของเส้นทางรถไฟฟ้า BTS และ MRT สายสีน้ำเงินและสีม่วงจนใกล้ ย่านพื้นที่ตลาดพลู โดยมี สถานีรถไฟฟ้า BTS 3 สถานีที่สามารถเดินทางสู่พื้นที่ตลาดพลูได้ ในระยะใกล้ และ สถานี MRT 2 สถานี ซึ่งเชื่อมต่อพื้นที่ธนบุรีกับใจกลางกรุงเทพมหานคร และมีเส้นทางจักรยานในบริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่ศึกษาตลาดพลูและวัดโพธิ์นิมิตรคือ ปั่นท่องสองฝั่งเจ้าพระยา ซึ่งเป็นหนึ่งใน 15 แผนที่แหล่งท่องเที่ยวจากหนังสือ กรุงเทพมหานครจรยในวันเดียวของกองการท่องเที่ยว กทม. โดยเริ่มต้นจากวัดอรุณราชวราราม ปั่นชมวัด โบสถ์คริสต์ มัสยิดและชุมชนในบริเวณ กะตึจิ้น ไปจนถึงท่าดินแดงและข้ามเรือไปยังบางรักปั่นไปถึงเอเชียทีค

การทำแผนที่ทางจักรยานแบ่งข้อมูลออกเป็น 3 ด้าน คือ

1. สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ตลาดพลูประกอบด้วยศาสนสถานสำคัญต่างๆทั้งที่อยู่ในวัดพุทธและศาลเจ้าจีนในชุมชน และในพื้นที่ศึกษา รวมทั้งสิ้น 15 แห่ง ซึ่งสถานที่เหล่านี้เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในพื้นที่และมีเรื่องเล่า ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ เช่น อนุสาวรีย์และเจดีย์พระอัฐิของ สมเด็จพระเจ้าตากสิน ตลอดจนพิธีกรรมต่างๆ อีกมากมาย ทั้ง ของชุมชนทั้งชาวพุทธ มุสลิมและจีน เส้นทางปั่นจักรยานจะลัดเลาะพานักท่องเที่ยวชมสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนที่นี่

Talad Phlu Bicycle Tours
No.1 Trip Ride to 15 Holy Spaces

แผนที่ปั่นจักรยาน ท่าบุญไหว้พระ 15 สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ในตลาดพลู

สัญลักษณ์

- ถนนสายหลัก
- ทางรถไฟ
- ทางจักรยาน
- ขอบเขตพื้นที่ศึกษา
- ศาสนสถานที่สำคัญ
- ศาลเจ้าที่สำคัญ

- ศาลเจ้ากวอนดู
- ศาลเจ้าพระเพลิง
- ศาลเจ้าเขาคอก วัดราชคฤห์
- วิหาร พระนอนมหาย วัดราชคฤห์
- เจดีย์อัฐิพระยาพิชัยดาบหัก วัดราชคฤห์
- พระพุทธรูปปางอภัยอนันตนาถ วัดราชคฤห์
- อุโบสถวัดจันทราราม
- เจดีย์พระอัฐิสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดจันทราราม
- ศาลาภิรมย์ภักดี วัดจันทราราม
- พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดจันทราราม
- ศาลาสี่ประตูและต้นโพธิ์ วัดโพธิ์นิมิตร
- ศาลเจ้าสูงศาลเจ้าบางยี่เรือ
- ศาลเจ้าศักดิ์ดิน
- โรงเจ
- ศาลเจ้าแม่ทองอิน

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในตลาดพลู
ตลาดพลูถือเป็นชุมชนเก่าแก่และมีความเชื่อที่หลากหลายภายในชุมชนของ เพราะเป็นชุมชนที่มีทั้งชาวจีน ชาวไทย มอญและแขกในอดีตซึ่งมีทั้งวัดและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เช่น ศาลเจ้า บัสซิด โบสถ์ เจดีย์ อนุสาวรีย์ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน เส้นทางจักรยานท่องเที่ยวจึงเป็นการแนะนำสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางความเชื่อ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของคนทุกศาสนาสำคัญของผู้คนในย่านนี้

ภาพที่1 แผนที่จักรยานท่าบุญไหว้พระ 15 สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ในตลาดพลู

2. ย่านอาคารประวัติศาสตร์

ตลาดพลูเป็นชุมชนเก่าแก่ซึ่งมีอาคารประวัติศาสตร์ชุมชนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 ซึ่งยังมีอาคารเรือนแถวไม้ที่มีรายละเอียดที่น่าสนใจอยู่ในบริเวณถนนตลาดพลูในซึ่งเป็นเส้นทางริมน้ำ เช่น โรงสีเก่า โรงน้ำปลา ร้านขายยาโบราณ ร้านค้าเครื่องจักสานรวมถึงบ้านเรือนในตรอกโรงเจและซอยข้างวัดโพธิ์นิมิตร ที่มี ศูนย์สุขภาพชุมชน ร้านตัดผม ที่ทำการชุมชนริมคลองย่อยและถนนรวมถึงตึกแถวในรูปแบบโคโลเนียล และแบบจีนในพื้นที่ย่านการค้าที่อยู่ริมถนนเทอดไทและซอยย่อยจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เป็นตึกแถวขนาดเล็กรูปแบบเรียบง่าย แต่มีองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่กลมกลืนกับอาคารเก่าอื่นๆ



ภาพที่2 แผนที่ปั่นจักรยานชมย่านชุมชนประวัติศาสตร์ ตลาดพลู

3. แหล่งอาหารและสินค้าขึ้นชื่อ สืบเนื่องมาจากชุมชนจีนที่อาศัยอยู่ จึงมีของขึ้นชื่อ เช่น ขนมกุยช่ายซึ่งมีแหล่งผลิตสำคัญ ในตรอกโรงเจ อาหารสำหรับไหว้เจ้าตามเทศกาลของคนจีนต่างๆ รวมถึงของไหว้ และอาหารขึ้นชื่อสำคัญของคนจีนคือ เส้นบะหมี่ ซึ่งมีทั้ง บะหมี่เกี๊ยวน้ำ หลายร้าน หมี่กรอบจีนหลี ขนมไทยชนิดต่างๆ ที่ตกทอดมาหลายชั่วอายุคน



ภาพที่3 แผนที่ปั่นจักรยานชิมมรดกอาหารไทย ตลาดพลู

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

พื้นที่ตลาดพลูที่สำรวจนั้นครอบคลุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน 2 ประเภท คือ ย .9 และ พ. 3 ตามกฎกระทรวง ข้อบังคับผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2556 การจะสร้างอาคารขนาดใหญ่ได้นั้นถนนด้านหน้าต้องมีความกว้างมากกว่า 30 เมตร ยกเว้นอยู่ในรัศมี 500 เมตรจากสถานีรถขนส่งมวลชน ขณะที่ตรอก ซอย พื้นที่ตลาดพลูมีความกว้างน้อยกว่า 12 เมตร ถนนหลักคือ ถนนเทอดไท ซึ่งปัจจุบันมีสถานี BTS ถึง 2 สถานี คือ สถานีโพธิ์นิมิตร และสถานีตลาดพลู ที่อยู่ใกล้พื้นที่นี้ ซึ่งแต่ละสถานี มีระยะห่างจากพื้นที่ตลาดพลู ในแนวถนนเทอดไท ประมาณ 500 เมตรเท่านั้น เปิดโอกาสให้มีการสร้างอาคารขนาดใหญ่ได้ ทั้งที่พักและแหล่งพาณิชย์กรรมต่างๆรอบสถานีรถไฟฟ้า แต่การพัฒนาแบบนี้ โดยไม่พิจารณาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ มีโอกาสที่ชุมชนย่านเมืองเก่าที่อยู่ริมคลองต่างๆ เช่น ตลาดพลู คลองบางหลวง ลุ่มสลายไปกับการพัฒนาที่ดินขนาดใหญ่ตามแนวรถไฟฟ้า เนื่องจากที่ดิน จะมีราคาสูงขึ้นหลายเท่าตัว เป็นแรงจูงใจให้ชุมชนเจ้าของที่ดินเดิมนั้นขายที่ดินให้ กับนักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์รายใหญ่ได้ตามกลไกของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมถ้าไม่มีการควบคุมที่ชัดเจน

นอกจากนี้สมควรให้มีการควบคุมการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์และจำกัดความสูงของอาคาร โดยรอบวัดอรุณราชวราราม ตามข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนั้นรวมถึง พื้นที่ฝั่งตรงข้ามตลาดพลู คลอง บางหลวงด้วยเช่นกัน ดังนั้นพื้นที่ตลาดพลู ซึ่งมีย่านประวัติศาสตร์สำคัญ จึงสมควรอย่างยิ่ง ในการเพิ่ม มาตรการควบคุมอาคารดังนี้

1. สมควรยกเลิกข้อยกเว้นในการสร้างอาคารขนาดใหญ่ที่อยู่รัศมี 500 เมตรจากสถานีรถไฟฟ้ามหานครในข้อบังคับผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2556 ของพื้นที่บริเวณตลาดพลู คลองบางหลวง ซึ่งรวมโซน พ. 3-29 และ โซน ย. 9-21 เข้าด้วยกัน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ ขนาดใหญ่ เช่น ห้างสรรพสินค้าแบบลดราคา ที่อาจจะทำลายกิจกรรมการค้าดั้งเดิม ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนริม น้ำตลาดพลูไป

2. สมควรกำหนดความสูงอาคารที่อยู่แนวริมคลองบางหลวง คลองบางน้ำชน คลองสำเหร่ โดย

- ในระยะ 3 เมตรแรกห้ามสร้าง

- ระยะ 3 ถึง 15 เมตรจากฝั่ง นั้นให้มีความสูงไม่เกิน 8 เมตรและ

- ในระยะ 15 ถึง 45 เมตร ให้มีความสูงได้ไม่เกิน 16 เมตร ซึ่งมีลักษณะเดียวกับ ข้อบัญญัติ กรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ.2542 กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภท ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งสองฝั่ง เพื่อไม่ให้อาคารใหม่มีความสูงข่มอาคารเดิมในชุมชน

นอกจากการควบคุมความสูงอาคาร ที่จะสร้างใหม่ควรมีการควบคุมไม่ให้อาคารใหม่ทำลายความต่อเนื่องกับการเรียงตัวกลุ่มอาคารในชุมชนเมืองของตลาดพลู

3.อาคารทั้งหมดในพื้นที่ที่ห่างจากริมคลองมากกว่า 45 เมตร ควรมีมาตรการในการจำกัด ความสูงและขนาดเช่นกัน โดยที่อาคารที่สร้างใหม่นั้นอาจจะสูงได้เกิน 16 เมตร แต่ไม่ควรมีความสูงที่แตกต่าง มากจนเกินไปหรือเข้าข่ายอาคารขนาดใหญ่พิเศษ (ในกรณีนี้ไม่ควรเกิน 23 เมตร)

4. การก่อสร้างอาคารใหม่ควรคำนึงถึงลักษณะร่วมกับอาคารเก่า เช่นอาคารใหม่ที่อยู่ในโซนริมน้ำ อาจจะมียกเว้นหรือสร้างแรงจูงใจ (incentive) เช่นการเพิ่มความสูง ให้ใช้หลังคาปั้นหยา หรือ หลังคาจั่ว เพื่อให้มีความต่อเนื่องกับบ้านและเรือนแถวไม้ อาคารที่อยู่ในโซนใกล้ตึกแถวริมถนน ควรมี ลักษณะการใช้แผ่นกันสาด ช่องเปิดที่ใกล้เคียงกับ อาคารเก่า แบบสิงคโปร์ 2 ชั้น หลังคาปั้นหยา หรือ แบบตะวันตกผสมจีนที่สูง 3 ชั้น

5. สมควรรื้อโครงสร้างคานขวางที่ยึดฝั่งคลองย่อยต่างๆในพื้นที่เพื่อเปิดพื้นที่ให้ชุมชนสามารถสัญจร ไปมาในคลองย่อยได้ เช่น คลองบางน้ำชนและคลองสำเหร่ จากการสัมภาษณ์คนเก่าแก่ชุมชน

บทคัดย่อ

โครงการศึกษาศักยภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณ แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรี: กรณีศึกษา พื้นที่ตลาดพลู-วัดโพธิ์นิมิตร

การฟื้นฟูและรักษาเอกลักษณ์ของย่านเมืองเก่าเป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับประเทศไทยหนึ่งในนั้นคือ ตลาดพลู ซึ่งประกอบด้วยความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เป็นส่วนหนึ่งของกรุงธนบุรี ย่านการค้าเก่าแก่และวัฒนธรรมที่สำคัญ ปัจจุบันเนื่องจากพื้นที่ฝั่งธนบุรีมีการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาเมืองน้อยกว่าฝั่งตะวันออกของกรุงเทพมหานครจึงทำให้ยังคงลักษณะของย่านเมืองเก่าที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ริมน้ำคูคลองผสมผสานกับวิถีชีวิตชาวสวนอันเป็นเอกลักษณ์รากเหง้าของกรุงเทพฯ ซึ่งมีคุณค่าในฐานะวัฒนธรรมซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 4 ด้าน ได้แก่

ด้านประเพณีวัฒนธรรม การจัดงานบุญประเพณีเพื่อสืบสานจารีตประเพณีดั้งเดิม และฟื้นฟูให้คงคุณค่าดั้งเดิม ทั้งงานบุญที่เกี่ยวข้องกับศาสนา หรืองานประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีพื้นบ้าน สามารถแบ่งได้เป็น 3 รูปแบบ ตามเชื้อชาติและบุคคลสำคัญในพื้นที่ ได้แก่ ประเพณีไทย ประเพณีจีน และประเพณีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญในพื้นที่

ด้านศิลปะพื้นถิ่น ศิลปะพื้นถิ่นคือการแสดงด้านภูมิปัญญาศิลปะท้องถิ่น ทั้งด้านบันเทิงงานจิตรกรรม ประติมากรรมศิลปะพื้นถิ่น และการละเล่นท้องถิ่น ได้แก่ การเชิดสิงโต แต่ปัจจุบันได้ลดน้อยลงเนื่องจากการพัฒนาทางด้านคมนาคม

ด้านอาหาร ย่านตลาดพลูในอดีตเคยเป็นที่อยู่อาศัยของข้าราชการบริวาร และคนจีนยุคแรกๆ ทำให้อาหารการกินได้รับอิทธิพลจากกลุ่มคนเหล่านี้ จึงเป็นที่มาของอาหารที่ขึ้นชื่อของย่านตลาดพลู อาทิเช่น ร้านหมี่กรอบจีนหลี ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ร้านขนมเบื้อง ร้านขนมเบื้องญวน ร้านขนมหวานตลาดพลู

ด้านอาชีพ ในอดีตย่านตลาดพลูเป็นย่านการค้าที่สำคัญ ผู้คนในอดีตจะทำการค้าเป็นหลัก ปัจจุบันการค้าในย่านนี้มีศาลเจ้าและวัดจำนวนมากทำให้เกิดอาชีพต่างๆ เช่น ทำและขายของเช่นไหว้ในพิธีงเด็ก พิธีไหว้เจ้าต่างๆ ทำและขายขนมไหว้ต่างๆตามเทศกาล ซึ่งในปัจจุบันลูกหลานมีการสืบทอดกิจการกันน้อยลง และอีกหนึ่งอาชีพที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของย่านตลาดพลูอีกอาชีพหนึ่งคือ ร้านขายยาแผนโบราณ

เนื่องจากพื้นที่ตลาดพลูมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานทำให้หลงเหลือรูปแบบสถาปัตยกรรมในยุคสมัยต่างๆ ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ นอกจากนี้มีความหลากหลายทางเชื้อชาติทั้งไทยจีน และมอญ จึงทำให้มีความหลากหลายทั้งทางวัฒนธรรม ประเพณี ศิลปะ และยังมีบางส่วนสืบทอดมาถึงปัจจุบัน อาทิเช่น ประเพณีจีน ซึ่งสัมพันธ์กับศาสนสถาน อาหาร และอาชีพในพื้นที่ ซึ่งน่ารายได้เข้ามาในพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีบุคคลสำคัญเป็นที่เคารพสักการะแก่ประชาชนทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ ซึ่งสัมพันธ์กับศาสนสถานและประเพณี

Abstract

Study of Capability of Communities for Cultural Tourism Development in Historic Urban and Preservation of Historic Urban Community along Old Chao Phraya River loop of Thonburi are: Case Study of Communities in Talad Phloo and Wat Phonimit

The revitalization of the place identity is truly necessary for a cultural heritage community in Thailand. The goal of this research is to provide guidelines for revitalization and conservation of the identity of the old floating market called *Ta Lad Pu* in Western Bangkok, Thailand. The market comprises of many historical and traditional values which have impact on a long continuous way of living and which have made the market and the surrounding community become consequently unique. The research has revealed 4 major aspects of identities and values of *Ta Lad Pu* such as (1) local traditional ceremonies and wisdom, (2) vernacular arts, (3) authentic food, and (4) way of life:

- (1) Local traditional ceremonies and wisdom include the religious rituals practiced in this community. In addition, there exists a ritual which depicts Chinese and Thai culture and ways of life particularly a ritual of worshipping former kings and gods.
- (2) Vernacular arts are activities of local wisdom including performance, painting, and sculpture such as Chinese Lion dance and Thai dance. However, due to the urban development, these kinds of arts have been reduced gradually.
- (3) Authentic food in this area has been influenced by Chinese for a long period of time, like for example, pan cake, Thai desserts, and traditional crisp fried noodle which existed since the reign of King Rama V,
- (4) There are numerous Chinese shrines and old temples which have brought many sacrificial offering shops for the gods and among which is a Chinese god. Furthermore, a Chinese-Thai traditional herbal shop that is more than 100 years old in business represents as a symbol of the bi-cultural life here.

Having a long historical record, Ta Lad Pu keeps unique architecture and extensive continuous ways of living within its community. However, even in such many old places, there are issues related to the retention of authenticity and core identity of the place which must be considered. Different ethnic people have lived here and have made this community a variety of social and creative activities, distinctive ways of living, and beliefs. In addition, most of them are not transformed into tourist places in response to the growing trend of cultural tourism.

The challenge of revitalization aims to generate the actions and underlying processes that would be necessary to deliver and recommend how to improve the identity and value strategically in terms of sustainable development to realize social, economic and environmental benefits for Ta Lad Pu.

สารบัญ

	หน้า
บทสรุปผู้บริหาร	ก
บทคัดย่อ	ฅ
สารบัญ	ฉ
สารบัญภาพ	ด
สารบัญแผนที่	น
สารบัญแผนภูมิ	ป
สารบัญตาราง	ผ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ที่มาและสาระสำคัญของงานวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย	13
1.3 ขอบเขตการศึกษา	13
1.4 ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการศึกษา	26
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	27
บทที่ 2 แนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวคิดเมืองน่าอยู่	
2.1.1 ทฤษฎีเมืองแห่งภูมิภาค	28
2.1.2 แนวคิดในการออกแบบพื้นที่ว่างในชุมชนเมือง	30
2.1.3 แนวคิดในเมืองน่าอยู่ (Healthy City) โดยสำนักงานองค์การอนามัยโลกและ หน่วยงานของรัฐ	32
2.2 ความเป็นมาของแนวคิดและความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม	33
2.3 แนวคิดในเรื่องการท่องเชิงมรดกทางวัฒนธรรมในประเทศที่กำลังพัฒนา	36
2.4 นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง	
2.4.1 แผนพัฒนากรุงเทพมหานครระยะ 22 ปี พ.ศ. 2552-2563	38
2.4.2 แผนปฏิบัติการประจำปี พ.ศ. 2556 สำนักงานเขตธนบุรี	40
2.4.3 แผนพัฒนาการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2554-2558	41
2.4.4 เครือข่ายการท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวเชื่อมโยงของกรุงเทพมหานคร	43
2.5 สรุปท้ายบท	44

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	
3.1 กรอบแนวความคิดในการวิจัย	46
3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล	
3.2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ	47
3.2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ	48
3.3 การจัดการข้อมูล	49
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	49
3.5 กระบวนการเรียบเรียงข้อมูล	50
3.6 การทำแผนที่ทางวัฒนธรรม	51
บทที่ 4 สภาพทั่วไปของคลองบางกอกใหญ่ และตลาดพลู	
4.1 ประวัติศาสตร์และพัฒนาการของชุมชน	
4.1.1 ยุคแห่งการสร้างเมือง	53
4.1.2 ยุคแห่งพัฒนาการคมนาคม	57
4.1.3 ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงสู่ตลาดชุมชน (ปี พ.ศ. 2475 – ปัจจุบัน)	58
4.2 ลักษณะของคลองและชุมชนริมคลองบางกอกใหญ่	
4.2.1 ตำแหน่งและที่ตั้ง	60
4.2.2 ลักษณะการปกครอง	60
4.3 ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่	
4.3.1 การใช้ที่ดินริมคลองบางกอกใหญ่	61
4.3.2 สภาพแวดล้อมและพื้นที่สีเขียว	61
4.4 โครงข่ายการคมนาคม	
4.4.1 ระบบโครงข่ายถนน	61
4.4.2 ระบบคมนาคมทางน้ำ	63
4.4.3 ประเภทการสัญจรทางน้ำ	64
4.4.4 ระบบขนส่งมวลชนกรุงเทพ	64
4.5 ระบบสาธารณูปโภค	
4.5.1 ระบบการระบายน้ำและระบบป้องกันน้ำท่วม	65
4.5.2 ระบบการบริการประปา	65
4.5.3 ระบบการบริการโทรศัพท์	66
4.5.4 ระบบการบริการไฟฟ้า	66

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.6 ระบบสาธารณสุขปการ	
4.6.1 สถาบันการศึกษา	66
4.6.2 สถานพยาบาลและการบริการสาธารณสุข	66
4.6.3 ศูนย์บริการชุมชน	67
4.6.4 ศูนย์ราชการระดับท้องถิ่น	67
4.7 ลักษณะทางเศรษฐกิจ	67
4.8 ลักษณะทางสังคมและประชากร	
4.8.1 ขนาดและการเปลี่ยนแปลงประชากร	68
4.8.2 ลักษณะประชากร	73
4.8.3 สภาพทางสังคมและการบริการ	73
4.8.4 ประเพณีและกิจกรรมทางวัฒนธรรม	74
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษา วิเคราะห์ และข้อเสนอแนะของย่านตลาดพลู	
5.1 ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา	
5.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต	76
5.1.2 การใช้ประโยชน์อาคาร ย่านตลาดพลู	79
5.1.3 ความสูงอาคาร	89
5.1.4 วัสดุอาคาร	89
5.2 ระบบโครงข่ายคมนาคมของย่านตลาดพลู	
5.2.1 โครงข่ายถนน ซอย และทางเดิน ภายในพื้นที่ตลาดพลู	92
5.2.2 ระบบโครงข่ายรถไฟ	93
5.2.3 ระบบรถไฟฟ้า	94
5.2.4 ระบบคมนาคมทางน้ำ	94
5.2.5 ระบบขนส่งมวลชนกรุงเทพ ขสมก (รถประจำทาง)	95
5.3 ระบบสาธารณสุขปการ	
5.3.1 สถาบันการศึกษา	95
5.3.2 สถานบริการสาธารณสุข	96
5.3.3 สถาบันศาสนา	97
5.3.4 สถานที่ราชการ	97
5.3.5 ตลาด	97
5.4 ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม	
5.4.1 ลักษณะประชากรในย่านตลาดพลู	98
5.4.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจของย่านตลาดพลู	99

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.5 สรุปสภาพกายภาพ ปัญหา และข้อเสนอแนะในการปรับปรุงย่านตลาดพลู	102
5.6 สรุปผลการวิเคราะห์	118
5.7 วิเคราะห์ปัญหาาระบบสาธารณูปโภค	
5.7.1 ปัญหาที่มาจากบริการสาธารณูปโภค	121
5.7.2 ปัญหาจากการจราจรและการคมนาคม	125
5.7.3 การบริหารจัดการพื้นที่สำคัญในย่านตลาดพลู	127
5.8 แผนงานปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคเพื่อรองรับการอนุรักษ์ และท่องเที่ยวสร้างสรรค์ ในชุมชนตลาดพลู	
5.8.1 ข้อเสนอ และแผนการปรับปรุงการบริการสาธารณูปโภค	131
5.8.2 ข้อเสนอ และแผนการปรับปรุงการจราจร และการคมนาคม	131
5.8.3 ข้อเสนอ และแผนการปรับปรุงการจัดการพื้นที่สำคัญในย่านตลาดพลู	132
5.9 สรุปข้อเสนอ และแผนการปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคเพื่อรองรับการอนุรักษ์ และท่องเที่ยวสร้างสรรค์ ในชุมชนตลาดพลู	144
บทที่ 6 มรดกทางวัฒนธรรมของย่านตลาดพลู	
6.1 ศาสนสถาน	
6.1.1 วัดอินทารามวรวิหาร	145
6.1.2 วัดจันทารามวรวิหาร	146
6.1.3 วัดราชคฤห์วรวิหาร	146
6.1.4 วัดโพธิ์นิมิตรสถิตมหาสีมาราม	147
6.1.5 วัดก้นตฬาราราม	147
6.1.6 ศาลเจ้าแม่อาเนี้ยว (โหวเจียะหีย้อเนี้ยวเก็ง)	148
6.1.7 ศาลเจ้าพ่อเขาตก	148
6.1.8 ศาลเจ้าพ่อพระเพลิง	149
6.1.9 โรงเจเสียงแข่งตั้ง	149
6.1.10 ศาลเจ้าตึกดิน	150
6.2 พาณิชยกรรม	
6.2.1 ร้านสุณีข้าวหมูแดงตลาดพลู	150
6.2.2 ร้านกระเพาะปลา นายบัว	151
6.2.3 ร้านเจ้าเองกระเพาะปลา กุ่ยซ่าย	151
6.2.4 ร้านเป็งล้ง กุ่ยซ่ายเจ้าตั้งเดิมตลาดพลู	152
6.2.5 ร้านกิมเม้งกุ่ยซ่าย	152
6.2.6 ร้านกุ่ยซ่ายตลาดพลู	153
6.2.7 ร้านแก้วข้าวมันไก่	153

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
6.2.8 ร้านลิ้มโภชนา	154
6.2.9 ร้านเนื้อเปื่อย ต. จันทร์เพ็ญ	154
6.2.10 ร้านบะหมี่ตงเล้ง	155
6.2.11 ร้านบะหมี่นายกำ	156
6.2.12 ร้านหลุยส์บะหมี่เกี่ยวกุ้งลูกชิ้นปลา	156
6.2.13 ร้านเตี้ยเย็นตาโฟ	157
6.2.14 ร้านหุยราดหน้า	157
6.2.15 ร้านเต็กเฮง หมี่กรอบจีนหลี	158
6.2.16 ร้านแสบ	158
6.2.17 ร้านสหายโภชนา	159
6.2.18 ร้านครีบบางหลวง	159
6.2.19 ร้านสุรียากาแฟ ลิ้มชะฮวด	160
6.2.20 ร้านตั้งเจียงฮวด	160
6.2.21 ร้านอ้วก้วย ตลาดพลู	161
6.2.22 ร้านหมวย-หลี น้ำแข็งใส	162
6.2.23 ร้านขนมเป็องญวน สุอาภา	162
6.2.24 ร้านตั้งสี่หมง ของไหว้ ไก่อยู่	163
6.2.25 ร้านโล้ว เจ็ง เซียง	163
6.2.26 ร้านอินทรอิสถ	163
6.2.27 ร้านขายเครื่องจักสาน	164
6.2.28 โรงน้ำปลาแฮ้ตักเซ็ง	165
6.2.29 ร้านขนมหวานตลาดพลู ไม่มีสาขา	165
6.2.30 ร้านสรินทิพย์ขนมเป็องไทย	166
6.2.31 ร้านกิมเองกล้วยเชื่อม	166
6.2.32 ร้านน้อ่างน้ำแข็งใสไต้รุ่ง	167
6.2.33 ร้านตั้ง่วนฮะ กุ่ยสือ	167
6.2.34 ร้านขายยา บ้วนสุนตั้ง ตั้งแกฮั้ง ยาหอมตรา 5 นกกระเรียน	168
6.2.35 ร้านตัดผมลุงวิเชียร	168
6.2.36 ร้านอาหารตามสั่งไม่มีชื่อของป่าอ้อย	169
6.2.37 ร้านลิ้มเชิญชิม	169
6.2.38 ร้านเนื้อเปื่อยน้ำใส	170
6.2.39 ร้านห่งอัน	171
6.2.40 ร้านสุราซ่งกั๊ง ตราเสือโคร่ง	171

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
6.3 ประเพณีวัฒนธรรม และบ้าน เรือนแถว สิ่งก่อสร้างเก่าแก่ในท้องถิ่น	
6.3.1 ประเพณีไทย	172
6.3.2 ประเพณีจีน	173
6.3.3 ประเพณีอื่นๆ	174
6.3.4 บ้าน เรือนแถว สิ่งก่อสร้างเก่าแก่ในท้องถิ่น	175
6.4 สรุปสาระสำคัญ และคุณลักษณะเด่นของพื้นที่	
6.4.1 สรุปแหล่งมรดกที่สำคัญทางวัฒนธรรมในประเภทสถาบันศาสนา	182
6.4.2 สรุปแหล่งมรดกที่สำคัญทางวัฒนธรรมในประเภทแหล่งพำนักชุมชน	185
6.5 เส้นทางวัฒนธรรม	
6.5.1 เส้นทางจักรยานตลาดพลู (Talad Phlu Bicycle Tour)	187
6.5.2 เส้นทางเดินเท้า และรถโดยสารภายในพื้นที่	195
6.5.3 สรุปการทำแผนที่วัฒนธรรม	195
6.6 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	201
รายการอ้างอิง	206
ภาคผนวก	207

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1.1 การขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาทั้ง 6 เส้น โดยที่คลองลัดบางกอกคือเส้นที่ 2	2
ภาพที่ 1.2 การขุดคลองเชื่อมแม่น้ำสายสำคัญ คือแม่น้ำเจ้าพระยา เชื่อมกับ แม่น้ำท่าจีน และแม่กลองในฝั่งตะวันตก และเชื่อมกับแม่น้ำบางปะกงในฝั่งตะวันออก	3
ภาพที่ 1.3 หนังสือกรุงเทพฯ มหัตศวรรษในวันเดียว หน้า 25 จัดทำโดยกองการท่องเที่ยว สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร	18
ภาพที่ 4.1 ตลาดน้ำคลองบางหลวงในอดีต	56
ภาพที่ 4.2 เรือเมลี่ในสมัยอดีต (ซ้าย) และ ศาลาทำน้ำภิรมย์ภักดีในปัจจุบันหน้า วัดอินทาราม (ขวา)	58
ภาพที่ 5.1 แสดงอาคารประเภทที่อยู่อาศัย	79
ภาพที่ 5.2 แสดงอาคารประเภทผสม	80
ภาพที่ 5.3 แสดงการใช้อาคารประเภทพาณิชย์กรรมบริเวณสถานีรถไฟตลาดพลู	80
ภาพที่ 5.4 แสดงอาคารประเภทสถาบันศาสนา	81
ภาพที่ 5.5 แสดงอาคารประเภทสถาบันราชการ	81
ภาพที่ 5.6 แสดงอาคารประเภทสถาบันการศึกษา	82
ภาพที่ 5.7 แสดงอาคารประเภทอุตสาหกรรม	82
ภาพที่ 5.8 แสดงพื้นที่ว่างพื้นที่โล่งสาธารณะ	83
ภาพที่ 5.9 แสดงบรรยากาศตลาดวัดกลาง (ซ้าย) และ ตลาดรัชดาภิเษก (ขวา)	98
ภาพที่ 5.10 โซน 1 ซอยเทอดไท 20	105
ภาพที่ 5.11 โซน 2 พื้นที่ตึกแถวต่อจากทำน้ำตลาดพลู	106
ภาพที่ 5.12 โซน 3 ตึกแถวริมถนนเทอดไท ระหว่างซอย 27 ถึง 33	107
ภาพที่ 5.13 โซน 4 ด้านตรงข้ามโรงพยาบาลเอวารักษ์	108
ภาพที่ 5.14 โซน 5 ด้านหลังสถานีรถไฟตลาดพลู	109
ภาพที่ 5.15 โซน 6 ร้านค้าริมทางตรงข้ามสถานีรถไฟ	110
ภาพที่ 5.16 โซน 7 ซอยเทอดไท 19	111
ภาพที่ 5.17 โซน 8 เพิงขายอาหารข้างสถานีรถไฟ และหุ้มมถนน	112
ภาพที่ 5.18 โซน 9 อาหารใต้รุ่ง ซอยเทอดไท 27	113
ภาพที่ 5.19 โซน 10 ตึกแถวฝั่งตรงข้ามสถานีรถไฟตลาดพลู	114
ภาพที่ 5.20 โซน 11 ตึกแถวหน้าวัดราชคฤห์	115
ภาพที่ 5.21 โซน 12 ตึกแถวตรงข้ามวัดจันทาราม	116
ภาพที่ 5.22 โซน 13 ตึกแถวซอยเทอดไท 12	117
ภาพที่ 5.23 โซน 14 อาคารพาณิชย์ตามแนวถนนตลาดพลูทางใน	118
ภาพที่ 5.24 บ้านของพลโท ธงชัย วิภาติภูมิประเทศ ซึ่งเป็นทายาทของคหบดีเก่าริมคลองบางหลวงซึ่งประสบปัญหาน้ำท่วมขัง	122

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 5.25 สภาพคลองย่อยที่กลายเป็นที่ทิ้งขยะและสภาพที่มีคนคอนกรีตขวาง	123
ภาพที่ 5.26 สีแยกตลาดพลูที่มีจุดทิ้งขยะรบกวนการแสดงในเทศกาลสำคัญ	123
ภาพที่ 5.27 พื้นที่ที่มีปัญหาดวงโคมส่องสว่าง	124
ภาพที่ 5.28 อาคารไม้ที่สำคัญไม่มีถึงดับเพลิงแต่มีที่ติดตั้ง	125
ภาพที่ 5.29 การจราจรบนถนนเทอดไทในเวลาเร่งด่วน	125
ภาพที่ 5.30 รถสี่ล้อเล็กหน้าสถานีรถไฟตลาดพลู	126
ภาพที่ 5.31 สภาพด้านหน้าปากซอย เทอดไท 33	126
ภาพที่ 5.32 สภาพที่จอดรถในซอย เทอดไท 18 ข้างสะพานรัชดาภิเษก	127
ภาพที่ 5.33 สภาพปัจจุบันของตลาดรัชดาภิเษก	127
ภาพที่ 5.34 สภาพพื้นที่ในลานวัดวัดราชคฤห์และวัดจันทาราม	128
ภาพที่ 5.35 รถยนต์บริเวณหน้าอุโบสถวัดราชคฤห์	129
ภาพที่ 5.36 เฟิงขายอาหารริมทางรถไฟ	129
ภาพที่ 5.37 ทศนียภาพเปรียบเทียบทางเข้าตลาดใหม่จากถนนเทอดไทใต้สะพานถนน รัชดาภิเษก	133
ภาพที่ 5.38 ทศนียภาพเปรียบเทียบตลาดริมน้ำคลองบางหลวงใหม่แทนที่สนามฟุตบอลเดิม	133
ภาพที่ 5.39 การแบ่งประโยชน์ใช้สอยพื้นที่ใต้สะพานรัชดาภิเษกในปัจจุบัน	134
ภาพที่ 5.40 ข้อเสนอแนะในการแบ่งพื้นที่ใช้สอยใต้สะพานรัชดาภิเษกใหม่	135
ภาพที่ 5.41 ทศนียภาพท่าเรือตลาดพลูใหม่ให้เหมาะสมกับตลาดน้ำใหม่	136
ภาพที่ 5.42 ทศนียภาพถนนตลาดพลูทางใน บริเวณสีแยกตลาดพลูให้ทำกิจกรรมได้เต็มที่	137
ภาพที่ 5.43 ทศนียภาพถนนตลาดพลูทางในผ่านหน้าอุโบสถวัดราชคฤห์	138
ภาพที่ 5.44 ทศนียภาพคลองสำหรับหน้าวัดโพธิ์มิตรซึ่งมีสถานที่สำคัญที่ถูกถม คือศาลารับ เสด็จ ร.5 และต้นโพธิ์เมื่อร้อยปีก่อนคอนกรีตออกกลายเป็นพื้นที่สันหนการได้ และสามารถเปิดมุมมองจากคลองให้เห็นแนวแกน ต้นโพธิ์ศาลาและพระอุโบสถ ได้ดียิ่งขึ้น	139
ภาพที่ 5.45 ทศนียภาพคลองบางน้ำชน ซึ่งมีถนนซอยเทอดไท 23 คู่ขนานคลองผ่านบ้าน คหบดีเก่าและวัดกันดารารามเมื่อร้อยปีก่อนคอนกรีตออก ทำให้เกิดพื้นที่สัญจร คู่ขนานไปยังถนนใหญ่ได้	140
ภาพที่ 5.46 ทศนียภาพทางเดินข้างคลองเชื่อมระหว่างคลองบางน้ำชนและคลองสำเหร่ ถ้า ได้รับการปรับปรุงทำให้เป็นพื้นที่วิ่งออกกำลังกายและพักผ่อนหย่อนใจได้	141
ภาพที่ 5.47 ทศนียภาพก่อนและหลังการปรับปรุงเฟิงขายอาหารข้างทางรถไฟก่อนเข้า ถนนรัชดาภิเษก	141
ภาพที่ 5.48 ทศนียภาพการเปิดมุมมองถนนตลาดพลูทางในบริเวณโรงน้ำปลา และสถานี ดับเพลิงแยกซอยเทอดไท 16 ไปยังท่าเรือไปรษณีย์เดิม	142

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 6.1 วัดอินทารามวรวิหาร	145
ภาพที่ 6.2 วัดจันทารามวรวิหาร	146
ภาพที่ 6.3 วัดราชคฤห์วรวิหาร	146
ภาพที่ 6.4 วัดโพธิ์นิมิตรสถิตมหาสีมาราม	147
ภาพที่ 6.5 วัดกัณฑ์ทาราราม	147
ภาพที่ 6.6 ศาลเจ้าแม่อาเนี้ยว	148
ภาพที่ 6.7 ศาลเจ้าพ่อเขาตก	148
ภาพที่ 6.8 ศาลเจ้าพ่อพระเพลิง	149
ภาพที่ 6.9 โรงเจเสียงแข่งตั้ง	149
ภาพที่ 6.10 ศาลเจ้าตึกดิน	150
ภาพที่ 6.11 ร้านสุณีข้าวหมูแดงตลาดพลู	151
ภาพที่ 6.12 ร้านกระเพาะปลานายบัว	151
ภาพที่ 6.13 ร้านเจ็องกระเพาะปลา กุ่ยซ่าย	152
ภาพที่ 6.14 ร้านเป็งล้ง กุ่ยซ่ายเจ้าตั้งเดิมตลาดพลู	152
ภาพที่ 6.15 ร้านกิมเม้งกุ่ยซ่าย	153
ภาพที่ 6.16 ร้านกุ่ยซ่ายตลาดพลู	153
ภาพที่ 6.17 ร้านแก้วข้าวมันไก่	154
ภาพที่ 6.18 ร้านลิ้มโภชนา	154
ภาพที่ 6.19 ร้านเนื้อเป็อย ต. จันทร์เพ็ญ	155
ภาพที่ 6.20 ร้านบะหมี่ตงเล้ง	155
ภาพที่ 6.21 ร้านบะหมี่นายกำ	156
ภาพที่ 6.22 ร้านหลุยส์บะหมี่เกี้ยวกุ้งลูกชิ้นปลา	156
ภาพที่ 6.23 ร้านเตี้ยเย็นตาโฟ	157
ภาพที่ 6.24 ร้านหุ่ยราดหน้า	157
ภาพที่ 6.25 ร้านเต็กเฮง หมี่กรอบจีนหลี	158
ภาพที่ 6.26 ร้านแสบ	159
ภาพที่ 6.27 ร้านสหายโภชนา	159
ภาพที่ 6.28 ร้านครัวบางหลวง	160
ภาพที่ 6.29 ร้านสุรียากาแฟ ลิ้มฮะฮวด	160
ภาพที่ 6.30 ร้านตั้งเจียงฮวด	161
ภาพที่ 6.31 ร้านอิวัก้วย ตลาดพลู	161
ภาพที่ 6.32 ร้านหมวย-หลี น้ำแข็งใส	162

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 6.33 ร้านขนมเบี๋องญวน สุอาภา	162
ภาพที่ 6.34 ร้านตั้งสีหมง ของไหว้ ไก่อยู่	163
ภาพที่ 6.35 ร้านโล้ว เจ็ง เชียง	163
ภาพที่ 6.36 ร้านอินทรอีสถ	164
ภาพที่ 6.37 ร้านขายเครื่องจักสาน	164
ภาพที่ 6.38 โรงน้ำปลาแฮ้เด็กเซ็ง	165
ภาพที่ 6.39 ร้านขนมหวานตลาดพลู (ไม่มีสาขา)	166
ภาพที่ 6.40 ร้านสรีนทิพย์ขนมเบี๋องไทย	166
ภาพที่ 6.41 ร้านกิมเองกล้วยเชื่อม	167
ภาพที่ 6.42 ร้านนือ่างน้ำแข็งไสได้รุ่ง	167
ภาพที่ 6.43 ร้านตั้งง่วนฮะ	168
ภาพที่ 6.44 ร้านขายยาบ้านสุนตั้ง	168
ภาพที่ 6.45 ร้านตัดผมลุงวิเชียร	169
ภาพที่ 6.46 ร้านป้าอ้อย อาหารตามสั่ง	169
ภาพที่ 6.47 ร้านลิ้มเชิญชิม	170
ภาพที่ 6.48 ร้านเนื้อเป็อยน้ำใส	170
ภาพที่ 6.49 ร้านท่งอัน	171
ภาพที่ 6.50 ร้านสุราช่งกั๊ง ตราเสือโคร่ง	171
ภาพที่ 6.51 ประเพณีซึกพระ	173
ภาพที่ 6.52 พิธีไหว้สิ้นปีของศาลเจ้าพ่อพระเพลิง	174
ภาพที่ 6.53 งานปราบดาภิเษกสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช	174
ภาพที่ 6.54 บรรยากาศระหว่งการประชุมเพื่อทำแผนที่วัฒนธรรม โดยมีนักวิจัย ภูมิ สถาปนิกและผู้ออกแบบกราฟฟิกแผนที่วัฒนธรรม ทำงานรวบรวมข้อมูลกับ ตัวแทนชุมชน	198

สารบัญแผนที่

	หน้า
แผนที่ 1.1 แสดงเมืองบางกอก และเครือข่ายคูคลองในอดีต	5
แผนที่ 1.2 แสดงพื้นที่ชุมชนบริเวณริมคลองบางกอกใหญ่	10
แผนที่ 1.3 แสดงเส้นทางคมนาคมบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า	12
แผนที่ 1.4 แสดงขอบเขตของคลองบางกอกใหญ่	14
แผนที่ 1.5 แสดงเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำ และแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในย่านฝั่งธนบุรี	19
แผนที่ 1.6 แสดงบริเวณที่มีโอกาสได้รับผลกระทบจากการสร้างสถานีรถไฟ ในบริเวณคลองบางหลวง	20
แผนที่ 1.7 แสดงชุมชนที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมในพื้นที่แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า	21
แผนที่ 4.1 แสดงสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่ก่อนและหลังการขุดคลองลัดบางกอก	54
แผนที่ 4.2 แสดงภาพถ่ายทางอากาศจำลองแสดงแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า (ซ้าย) และแม่น้ำ เจ้าพระยาสายใหม่เมื่อขุดคลองลัดแล้วหลัง พ.ศ. 2085 (ขวา)	55
แผนที่ 4.3 แสดงคลองขุดในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น (ซ้าย) และคลองขุดหลังสนธิสัญญา เบาว์ริง (ขวา)	57
แผนที่ 4.4 แสดงย่านตลาดพลูหลังการสร้างถนนเพชรเกษมและถนนเทอดไท	58
แผนที่ 5.1 แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา	78
แผนที่ 5.2 แสดงการใช้ประโยชน์อาคารรวม	84
แผนที่ 5.3 แสดงการใช้ประโยชน์อาคารประเภทที่อยู่อาศัย	85
แผนที่ 5.4 แสดงการใช้ประโยชน์อาคารประเภทผสม	86
แผนที่ 5.5 แสดงการใช้ประโยชน์อาคารประเภทพาณิชยกรรม	87
แผนที่ 5.6 แสดงการใช้ประโยชน์อาคารประเภทศาสนา	88
แผนที่ 5.7 แสดงจำนวนชั้นของอาคาร	90
แผนที่ 5.8 แสดงวัสดุอาคาร	91
แผนที่ 5.9 แสดงโครงข่ายคมนาคมในย่านตลาดพลู และพื้นที่ฝั่งธนบุรีตอนใต้ข้างเคียงใน	93
แผนที่ 5.10 แสดงระบบโครงข่ายรถไฟ รถไฟฟ้า และคมนาคมทางน้ำ	95
แผนที่ 5.11 แสดงพื้นที่ประกอบกิจกรรมการค้าภายในย่านตลาดพลู	101
แผนที่ 5.12 แสดงรายละเอียดของกิจกรรมการค้าในพื้นที่ศึกษาตลาดพลู	104
แผนที่ 5.13 แสดงรายละเอียดประเภทกิจกรรมการค้าและบริเวณย่านการค้าสำคัญของตลาดพลู	120
แผนที่ 5.14 แสดงจุดที่มีปัญหาทางสาธารณสุขในเขตตลาดพลู	121
แผนที่ 5.15 แสดงแผนงานปรับปรุงสาธารณสุขในเขต การจราจร และการบริหารจัดการพื้นที่ใน ย่านตลาดพลู	130

สารบัญแผนที่ (ต่อ)

	หน้า
แผนที่ 5.16 แสดงบริเวณพื้นที่จุดเด่นทางวัฒนธรรมในย่านตลาดพลูที่สมควรปรับปรุงและพัฒนาในอนาคต	143
แผนที่ 6.1 แสดงพาณิชยกรรมในพื้นที่ตลาดพลู	172
แผนที่ 6.2 แสดงบ้าน โรงงาน เรือนแถวไม้ สิ่งก่อสร้างเก่าแกในย่านตลาดพลู	177
แผนที่ 6.3 แสดงรายชื่อสถานที่สำคัญในตลาดพลู	179
แผนที่ 6.4 แสดงโบราณสถานสำคัญทางพุทธศาสนาในตลาดพลู	182
แผนที่ 6.5 แสดงศาสนสถานประเภทศาลเจ้าในย่านตลาดพลู	184
แผนที่ 6.6 แสดงร้านค้าเก่าแกในย่านตลาดพลู	185
แผนที่ 6.7 แสดงโครงข่ายทางจักรยานตลาดพลู-กรุงรัตนโกสินทร์	188
แผนที่ 6.8 แสดงทำบุญไหว้พระ 15 สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ในตลาดพลู	190
แผนที่ 6.9 แสดงปั่นจักรยานชมย่านชุมชนประวัติศาสตร์ ตลาดพลู	192
แผนที่ 6.10 แสดงปั่นจักรยานชิมมรดกอาหารไทย ตลาดพลู	194
แผนที่ 6.11 แสดงเส้นทางเดินเท้าและรถโดยสารขนาดเล็ก	195
แผนที่ 6.12 แสดงสถานที่สำคัญในอดีตของตลาดพลู	197
แผนที่ 6.13 แสดงวัฒนธรรมฉบับร่างที่รวบรวมเอาร้านค้าสำคัญมาไว้ในแผนที่เดียวกัน	199
แผนที่ 6.14 แสดงวัฒนธรรมเน้นกลุ่มย่านพาณิชยกรรม	200
แผนที่ 6.15 แสดงข้อบังคับผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2556	201
แผนที่ 6.16 แสดงรัศมีรถไฟระยะ 500 เมตร	203
แผนที่ 6.17 แสดงการกำหนดความสูงอาคารริมคลองในพื้นที่ตลาดพลู	204

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิ 3.1 แสดงขั้นตอนการวิจัย	52
แผนภูมิ 4.1 แสดงจำนวนประชากรรายแขวงของเขตธนบุรี บางกอกใหญ่ และภาษีเจริญ เปรียบเทียบ กับกรุงเทพมหานคร ปีพ.ศ. 2545 – 2555	70
แผนภูมิ 5.1 อัตราการเปลี่ยนแปลงของประชากรย่านตลาดพลู จำแนกตามพื้นที่ การปกครองปี พ.ศ. 2546-2555	99

สารบัญตาราง

	หน้า
ตาราง 1.1 แสดงหลักเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่ศึกษา	11
ตาราง 1.2 แสดงชุมชนที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมในพื้นที่แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า และหลักเกณฑ์การเลือกเพื่อศึกษา	25
ตาราง 4.1 แสดงจำนวนประชากรรายแขวงของเขตธนบุรี บางกอกใหญ่ และภาษีเจริญเปรียบเทียบ กับกรุงเทพมหานคร ปีพ.ศ. 2545 – 2555	69
ตาราง 4.2 แสดงความหนาแน่นประชากรรายแขวงของเขตธนบุรี บางกอกใหญ่ และภาษีเจริญเปรียบเทียบกับกรุงเทพมหานคร ปีพ.ศ. 2555	71
ตาราง 4.3 แสดงการเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากรรายแขวงของเขตธนบุรี บางกอกใหญ่ และภาษีเจริญ ปีพ.ศ.2545 – 2555	72
ตาราง 6.1 แสดงวันสำคัญและประเพณีต่างๆ ในพื้นที่ตลาดพลู	175
ตาราง 6.2 แสดงสถานที่สำคัญทางมรดกวัฒนธรรมย่านตลาดพลู	181

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและสาระสำคัญของงานวิจัย

พื้นที่ธนบุรี โดยเฉพาะบริเวณชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า หรือปัจจุบันเรียกว่า คลองบางกอกน้อย คลองซีกพระและคลองบางกอกใหญ่ นั้นมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในฐานะชุมชนเมืองสมัยแรกตั้งถิ่นฐานและเป็นที่อยู่ของครอบครัวข้าราชการบริพารตั้งแต่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นต่อเนื่องมาจนถึงยุคสมัยปัจจุบันเนื่องจากพื้นที่ฝั่งธนบุรีมีการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาเมืองน้อยกว่าฝั่งตะวันออกของกรุงเทพมหานคร จึงทำให้ยังคงลักษณะของย่านเมืองเก่าที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ริมน้ำ คูคลองผสมผสานกับวิถีชีวิตชาวสวนอันเป็นเอกลักษณ์รากเหง้าของกรุงเทพฯ ซึ่งมีคุณค่าในฐานะภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ ในการพัฒนาให้เป็นเส้นทางท่องเที่ยวที่เหมาะสมและยั่งยืนไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงทำลายวิถีชีวิตของชุมชนเดิม

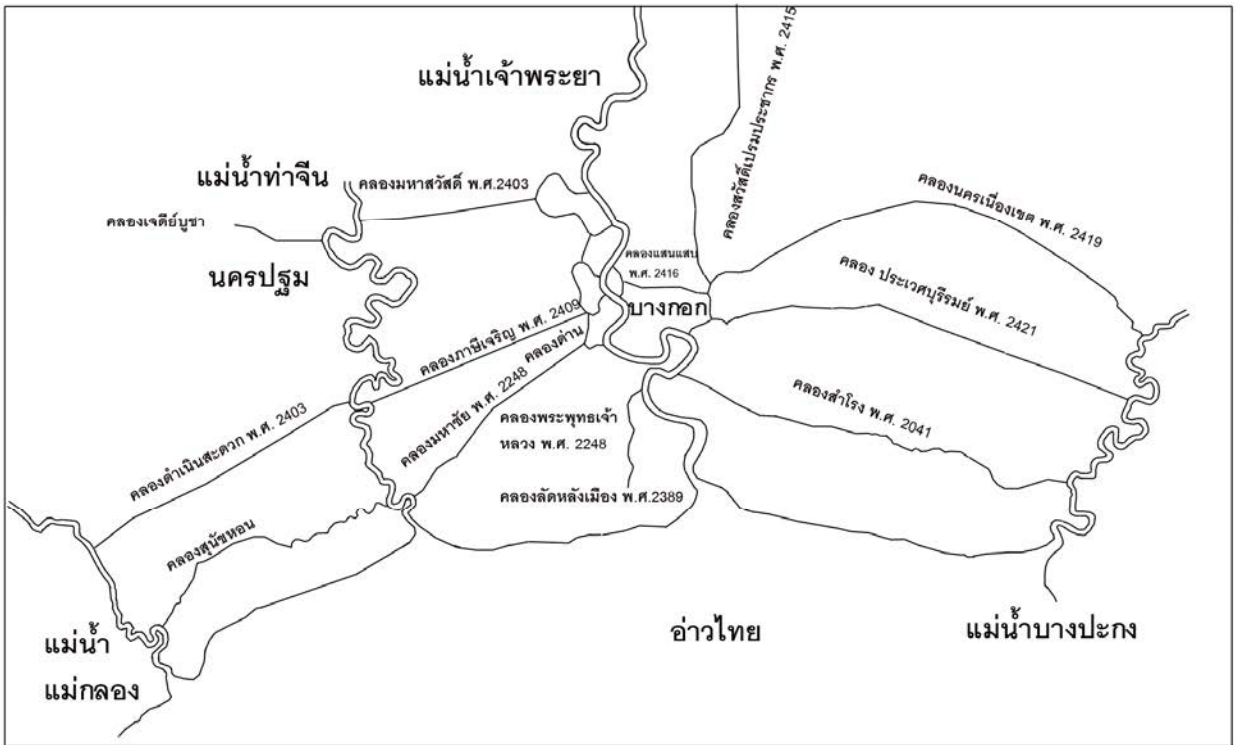
ดังนั้นพื้นที่แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรีถือเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของกรุงเทพมหานครหรือเมืองบางกอก โดยที่เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างทั้งการคมนาคม และกิจกรรมตั้งแต่สมัยอาณาจักรอยุธยา โดยได้มีการขุดคลองลัดบางกอกขึ้นตั้งแต่สมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราช ในพุทธศตวรรษที่ 21 เพื่อร่นระยะการเดินทางโดยเรือเชื่อมอาณาจักรอยุธยาและอ่าวไทยที่สะดวก และปลอดภัยขึ้น ทำให้พื้นที่บริเวณบางกอกกลายเป็นชุมทางการคมนาคมที่สำคัญรองจากกรุงศรีอยุธยา และได้มีการขุดคลองลัดเพิ่มขึ้นอีก 3 จุด เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเดินทางทางทะเลของอยุธยา ดังนั้นพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างโดยเฉพาะบางกอกจึงได้มีการเปลี่ยนแปลงที่ต่อเนื่องโดยอำนาจรัฐในสมัยอยุธยาตอนกลางและปลาย โดยกลายเป็นเมืองหน้าด่านเพื่อควบคุมเรือ สินค้า อาวุธ และผู้คนเดินทางเข้าอยุธยา มีการยกฐานะของชุมชนขึ้นเป็นเมือง คือเมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร มีป้อมค่าย จวนเจ้าเมืองต่อมาในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้มีการเกณฑ์ไพร่พล ในการสร้างป้อมที่ถาวร ด้วยความร่วมมือของฝรั่งเศส คือป้อมวิฆาเณศ ที่อยู่ทางฝั่งตะวันตกของ แม่น้ำเจ้าพระยาและสร้างเป็นเมืองที่กำแพงเมืองล้อมรอบแบบยุโรป มีป้อมปราการทั้งสองฝั่งแม่น้ำ มีการแต่งตั้ง นายทหารฝรั่งเศส คือ เซอวาลิเยร์ เดอ ฟอบาง หรือออกพระศักดิ์สงคราม ขึ้นเป็นเจ้าเมืองอีกด้วย ทำให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร ในฐานะเมืองหน้าด่านสำคัญทางความมั่นคง และการค้าของราชสำนักอยุธยา เพราะไม่เพียงแต่เป็นการขุดคลองลัดเพื่อเปิดประตูค้าขายสู่อ่าวไทย ยังมีการขุดคลอง เพื่อเชื่อมกับหัวเมืองทาง

ภาคใต้และตะวันตกที่สำคัญอีกด้วยคือ คลองด่านและคลองมหาชัย ไปบรรจบแม่น้ำท่าจีน และต่อกับแม่น้ำแม่กลอง โดยคลองสุนัขหอนแล้ว ออกทะเลอ่าวไทย ไปยังเมืองท่าชายฝั่งสำคัญเช่น บางตะบูนบ้านแหลม เมืองเพชรบุรีและคลองวาฬ เมืองประจวบคีรีขันธ์



ภาพที่ 1.1 การขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาทั้ง 6 เส้น โดยที่คลองลาดบางกอกคือเส้นที่ 2

พื้นที่เจ้าพระยาตอนล่างในสมัยก่อนยุคความรุ่งเรืองทางการค้าทางทะเลของอยุธยา นั้นเป็นพื้นที่ เรือกสวนในฝั่งตะวันตกซึ่งเป็นที่ดอนและที่นาในพื้นที่ลุ่มด้านตะวันออกมีชุมชนเมืองอยู่น้อยและเล็ก กระจายตัวตามริมแม่น้ำลำคลองสายหลักเท่านั้น ส่วนในพื้นที่ใกล้ชายฝั่งและป่าชายเลนนั้น บ้านเรือน ชุมชนตั้งอยู่ไม่หนาแน่นและไม่ถาวรเพราะหาแหล่งน้ำจืดในช่วงฤดูแล้งลำบาก จนกระทั่ง รัฐได้เข้ามา มีบทบาทในการขุดคลองลัดต่างๆ เพื่อการค้าทางทะเลกับนานาชาติ ที่ขึ้นมาทางแม่น้ำเจ้าพระยาจากอ่าว ไทย นอกจากนี้ยังมีเครือข่าย คูคลองสำคัญที่เชื่อมต่อ แม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีน คือ คลองด่าน และคลองมหาชัย ซึ่งเป็นเส้นทางติดต่อกับหัวเมือง ทางตะวันตกและใต้ การขุดคลองและการตั้งชุมชนใน แถบนี้จึงเป็นยุทธศาสตร์ในด้านความมั่นคง ของอาณาจักรอยุธยา ที่สามารถระดมพลการป้องกันการ รุกรานจากกองทัพพม่าและการค้าที่มาจากฝั่งทะเลอันดามันโดยติดต่อทางบกกับเมืองมะริด ทวายและ ตะนาวศรี



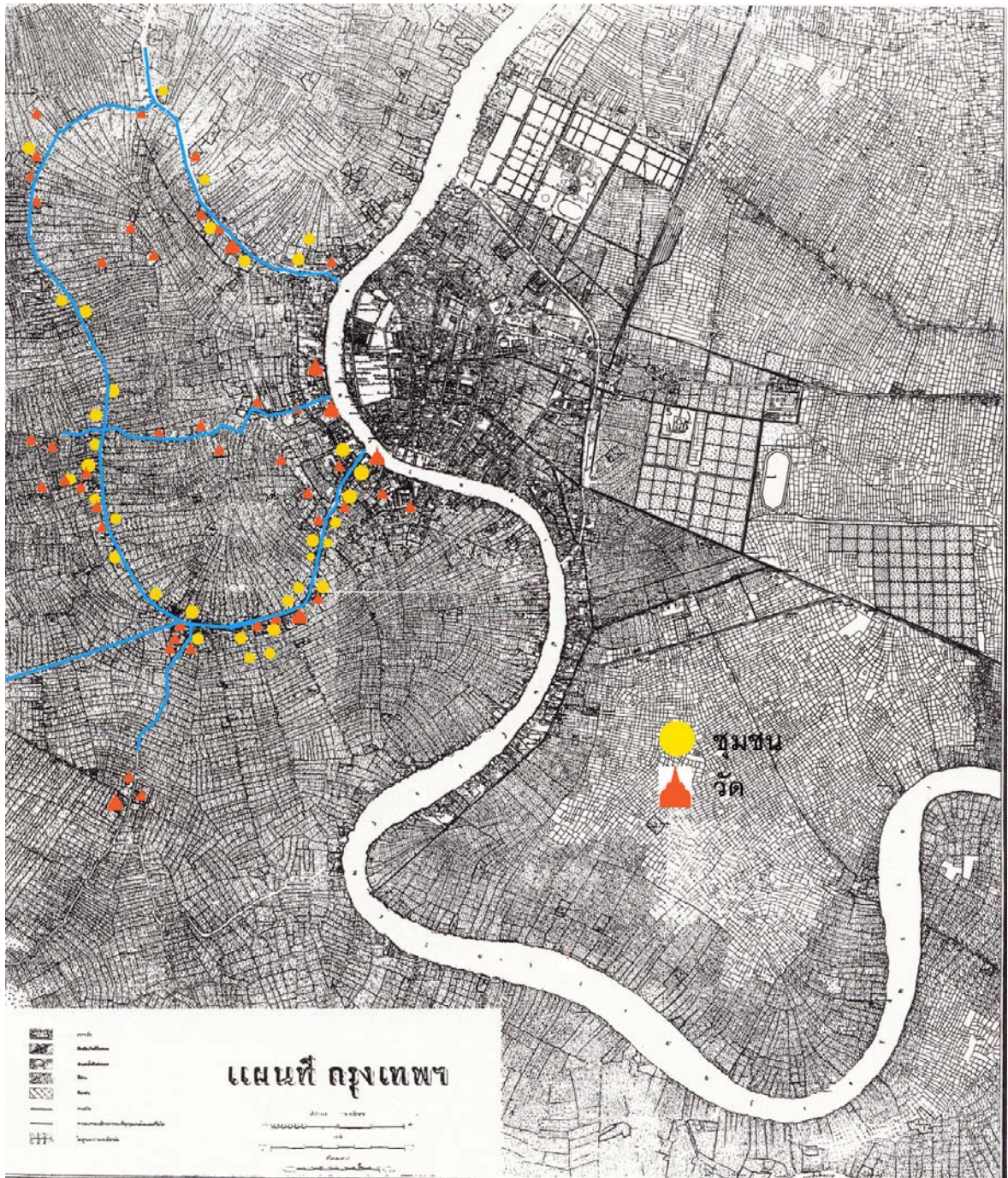
ภาพที่ 1.2 การขุดคลองเชื่อมแม่น้ำสายสำคัญ คือแม่น้ำเจ้าพระยา เชื่อมกับ แม่น้ำท่าจีน และแม่กลอง ในฝั่งตะวันตกและเชื่อมกับแม่น้ำบางปะกงในฝั่งตะวันออก

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างจึงเปลี่ยนแปลงไปโดยชุมชนเมืองเริ่ม ก่อตัวรอบๆ คลองลัดและโค้งน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาเดิมเพราะเป็นพื้นที่จอดพักของเรือสินค้า เช่น คลอง

ลัดบางกอก คลองลัดบางกรวย คลองลัดเมืองนนทบุรี คลองลัดเกร็ดน้อยและเกร็ดใหญ่ โดยเฉพาะชุมชนรอบคลองลัดบางกอกนั้นขยายตัวใหญ่ขึ้นเนื่องจากเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญทั้งเก็บอากรขนอนและการแลกเปลี่ยนสินค้าที่มาจากภาคตะวันตกตามคลองด่านและคลองมหาชัยรวมทั้งเป็นจุดระดมไพร่พลจากหัวเมืองเพื่อไปตั้งรับข้าศึกชายแดนในด้านตะวันตก

นอกจากนี้ คลองลัดยังทำให้เกิดโครงข่ายคูคลองแยกย่อยเข้าเป็นท้องร่องเพื่อทำสวนผัก ผลไม้ นานาชนิดในบริเวณที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างในขณะที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ตอนบน รอบๆอยุธยาเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญ

เมื่อบางกอกหรือ ธนบุรีศรีมหาสมุทร ได้กลายเป็นเมืองหลวงแห่งใหม่ของอาณาจักรอยุธยา การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ให้ตอบรับกับการเป็นโครงข่ายชุมชนเมืองหลวงจึงมีมากขึ้น โดยมีชุมชน ของขุนนาง และข้าราชการตลอดจนย่านตลาดการค้าต่างๆ เกิดขึ้นตามรอยต่อของคลองย่อยต่างๆ ที่แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า บ้านเรือนแทรกตัวไปในพื้นที่สวนในฝั่งธนบุรีด้านใต้และตะวันตก ที่สวนบางส่วนถูกปรับเป็นที่นาเพื่อเลี้ยงชุมชนเมืองที่โตขึ้น เมื่อสิ้นแผ่นดินพระเจ้าตากสินมหาราช มีการย้ายศูนย์กลางราชการจากฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามายังฝั่งตะวันออก คือ พื้นที่ในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ ในปัจจุบันนั้น ชุมชนในฝั่งตะวันตกริมคลองบางหลวง หรือคู้้งน้ำแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่านี้ ยังคงเป็นที่อยู่อาศัย ของขุนนางและข้าราชการต่อเนื่อง มาจนสมัยรัชกาลที่ 7 เพราะในยุคแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์นั้นภัยคุกคามจากกองทัพข้าศึกที่มาจากทางตะวันตกยังมีอยู่บริเวณรอยต่อคลองด่าน และคลองบางหลวงจึงเป็นที่ตั้งบ้านเรือนข้าราชการที่สำคัญที่สามารถรวบรวม และคุมกำลังกองทัพเพื่อไปรบที่ชายแดนทางตะวันตก และหัวเมืองในภาคใต้



แผนที่ 1.1 แสดงเมืองบางกอก และเครือข่ายคูคลองในอดีต

(ที่มา: Steve Van Beek, Chao Phrya: River in Transition Oxford University Press 1995)

เมื่อกรุงรัตนโกสินทร์มีความมั่นคงและการค้ากับต่างประเทศมีความสำคัญมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการส่งสินค้าเกษตรออกสู่ตลาดโลก พื้นที่เกษตรกรรมได้ถูกขยายโดยคลองได้ถูกขุดขึ้นเพื่อเปิดพื้นที่ทำการเกษตรกรรมขนาดใหญ่ในหัวเมืองทั้งทางด้านตะวันตกในเขตลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีหรือท่าจีน และ

ตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาคือลุ่มน้ำบางปะกงเพื่อปลูกอ้อยและผลิตน้ำตาล โดยทางด้านตะวันตกนี้ รัฐได้ขุดคลองเพิ่ม คือ คลองภาษีเจริญเชื่อมต่อแม่น้ำท่าจีนที่ระทมแบน และคลองดำเนินสะดวกเชื่อมต่อแม่น้ำแม่กลองและเมืองราชบุรี ดังนั้น ชุมชนตามแนวคลองบางหลวง ของเมืองธนบุรีศรีมหาสมุทรจนถึงปากทาง แม่น้ำเจ้าพระยาลงมา จึงยังขยายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ของขุนนางที่รับใช้ราชสำนักปะปนไปกับที่สวนที่มีทั้งพ่อค้าและแรงงานคนจีนอพยพเข้ามาเพื่อทำงานในไร่อ้อยและโรงงานหีบน้ำตาลในเขตลุ่มน้ำ นครชัยศรี ตลอดจน คนหลากหลายชาติพันธุ์เดิม ที่เข้ามาเพราะถูกกวาดต้อนจากศึกสงครามกับหัวเมืองตามแนวชายแดนตะวันตกและภาคใต้

พื้นที่แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าอันประกอบไปด้วย คลองบางกอกน้อย คลองชักพระ และคลองบางหลวง จึงเป็นพื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สะท้อนการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมืองในลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานต่อเนื่องจนเป็นกรุงเทพมหานคร

อย่างไรก็ตามผลกระทบจากการพัฒนาเมืองที่ขาดระเบียบที่มาจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมและระบบสาธารณูปโภคในฝั่งตะวันตกเช่นการสร้างถนนเชื่อมต่อกกรุงเทพฯและจังหวัดในภูมิภาคตะวันตกและการสร้างระบบขนส่งมวลชนได้เริ่มขึ้น ประกอบกับการขาดการวางแผนสาธารณูปโภคพื้นฐานอย่างมีระบบและการท่องเที่ยวทางน้ำที่ไร้การควบคุมทำให้เกิดมลภาวะและการอยู่อาศัยของชุมชนมีสภาพที่ไม่เหมาะสม ผู้อยู่อาศัยเริ่มย้ายออก ปล่อยให้อาคารประวัติศาสตร์ กลุ่มบ้านไม้เก่าร้างทำให้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงพื้นที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง หากไม่มีการวางแผนการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนซึ่งรวมถึงการบริหารจัดการระบบสาธารณูปโภคที่เหมาะสมและการวางผัง อนุรักษ์ย่านชุมชนเมืองเก่าและเพื่อสร้างสรรค์รูปแบบการพัฒนาเมืองและที่รักษารากเหง้าทางวัฒนธรรมไว้

ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะวางแผนการบริหารจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและสร้างสรรค์ควบคู่ไปกับแผนการอนุรักษ์ย่านเมืองเก่าในชุมชนที่สำคัญ ตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรีโดย ทำการศึกษา สำรวจ และเก็บข้อมูล วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์รวมถึงจัดทำแผนการท่องเที่ยวและอนุรักษ์ร่วมกับชุมชนที่มีความพร้อมมากที่สุดและมีโอกาสได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเส้นทางระบบขนส่งมวลชน เพื่อเป็นชุมชนนำร่องในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนและสามารถสร้างความตื่นตัวเพื่อให้ชุมชนอื่นๆในแนวคลองบางกอกน้อยและบางกอกใหญ่ หรือบางหลวง ตระหนักถึงความสำคัญของย่านประวัติศาสตร์แห่งนี้ และก่อให้เกิด โครงข่ายคมนาคม ที่เชื่อมโยง ศูนย์กลางชุมชนอื่นๆที่สำคัญ เช่น วัด ตลาดหรืออาคาร ประวัติศาสตร์อื่นๆ เพื่อเป็นพื้นที่อนุรักษ์และ จัดการมรดกประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ในอีกมิติหนึ่งจากชุมชน ผู้สืบเชื้อสายมาจากข้าราชการในสมัยก่อน ที่ได้ทำการสำรวจพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวชุมชนตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าหรือคลองบางกอกน้อย

คลองซึกพระ และคลองบางกอกใหญ่ซึ่งต่อไปนี้เรียกว่าคลองบางหลวง พบว่า พื้นที่คลองบางกอกน้อย ซึ่งแบ่งโดย คลองมอญมีขนาดพื้นที่ใหญ่และมีชุมชนกระจายตัวตามร่องสวนมากกว่าพื้นที่ชุมชนทางตอนล่าง ในแนวคลองบางหลวง จากการวิเคราะห์พบว่า มีพื้นที่ที่มีแนวโน้มเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญอยู่เพียง 3 แห่ง โดย เป็นพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับย่านประวัติศาสตร์ที่สำคัญของคลองบางกอกน้อย เพียง 2 แห่ง คือ กลุ่มชุมชนทำน้ำวัดสุวรรณารามที่มีตลาดเก่าแก่ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธีซึ่งเป็นสถานที่ราชการ คือ กองทัพเรือ พื้นที่นี้ต่อเนื่องกับชุมชนบ้านบุและบ้านช่างหล่อซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่ สถานที่ท่องเที่ยวอีกแห่ง คือ ตลาดน้ำตลิ่งชัน ซึ่งเป็นตึกขึ้นใหม่อยู่ในพื้นที่ริมคลองของสำนักงานเขตตลิ่งชัน นอกจากนั้นเป็นที่สวนส่วนใหญ่ที่ใกล้ถนนหลัก ถูกปรับเปลี่ยนเป็นหมู่บ้านจัดสรร

ในขณะที่พื้นที่คลองบางหลวง ซึ่งเป็นบริเวณคู้่งน้ำได้คลองมอญลงมา มี ชุมชนประวัติศาสตร์ที่เป็นที่อยู่ของคหบดี ข้าราชการหลายแห่งที่หลากหลายถึง 7 แห่งหลักๆ นับจากบริเวณย่านวัดกำแพง บางจาก-บ้านศิลปิน วัดปากน้ำภาษีเจริญ-วัดอัปสรสวรรค์ ตลาดพลู กะดีเจริญพาสณ์-วัดหงส์รัตนาราม วัดอรุณราชวราราม และ วัดกัลยาณมิตร ที่คลองบางหลวงบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาจนมาถึง ชุมชนกะดีจีน ที่รวมทั้งชุมชน ในบริเวณวัดพิชัยญาติการามและยังสามารถเชื่อมโยงกับชุมชนประวัติศาสตร์ที่อยู่ในคลองที่เป็นเส้นทางสำคัญในการคมนาคมกับภาคตะวันตกในอดีต อีก 3 สาย คือ (1.) ชุมชนในคลองบางแกว (2.) คลองภาษีเจริญ และ (3.) คลองด่าน ซึ่งมีแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ คือ กลุ่มพิพิธภัณฑวัดหนัง-วัดนางนอง-วัดราชโอรส โดยที่พื้นที่ คลองบางหลวงนี้เชื่อมต่อกับวัดหลวงสำคัญ ซึ่งอยู่ในชั้นเอก ถึง 3 วัด คือ วัดอรุณราชวรารามวรมหาวิหาร วัดราชโอรสราชวรวิหาร และวัดหนังราชวรวิหาร ในขณะที่พื้นที่คลองด้านเหนือ มีเพียงวัดสุวรรณารามเท่านั้น ในการสำรวจข้อมูลจากเขตและชุมชนพบว่า มีเขตการปกครองที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษาอยู่ถึง 5 เขต คือ

1. เขตบางกอกน้อย
2. เขตบางกอกใหญ่
3. เขตตลิ่งชัน
4. เขตภาษีเจริญ
5. เขตธนบุรี

โดยที่คลองบางกอกน้อยอยู่ในพื้นที่ของ 2 เขตคือ เขตตลิ่งชันและเขตบางกอกน้อย คลองบางหลวง หรือคลองบางกอกใหญ่อยู่ในพื้นที่ 3 เขต คือ เขตภาษีเจริญ เขตธนบุรีและบางกอกใหญ่

จากการสำรวจและประสานงานกับเจ้าหน้าที่ในพื้นที่พบว่าเขตตลิ่งชันและภาษีเจริญมีโอกาสในการทำงานกับชุมชนน้อย เจ้าหน้าที่ไม่มีข้อมูลด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชน เนื่องจาก สองเขตนี้มี

ประชากรเพิ่มขึ้นและมีความหนาแน่นสูงและมีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพมากจากการตัดถนนสายสำคัญในอดีต คือ ถนนบรมราชชนนี ถนนจรัลสนิทวงศ์และถนนเพชรเกษมในเขตตลิ่งชันพบว่ามีหมู่บ้านจัดสรรสร้างใหม่มาก จนรุกพื้นที่เดิมเป็นสวนผักส่วนใหญ่ เขตภาษีเจริญมีตึกแถว และโรงงานขนาดเล็กมากที่มีประชากรหนาแน่นมากมีการเปลี่ยนแปลงสูง ในขณะที่เขตบางกอกน้อย บางกอกใหญ่และธนบุรีเจ้าหน้าที่เขตมีข้อมูลทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ของชุมชนดี มีการจัดทำข้อมูลสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัด สถานที่ของทางราชการและโรงเรียน โดยที่มีรายชื่อชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ริมคลองบางกอกน้อย และคลองบางหลวง ดังนี้

เขตบางกอกน้อย

1. ชุมชนวัดสุวรรณาราม
2. ชุมชนวัดดุสิตาราม
3. ชุมชนมัสดิหวงอันซอริชขุนนะห์
4. ชุมชนวัดใหม่ยายแป้น
5. ชุมชนซอยจรัลสนิทวงศ์ 41

จากการสำรวจทางกายภาพและสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนนั้นพบว่าชุมชนวัดสุวรรณารามมีโบราณสถานที่น่าสนใจคือมีกลุ่มอาคารบ้านไม้เก่าที่หนาแน่นและมีรูปแบบที่น่าสนใจ มีโบราณสถานสำคัญคือตลาดวัดทองที่มีโครงหลังคา Trust ไม้ถักที่มีความกว้างระหว่างเสามากซึ่งเป็นจุดเด่นและหายากสมควรอนุรักษ์อย่างยิ่ง ทางชุมชนมีการจัดตลาดนัด วันเสาร์อาทิตย์ของสัปดาห์แรกของเดือนและชักชวนคนเก่าแก่ทำอาหารและการฝีมือดั้งเดิมขายที่ขึ้นชื่อคือชั้นลงหินของบ้านบุซึ่งเป็นชื่อชุมชนเดิม

เขตตลิ่งชัน

1. ชุมชนหลังวัดรัชฎาธิษฐาน
2. ชุมชนวัดปากน้ำฝั่งเหนือ
3. ชุมชนวัดช่างเหล็ก

จากการสำรวจพบว่าชุมชนที่อยู่ริมคลองบางกอกน้อยในฝั่งตะวันตกมีอยู่ 4 ชุมชน ชุมชนส่วนใหญ่ตั้งตามเส้นทางคลองแยกไปยังพื้นที่ด้านตะวันตกของประเทศ เช่น คลองบ้านไทร คลองบางพรม คลองบางน้อย คลองบางเชือกหนัง และ คลองบางระมาด เช่น ชุมชนวัดจำปา ชุมชนวัดเกาะ ชุมชนวัดสะพาน ชุมชนวัดเพลงกลางสวน นอกจากนี้ยังเกาะตามแนวถนนหลัก เช่น ถนนพุทธมณฑลสาย 1 และถนนบรมราชชนนี

เขตบางกอกใหญ่

1. ชุมชนวัดโมลีโลกยาราม
2. ชุมชนตรอกกระจก
3. ชุมชนวัดสังข์กระจาย
4. ชุมชนซอยจำเนียรสุข 3
5. ชุมชนเพชรเกษม
6. ชุมชนศาลเจ้าพ่อเขาดก
7. ชุมชนวัดประดู่ฉิมพลี
8. ชุมชนปลายซอยศักดิ์เจริญ
9. ชุมชนวัดเสสะเวช
10. ชุมชนริมคลองบางกอกใหญ่

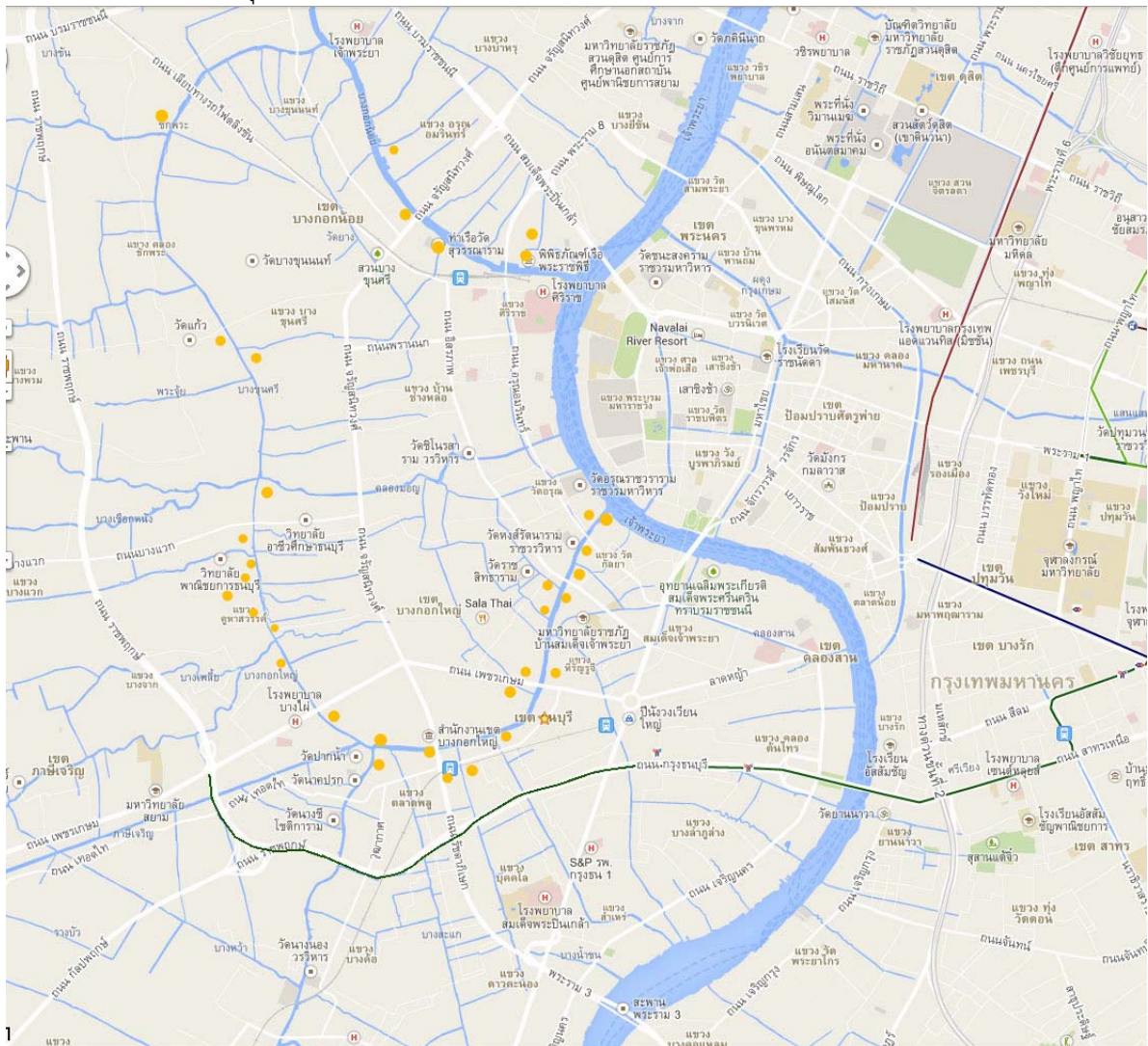
จากการสำรวจทางกายภาพและสัมภาษณ์ชุมชนในพื้นที่วัดสังข์กระจายพบว่า มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์มากมาย โดยเฉพาะเรื่องเล่าของข้าราชการและขุนนางคนสำคัญในย่านคลองบางหลวง เช่น บ้านหลวงฤทธิณรงค์รอน บ้านหลวงแจ่มวิลาสอน หรือบ้านวิชาวิเศษนิยม บ้านพระยาชลมารคพิจารณ์ ฯลฯ โดยบ้านข้าราชการเก่าเหล่านี้เคยอยู่ โดยรอบวัดสังข์กระจาย ส่วนใหญ่โดนรื้อเมื่อเจ้าของเดิมเสียชีวิต ลูกหลานจึงแบ่งขาย กลุ่มอาคารบ้านไม้ที่ไม่มีราย ละเอียดมากนัก ยังคงมีเหลืออยู่ในซอยอิสรภาพ 21 ระหว่างวัดสังข์กระจายและวัดราชสิทธิาราม มีอาคารไม้เก่าที่เป็นเรือนปั้นหยา มีรายละเอียดทางสถาปัตยกรรม ในรูปแบบผสมผสานอิทธิพลตะวันตกตั้งอยู่ริมน้ำส่วนใหญ่ในซอยกุฎีเจริญพาณิชย์

เขตธนบุรี

1. ชุมชนกุฎีจีน
2. ชุมชนสวนพลู
3. ชุมชนวัดโพธิ์นิมิตร
4. พื้นที่ ตลาดพลู
5. ชุมชนวัดก้นตา
6. ชุมชนปากคลองบางสะแก
7. ชุมชนโรงเจ
8. ชุมชนวัดอินทาราม

9. ชุมชนศรีภูมิ
10. ชุมชนวัดประดิษฐาราม
11. ชุมชนโรงคราม
12. ชุมชนกุฎีขาว
13. ชุมชนวัดกัลยาณมิตร

จากการสำรวจชุมชนเบื้องต้นในเขตธนบุรี จึงเห็นได้ว่ามีชุมชนอยู่ริมคลองบางหลวงอย่างหนาแน่น และมีประวัติเก่า ยาวนาน ลักษณะทางกายภาพที่สำคัญ คือ มีวัดหลวงที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน ดังเรียงรายริมตามแนวคลอง มีชุมชนตามแนวคลอง



แผนที่ 1.2 แสดงพื้นที่ชุมชนบริเวณริมคลองบางกอกใหญ่

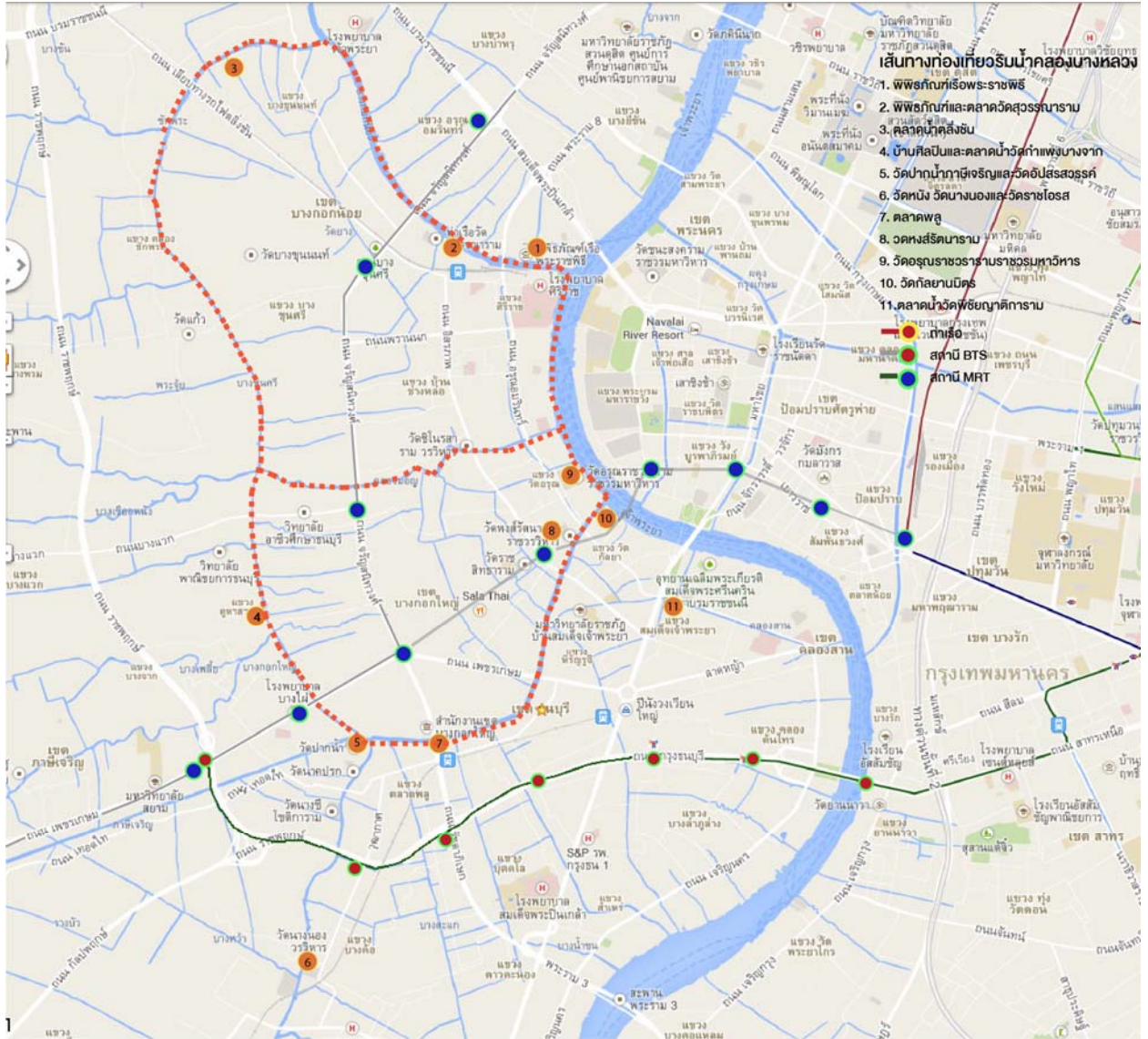
(ที่มา: Steve Van Beek, Chao Phraya: River in Transition Oxford University Press 1995)

พื้นที่ในส่วนล่างคือคลองบางหลวงยังมีความสำคัญเชิงเศรษฐกิจอย่างยิ่งคือมี ย่านตลาดใหญ่และเก่าแก่ ที่มีความสำคัญต่อกิจกรรมการค้า เช่น วัดคูหาสวรรค์ บริเวณวัดกำแพงบางจาก ตลาดท่าดินแดง คลองสาน ตลาดพลู กะดีจีน โดยเฉพาะตลาดพลูยังคงความเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของพื้นที่ธนบุรี และมีกิจกรรมคึกคักในเวลากลางวันด้วยเช่นกัน ในขณะที่ย่านคลองบางกอกน้อย ย่านตลาดเก่าต่างๆ และบ้านสวนส่วนใหญ่ โดนการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ของการตัดถนนทางหลวงขนาดใหญ่ ที่เป็นลักษณะถนนเชื่อมเมืองกับภาคตะวันตก เช่น ถนนบรมราชชนนี ทางลอยฟ้า ถนนราชพฤกษ์ ทำให้เกิดศูนย์กลางพาณิชย์กรรมใหม่ ตามแนวถนนแทน โดยที่มีตลาดน้ำที่สร้างขึ้นใหม่ แทนที่ เช่นตลาดน้ำตลิ่งชัน ตลาดน้ำคลองลัดมะยม ตลาดน้ำวัดสะพาน

นอกจากนี้พื้นที่ย่านประวัติศาสตร์คลองบางหลวงยังต้องการแผนอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเร่งด่วน เนื่องจากการสร้างสถานีรถไฟฟ้าเข้ามาในพื้นที่นี้ถึง 3 สาย คือ รถไฟฟ้า MRT สายสีน้ำเงิน 2 สายที่เชื่อมต่อ บางแคและบางโพ ตัดผ่านถนนจรัลสนิทวงศ์และสายสีน้ำเงินอีกเส้นต่อเชื่อมจากหัวลำโพงลอดใต้แม่น้ำเจ้าพระยามาตามถนนเพชรเกษมซึ่งมาเชื่อมต่อกันที่แยกถนนจรัลสนิทวงศ์รวมถึง รถไฟฟ้า BTS ที่มีสถานีตามแนวถนนราชพฤกษ์-สาทร โดยมีสถานี MRT 3 สถานีและ BTS 4 สถานีซึ่งอยู่ใกล้กับชุมชนริมคลองบางหลวง โดยที่สถานีเหล่านี้ ขนาบด้านทิศเหนือและทิศใต้ของคลองบางหลวง ซึ่งมีความเป็นไปได้ในการซื้อที่ดินเพื่อพัฒนาพื้นที่เป็นโครงการ อสังหาริมทรัพย์ขนาดใหญ่และเปลี่ยนแปลงสภาพชุมชนประวัติศาสตร์เหล่านี้ได้ จึงสมควรที่ทำการศึกษา คักยภาพของชุมชนตามแนวพื้นที่ริมคลองบางหลวงเป็นอย่างยิ่ง ในขณะที่พื้นที่คลองบางกอกน้อยมี รถไฟฟ้า สายสีน้ำเงินเพียงเส้นเดียว ที่สร้างกลางถนนจรัลสนิทวงศ์ วังแนวเหนือ-ใต้ ไปยังสถานีปลายทางที่ สถานีบางซื่อ โดยที่มีสถานีผ่านใกล้พื้นที่เพียง 2 สถานี ตารางที่ 1.1 แสดงหลักเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่ศึกษา

พื้นที่	ความหนาแน่นของชุมชนริมคลอง	ความหนาแน่นของแหล่งท่องเที่ยว	ชุมชน	ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์	วัฒนธรรม	ความสำคัญเชิงเศรษฐกิจ	การเชื่อมต่อกับย่านวัฒนธรรมข้างเคียง	ภัยคุกคามจากการพัฒนาเมือง	รวม
ย่านคลองบางหลวง (บางกอกใหญ่)	4	4		5		5	5	5	28
ย่านคลองบางกอกน้อย	2	2		3		2	3	3	16

แบ่งพื้นที่บางกอกน้อยและบางหลวง โดย แนวของคลองมอญ
 การให้ค่าน้ำหนัก 1=น้อยมาก 2=น้อย 3=ปานกลาง 4=มาก 5=มากที่สุด



แผนที่ 1.3 แสดงเส้นทางคมนาคมบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า

ดังนั้นจากการวิเคราะห์เปรียบเทียบทั้งด้านจำนวนแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ จำนวนชุมชนที่อยู่ริมน้ำ ความสำคัญเชิงเศรษฐกิจ การเชื่อมต่อกับย่านวัฒนธรรมข้างเคียง แล้วพบว่าย่านคลองบางหลวง มีความน่าสนใจและเอกลักษณ์มากกว่าย่านคลองบางกอกน้อยอย่างเห็นได้ชัด ผู้วิจัยจึงเลือกในการทำการศึกษพื้นที่คลองบางหลวงเป็นหลัก

1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อสำรวจเครือข่าย และจุดเชื่อมโยง (Node) ของเส้นทางคมนาคมในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ ทั้งทางน้ำ ทางเท้า ทางจักรยาน และทางถนน เหมาะสมแก่การอยู่อาศัย และการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
2. เพื่อสำรวจ และเก็บข้อมูลลักษณะทางสถาปัตยกรรมของกลุ่มอาคารประวัติศาสตร์ที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของชุมชน และสามารถสร้างความภูมิใจให้กับชุมชน
3. เพื่อศึกษา และเก็บข้อมูลสภาพสังคม วิถีชีวิตและการอยู่อาศัยชุมชนในปัจจุบัน
4. เพื่อศึกษา และเก็บข้อมูล เรื่องเล่า วิถีชีวิตในสมัยก่อน และประวัติศาสตร์สำคัญของชุมชน พื้นที่ที่เป็นจุดเชื่อมโยงอดีตสู่ปัจจุบัน และนำไปจัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนได้
5. เพื่อศึกษาปัญหาของระบบสาธารณูปโภคในพื้นที่รวมถึงการทำงานของหน่วยงานภาครัฐ และกิจกรรมภาคชุมชน
6. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว และการให้บริการที่เหมาะสมกับพื้นที่ ย่านประวัติศาสตร์

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา

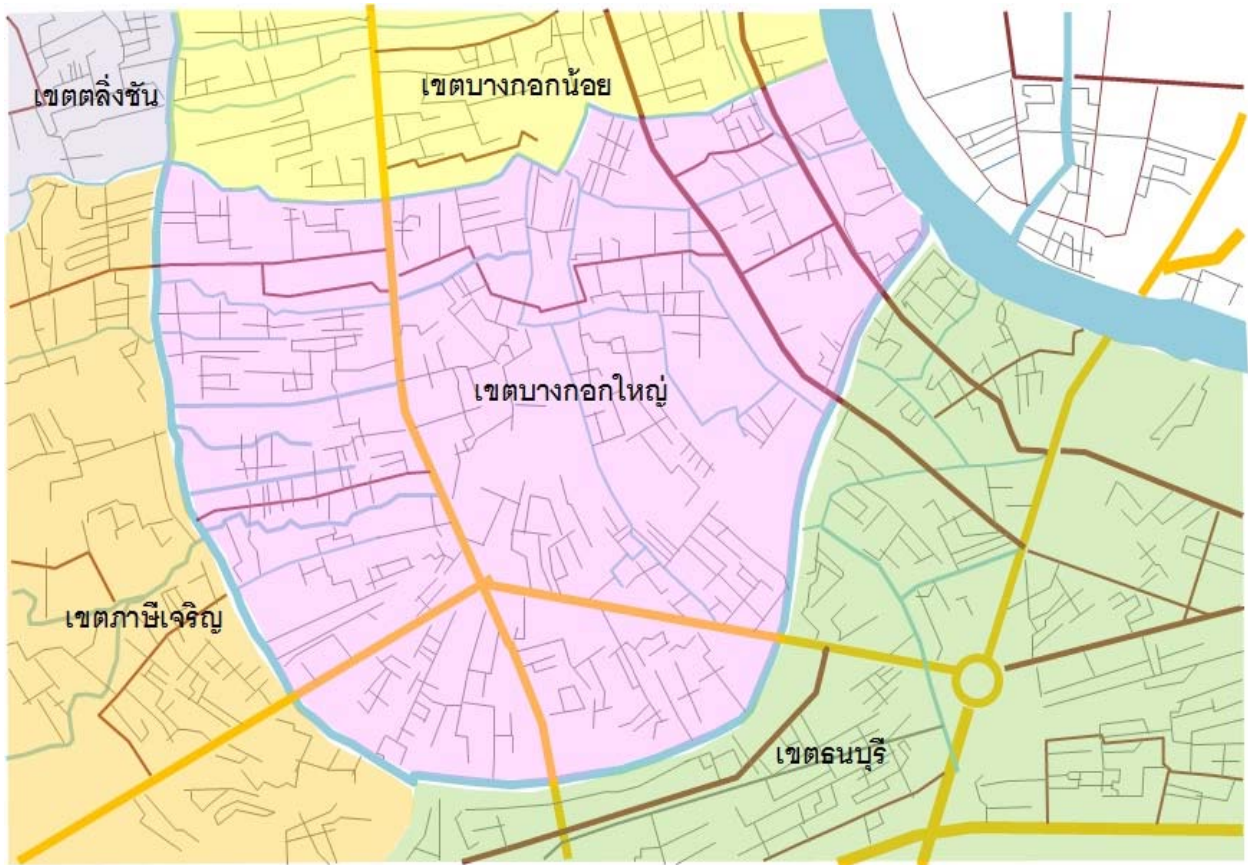
ปัจจุบันคลองบางหลวงอยู่บริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณปากคลองเชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ใกล้กับที่ตั้งของป้อมวิไชยประสิทธิ์(เขตบางกอกใหญ่) และวัดกัลยาณ์ในเขตธนบุรีแนวคลองในปัจจุบันใช้เป็นแนวแบ่งเขตการปกครองของพื้นที่เขต 3 เขตที่มีพื้นที่ติดคลอง ได้แก่ เขตบางกอกใหญ่ เขตธนบุรี และเขตภาษีเจริญ มีชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมฝั่งและพื้นที่ถัดเข้ามาบนบกกระจายอยู่ตลอดสองฝั่งคลองอยู่ในพื้นที่ 3 เขต ดังนี้

ทิศเหนือ อยู่ในพื้นที่เขตบางกอกใหญ่ ได้แก่ แขวงวัดท่าพระ และ แขวงวัดอรุณ

ทิศใต้ อยู่ในพื้นที่เขตธนบุรี ได้แก่ แขวงวัดกัลยาณ์ แขวงหิรัญรูจี แขวงบางยี่เรือ และแขวงตลาดพลู

ทิศตะวันออก ติดแม่น้ำเจ้าพระยา

ทิศตะวันตก อยู่ในพื้นที่เขตภาษีเจริญ ได้แก่ แขวงวัดคูหาสวรรค์ และแขวงปากคลองภาษีเจริญ



แผนที่ 1.4 แสดงขอบเขตของคลองบางกอกใหญ่

การตั้งถิ่นฐานแต่เดิมของชุมชนฝั่งธนบุรีนั้นเกาะตัวตามริมคลอง เนื่องจากคลองเป็นเส้นทางคมนาคมหลัก ทั้งทำการเกษตรกรรม และการเคลื่อนพลของกองทัพไปรบในชายแดนด้านตะวันตกในสมัยก่อน เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเมื่อมีการตัดถนนสายต่างๆ เช่น ถนนอิสรภาพ ถนนเทอดไท ถนนเพชรเกษม ลักษณะการวางตัวของอาคารยังหันหน้าเข้าสู่คลองและเป็นอาคารแถวเดี่ยว ซึ่งยังคงรักษาสภาพอาคารริมน้ำไว้ได้ ในยุคต่อมาเกิดการขยายตัวของเมืองอันเนื่องมาจากการสร้างสะพานสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และการขยายตัวของชุมชนตามถนนเพชรเกษมและถนนจรัลสนิทวงศ์ ซึ่งในช่วงนี้เองเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนจากริมน้ำสู่ริมถนน ส่งผลให้รูปแบบการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับน้ำลดน้อยลง ในยุคพ.ศ.2530 การสร้างสะพานพร้อมในหลายจุดเช่นทางตอนเหนือได้แก่ สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า สะพานสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ และสะพานกรุงเทพฯ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่จากเกษตรกรรมมาเป็นที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรม บทบาทของชุมชนริมน้ำหมดความสำคัญลงไปโดยสิ้นเชิง

การใช้ประโยชน์ที่ดินริมคลองบางหลวง พบว่า เป็นการใช้ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยเป็นหลัก นอกจากนี้บริเวณที่เป็นย่านพาณิชยกรรมเดิมที่ยังคงสภาพความเป็นย่านการค้า นอกจากนี้ตามริมถนนสายสำคัญก็

เกิดย่านการค้าใหม่ตามสภาพการขยายตัวของเมือง และรुकلامเข้าไปตามถนนในซอย พื้นที่ริมคลอง ส่วนมากเป็นที่ตั้งของศาสนสถาน สถานที่ราชการ และโรงเรียน

พื้นที่ย่านคลองบางหลวงสามารถเข้าถึงได้หลากหลายวิธี อาทิเช่น ถนน แบ่งเป็น ถนนสาย ประธานได้แก่ ถนนจรัญสนิทวงศ์ ถนนเพชรเกษม ถนนรัชดาภิเษก (ถนนรัชดา -ท่าพระ) ส่วนถนนสายหลัก ได้แก่ ถนนอิสรภาพ ถนนวังเดิม ถนนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่ ถนนเทอดไท

ระบบคมนาคมทางน้ำ มีบทบาทต่อการสัญจรและการขนส่งในพื้นที่ฝั่งธนบุรีโดยอาศัยคลองหลักเป็นตัวเชื่อมชุมชนเข้าหากันและใช้ในการเดินทางในชีวิตประจำวัน ประกอบด้วย แม่น้ำเจ้าพระยา คลองสายหลัก ได้แก่ คลองบางหลวง คลองบางกอกน้อย คลองสายรอง ได้แก่ คลองบางเชือกหนัง คลองสมเด็จเจ้าพระยา คลองบางไส้ไก่ คลองมอญ คลองด่าน และคลองภาษีเจริญ คลองสายย่อย คลองที่เชื่อมชุมชนกับวัด และทางน้ำขนาดเล็ก ซึ่งในปัจจุบันคลองขนาดเล็กได้มีการสร้างคานยัดดิ่งทั้ง 2 ข้าง ทำให้ไม่สามารถใช้เพื่อการคมนาคมได้

กิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่คลองบางหลวงนั้น อดีตทำการค้ากันทางเรือสินค้าส่วนมากจะเป็นผลผลิตทางการเกษตร จนเกิดตลาดน้ำขึ้นมากมายในฝั่งธนบุรี แต่เนื่องจากปัญหามลพิษทางน้ำ การขยายตัวของเมือง การตัดถนน ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมได้ลดลง จากตลาดน้ำเริ่มเปลี่ยนแปลงมาเป็นตลาดบักขายสินค้าประเภทอุปโภค บริโภค และสินค้าเกษตรกรรม ซึ่งย่านพาณิชย์กรรมที่สำคัญเกาะตัวอยู่บริเวณเส้นทางสัญจรทางบกที่สำคัญ อาทิเช่น ถนนจรัญสนิทวงศ์ ถนนเพชรเกษม เป็นต้น โดยบางส่วนกระจายตัวไปยังถนนสายย่อยหรือถนนซอย ที่เชื่อมต่อกับทางคมนาคมสายหลัก อาทิเช่น ซอยจรัญสนิทวงศ์ 3 (ศักดิ์เจริญ) เป็นต้น

ลักษณะทางสังคมและประชากร พบว่าพื้นที่ย่านคลองบางหลวงมีความหนาแน่นของประชากรสูงมากโดยมากกว่า 3 – 6 เท่าของค่าเฉลี่ยความหนาแน่นของกรุงเทพมหานคร และยังพบว่าประชากรภายในเขตพื้นที่ศึกษาในช่วง 10 ปีที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงลดลงอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะการที่พื้นที่ศึกษาเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มายาวนาน ทำให้มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนมาแต่ดั้งเดิม และหนาแน่นโดยเฉพาะริมแม่น้ำลำคลอง รวมถึงในปัจจุบันการที่พื้นที่ศึกษามีบทบาทสำคัญในการรองรับทางด้านที่พักอาศัยจากคนที่เข้ามาทำงาน เรียนหนังสือ และทำกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียง

นอกจากนี้ในย่านคลองบางหลวงมีความหลากหลายทางด้านเชื้อชาติ โดยสามารถจำแนกได้ 4 กลุ่ม คือ ชาวไทยเชื้อสายจีน เป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุดในพื้นที่ ชาวมุสลิม เป็นกลุ่มที่อยู่อาศัยดั้งเดิมมาตั้งแต่ครั้งกรุงธนบุรี มีสองพวก คือ นิกายชีอะห์ และนิกายสุหนี่ แรงงานชาวไทย เป็นกลุ่มแรงงานอพยพที่

เข้ามาทำงานรับจ้างในพื้นที่กรุงเทพฯ และบริเวณย่านอุตสาหกรรมในฝั่งธนบุรี ชาวต่างชาติ ประกอบด้วย กลุ่มแขกสิกข์ซึ่งเป็นกลุ่มที่ย้ายเข้ามาอยู่มีทั้งถาวรและชั่วคราว รวมถึงแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้าน

ประเพณีวัฒนธรรมในย่านคลองบางหลวงสามารถแบ่งได้ 3 ประเภทคือ กิจกรรมประจำปี ได้แก่ ประเพณีชักพระ เป็นขบวนเรือจะเป็นการแห่พระบรมสารีริกธาตุ จากวัดนางชี ล่องไปตามคลองบางกอกใหญ่ ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

กิจกรรมประจำปีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ได้แก่ พิธีเจ้าเซ็น เป็นประเพณีที่จัดขึ้นภายในชุมชนกุฎี เจริญพาสน์ งานเทศกาลกลุ่มวัดบางยี่เรือ เป็นงานเทศกาลที่จัดขึ้นในช่วงต้นปีเป็นประจำทุกปี งานฉลอง หลวงพ่อสด วัดปากน้ำภาษีเจริญ

กิจกรรมทั่วไป เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นทั่วไปเป็นประจำตามศาสนสถานทั้งการเข้าวัดในวันพระของ พุทธศาสนิกชน

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา และความสำคัญของพื้นที่ตลาดพลูในคลองบางหลวง หรือ บางกอกใหญ่

พื้นที่คลองบางหลวง ในช่วงจากคลองด่านจนถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยาที่วัดกัลยาณมิตรนั้น ยังเป็นพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์และมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เพราะเป็นพื้นที่ที่มีความเป็นชุมชนเมืองของธนบุรี และ กรุงเทพฯ อย่างแท้จริง โดยมีชุมชน ชำราชาบริวาร ตลาดค้าขายสินค้าต่างๆ ริมน้ำที่มีคุณค่าอยู่ตลอดแนว คลอง ทั้งศาสนสถาน บ้านริมคลอง สถาปัตยกรรม วิถีชีวิต และวัฒนธรรม ซึ่งทำให้เกิดเป็นโครงสร้างเมือง และองค์ประกอบที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์โดยเป็นที่ตั้งของราชธานีในสมัยกรุงธนบุรี โดยมีย่านชุมชนเมืองเด่นๆ อยู่ 3 ย่านที่ยังเห็นร่องรอยประวัติศาสตร์สำคัญ คือ

1. พื้นที่ด้านอาคารสมัยกรุงธนบุรี ตั้งอยู่บริเวณวัดคูหาสวรรค์ วัดกำแพงบางจาก บ้านศิลปิน เคยมีบทบาทในการเป็นหน้าด่านเก็บภาษีการค้าทางเรือในสมัยกรุงธนบุรี มีแหล่งชุมชนหนาแน่นเกาะกลุ่มกันต่อเนื่องตามริมคลองบางกอกใหญ่

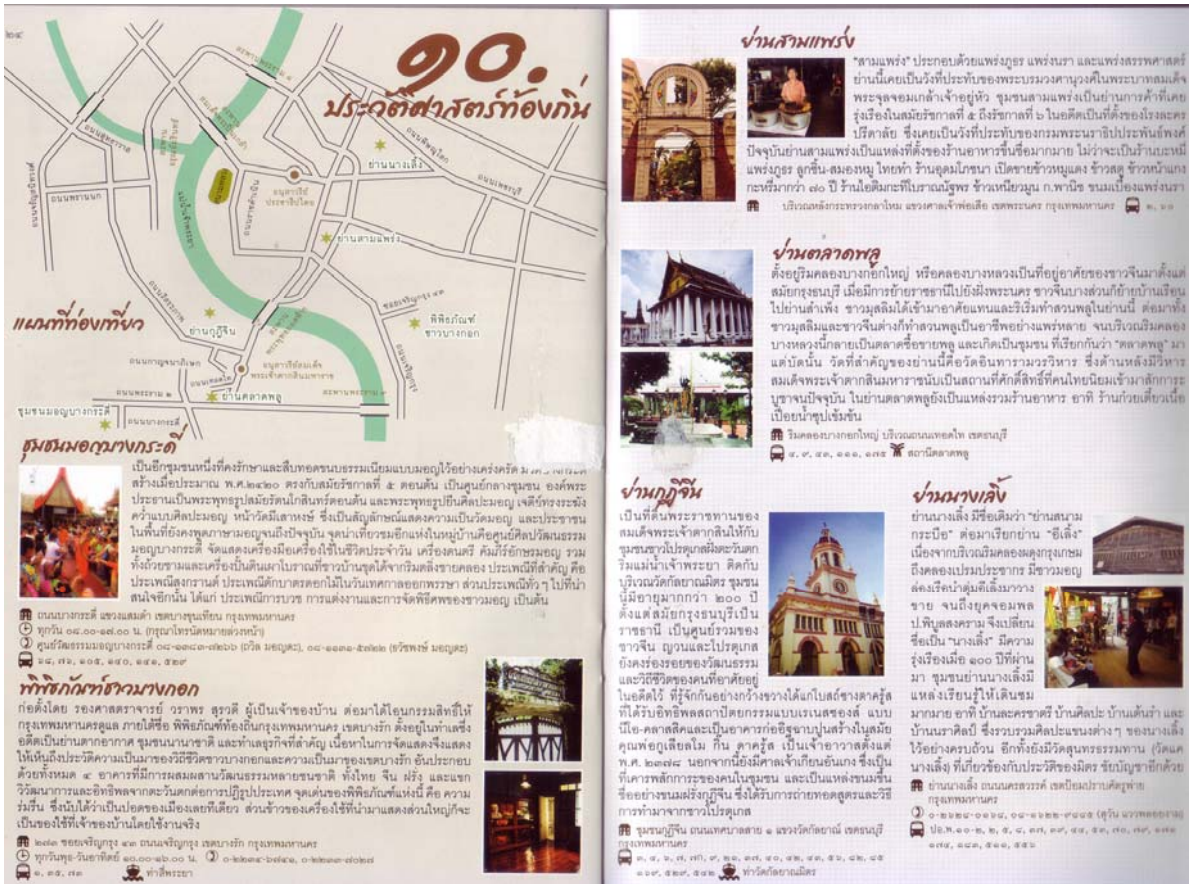
2. พื้นที่ย่านพาณิชย์กรรมเก่า คือ พื้นที่บริเวณตลาดพลู แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี โดยเป็นย่านการค้าดั้งเดิมตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี เป็นตลาดค้าพลูที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่ง และมีกิจกรรมการค้ามากมาย ต่อมาเมื่อยกเลิกการกินหมากพลู ตลาดก็ยังคงเป็นตลาดส่งของให้กับยายเยาวราช ที่ยังคงมีความสำคัญในการเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าทางการเกษตร และสินค้าเทศกาลที่สำคัญของผู้คนในปัจจุบัน

3. พื้นที่กะตึจิ้น ที่มีความสำคัญเป็นจุดค้าขายอีกแห่งที่ต่อเนื่องกับแม่น้ำเจ้าพระยา ศาสนสถานที่สำคัญของคลองบางหลวง ได้แก่ วัด โดยสามารถจำแนกประเภทของวัดตามการสร้างได้ทั้งหมด 3 ช่วง ได้แก่ วัดที่ปรากฏสมัยอยุธยาตอนต้น มีทั้งหมด 9 วัด วัดที่ปรากฏสมัยอยุธยาตอนปลาย มีทั้งหมด 16 วัด วัดที่ปรากฏหลังสมัยอยุธยา มีทั้งหมด 12 วัด ซึ่งวัดส่วนมากตั้งอยู่ริมคลองบางหลวง โดยมากจะเป็นวัดที่สร้างขึ้น ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาทำให้มีรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่า

นอกจากนี้ ยังมีสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์โดยสามารถแบ่งตามลักษณะการใช้สอยอาคาร ได้แก่ ศาสนสถาน ลักษณะสถาปัตยกรรมของวัดบางแห่งจะเป็นรูปแบบสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย บ้านพักอาศัย บ้านเก่ารูปทรงต่างๆ และกลุ่มเรือนแถวริมน้ำ ที่สร้างในสมัยช่วงรัชกาลที่ 5-7 มีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจ อาทิเช่น ช่องลมเป็นลายฉลุหรือช่องแสงกระจกลี เหนือกรอบหน้าต่าง อาคารการศึกษา อาคารอำนวยการโรงเรียนฤทธิณรงค์รอน ในซอยวัดสังข์กระจายปัจจุบันที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน เป็นสถาปัตยกรรมทรงปั้นหยาสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6

สถานที่ท่องเที่ยวในพื้นที่คลองบางหลวงเป็นวัด และศาสนสถานที่สำคัญเนื่องจากมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่สำคัญ อีกทั้งยังหลงเหลือรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่สำคัญที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ได้แก่ บ้านศิลปิน วัดอรุณราชวราราม วัดหงส์รัตนาราม ตลาดน้ำวัด พิชัยญาติการาม วัดกัลยาณมิตรกะตึจิ้น วัดประยูรวงศ์ ซึ่งยังมีกิจกรรมล่องเรือเพื่อไหว้พระเก้าวัดเป็นประจำ นอกจากนี้ พื้นที่หรือสถานที่สำคัญ บริเวณคลองบางกอกใหญ่ยังได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ สถาบันการศึกษาในการพัฒนาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว อาทิเช่น บริเวณพื้นที่วัดกัลยาณมิตรวัดบางหลวง ที่ได้รับการพัฒนาจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ให้มีการจัดงานประจำปีหรือที่เรียกว่า งานกะตึจิ้นศิลป์สามท่า หรือพื้นที่บริเวณวัดกำแพง บางจาก ที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเขตภาษีเจริญ และสำนักงานจราจร และขนส่ง ในการพัฒนาปรับปรุงพื้นที่บริเวณวัดทองศาลางาม วัดกำแพงบางจาก ต่อเนื่องกับบ้านศิลปิน และวัดคูหาสวรรค์ ให้เป็นตลาดน้ำแห่งใหม่ของกรุงเทพมหานคร ซึ่งพื้นที่กะตึจิ้น และวัดกำแพงบางจาก บ้านศิลปินนั้นได้รับการฟื้นฟูจากที่เคยซบเซา และพื้นที่ตลาดพลุนั้น ยังคงเป็นศูนย์กลางพาณิชย์กรรมต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน แสดงว่ายังมีศักยภาพทางเศรษฐกิจอยู่มาก ถึงแม้ว่าการค้าขายทางน้ำได้เลิกไปจนเกือบหมดแล้วก็ตาม กิจกรรมการพาณิชย์กรรมของตลาดพลุนั้น ยังคงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากมีความสัมพันธ์กับการค้าในย่านเยาวราช และย่านคนจีนอื่นๆ ในกรุงเทพฯ อีกหลายแห่ง ทำให้มีการสืบทอดวัฒนธรรมโดยมีศาลเจ้าทั้ง 7 แห่ง และวัดหลวงสำคัญอีก 3 แห่งที่จัดงานประเพณีที่ยิ่งใหญ่ประจำปี มีขบวนแห่ เชิดสิงโตมังกร เป็นงานที่สำคัญ รวมถึงสำนักงานส่งเสริมวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยวของกรุงเทพมหานคร ยังสนับสนุนให้เกิดการท่องเที่ยวในชุมชนต่างๆ ซึ่งมีถึง 14 ชุมชนและตลาดพลูเป็นหนึ่งใน

โน้น และยังมีแหล่งท่องเที่ยวที่ต่อเนื่องจากคลองบางหลวง เช่น กลุ่มพิพิธภัณฑ์ วัดหนัง วัดนางนอง วัดราชโอรส และตลาดน้ำวัดไทร



ภาพที่ 1.3 หนังสือกรุงเทพฯ มหัศจรรย์ในวันเดียว หน้า 25

จัดทำโดยการท่องเที่ยว สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร

จะเห็นได้ว่าตลาดพลูอยู่ระหว่างเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำคลองบางกอกน้อย-คลองบางหลวงกับ

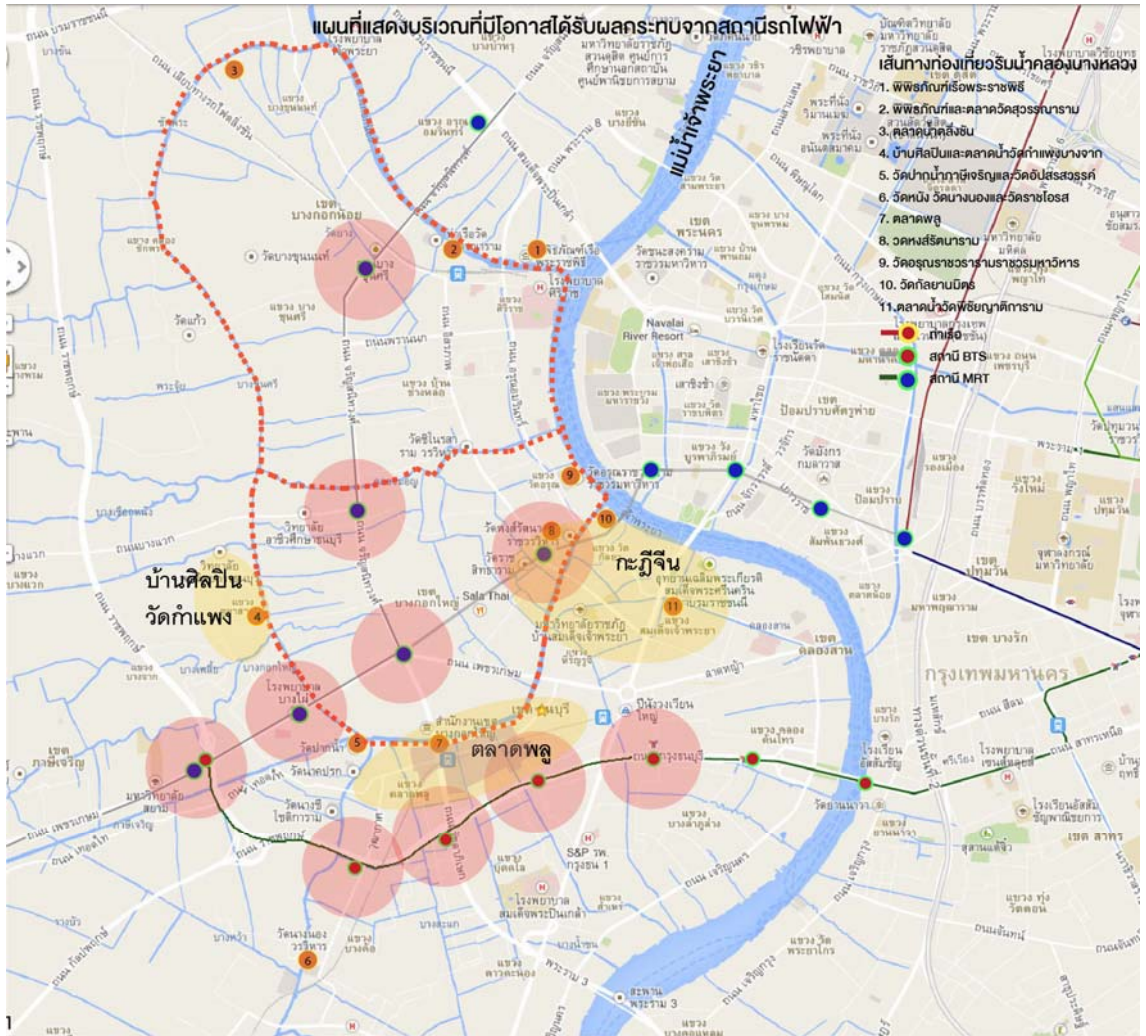
เส้นทางท่องเที่ยวธนบุรีตอนใต้คลองด่าน-คลองดาวคะนอง ที่มีวัดสำคัญ อีก 4 วัด และเชื่อมต่อไปยังพื้นที่

ส่วนใต้ของกรุงเทพฯ คือเครือข่ายคลองบางขุนเทียน คลองสนามชัย ที่ติดทะเลและเป็นแหล่งท่องเที่ยวอีก

แห่งได้ ตลาดพลูจึงเป็นพื้นที่ที่น่าสนใจในเรื่องการเชื่อมต่อการท่องเที่ยวของกรุงเทพฯ และจังหวัดข้างเคียง



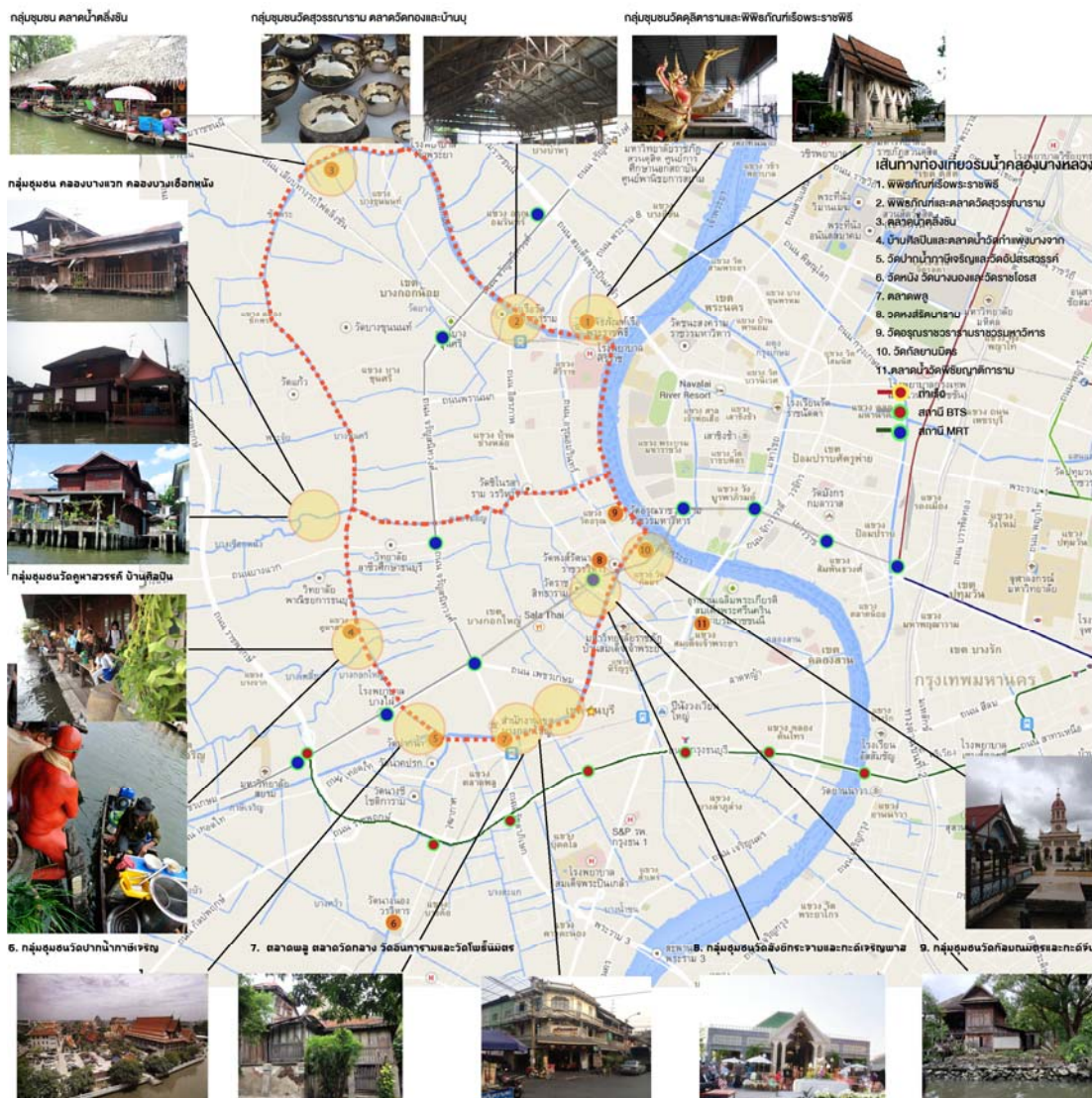
แผนที่ 1.5 แสดงเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำ และแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในย่านฝั่งธนบุรี



แผนที่ 1.6 แสดงบริเวณที่มีโอกาสได้รับผลกระทบจากการสร้างสถานีรถไฟ ในบริเวณคลองบางหลวง

โดยที่ชุมชนตลาดพลูเป็นชุมชนเก่าแกริมคลองบางหลวงที่จะได้รับผลกระทบจากสถานีรถไฟมากที่สุดถึง 3 สถานี ซึ่งพื้นที่รอบๆ สถานีรถไฟในระยะเวลา 500 เมตรจะได้รับการยกเว้นกฎหมายให้สามารถสร้างอาคารขนาดใหญ่ได้โดยไม่ติดข้อจำกัดความกว้างของถนนในขณะที่ชุมชนเก่าที่สำคัญอีก 2 แห่ง คือ กะตีดินและบ้านศิลปิน ได้รับผลกระทบเพียงสถานีเดียว และห่างจากสถานีรถไฟมากกว่า 500 เมตร ในขณะที่ชุมชนต่างๆ ในตลาดพลูอยู่ในระยะใกล้สถานีมากกว่า จึงเสี่ยงต่อการถูกพัฒนา โดยทำการสร้างอสังหาริมทรัพย์ขนาดใหญ่เพื่อรองรับการพัฒนาแบบ Transit Oriented Development ที่เน้นการพัฒนาสร้างชุมชน อยู่อาศัย พาณิชยกรรม สาธารณูปโภค ที่เน้นสถานีเชื่อมต่อขนส่งมวลชนเป็นศูนย์กลางย่อยในเมือง ซึ่งรูปแบบการพัฒนาอาจทำลายสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

แต่ปรากฏว่า พื้นที่บริเวณตลาดพลูกลับไม่ได้รับการสนับสนุนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว อีกทั้งตลาดพลูเป็นพื้นที่ตรงกลางระหว่างกะต๊อและคูหาสวรรค์ บ้านศิลปิน เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการท่องเที่ยวตลอดเส้นทางคลองบางหลวง รวมถึงพื้นที่ตลาดพลูมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เป็นชุมชนพาณิชย์กรรมดั้งเดิม เริ่มจากการเป็นย่านค้าขายพลู เพื่อตอบสนองชุมชน ข้าราชการบริวารในพื้นที่จนกลายเป็นชุมชนชาวจีนที่เก่าแก่ ที่ยังรักษาความต่อเนื่องในกิจกรรมการค้า ตลอดจนสถาปัตยกรรม ประเพณีวัฒนธรรมสำคัญที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์มาจนถึงปัจจุบัน คณะผู้วิจัยจึงทำการเลือกพื้นที่ตลาดพลูเพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อไป ในอนาคต



แผนที่ 1.7 แสดงชุมชนที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมในพื้นที่แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า (คลองบางกอกน้อย และบางหลวง)

นอกจากนี้ เมื่อเปรียบเทียบกลุ่มชุมชนเก่าแก่ที่ยังมีมรดกทางวัฒนธรรมสำคัญในปัจจุบัน ในพื้นที่แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าซึ่งมีอยู่ 9 กลุ่มใหญ่ โดยที่เริ่มจากกลุ่มทางพื้นที่ตอนเหนือตามแนวคลองบางกอกน้อยจนถึงคลองบางหลวง คือ

1. กลุ่มชุมชนวัดดุสิตาราม และพิพิธภัณฑ์เรือพระราชพิธี

มีแหล่งท่องเที่ยวสำคัญเป็นโบราณสถานของชาติ คือ พิพิธภัณฑ์เรือพระราชพิธีซึ่งเป็นสถานที่ราชการ และวัดดุสิตารามที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ชุมชนเดิมที่เป็นชุมชนชาวสวน ปลูก พุเรียนและเงาะ แต่ในปัจจุบันไม่มีสวนผลไม้เหลืออยู่มากจนเห็ดป็นอาชีพได้ ไม่มีกิจกรรม และมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญ หรือมีลักษณะเป็นจุดเด่นในชุมชนที่ชัดเจน ลักษณะทางกายภาพของชุมชน ค่อนข้างแออัด มีห้องเช่า ปลูกไม้เป็นระเบียบเสี่ยงต่ออัคคีภัยและอาชญากรรม

2. กลุ่มชุมชนวัดสุวรรณาราม ตลาดวัดทอง และบ้านบุ

มีแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ คือวัดสุวรรณาราม ซึ่งเป็นโบราณสถานสำคัญระดับชาติ มีตลาดวัดทอง หรือ ตลาดไร่คาน เพราะมีโครงสร้างหลังคาไม้ ที่ถักจมนมีช่วงรับน้ำหนักถ่ายลงเสาที่กว้าง ถือเป็นศูนย์กลางของชุมชนด้วย โดยชุมชนมีความเข้มแข็งในการจัดเทศกาลสำคัญ เช่น ตลาดนัดในตลาดวัดทอง ทุกสองอาทิตย์ ชุมชนจะนำของใช้เก่าแก่สำคัญในบ้านออกมาจัดแสดง นอกจากนี้ยังมีชุมชนบ้านบุ ที่เหลือ สืบทอดงานฝีมือทำเครื่องใช้ชั้นลงหินที่มีการเผาและตีโลหะจนแข็งแกร่งเป็นภาชนะ ที่สวยงาม มีเอกลักษณ์สำคัญได้

3. กลุ่มชุมชน ตลาดน้ำตลิ่งชัน

มีแหล่งท่องเที่ยวขึ้นชื่อในระดับท้องถิ่น คือ ตลาดน้ำโกลีที่ทำการเขตตลิ่งชัน ซึ่งเป็นตลาดที่จัดตั้งขึ้นมาใหม่ โดยการผลักดันของหน่วยงานในสำนักงานเขตบางกอกน้อย ชุมชนไม่มีจุดเด่นที่ชัดเจน มีบ้านไม้แบบบ้านชาวสวน กระจายตัวตามลำน้ำ ไม่มีผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์สำคัญ แต่มีกิจกรรม ตลาดน้ำที่คึกคักในช่วงสุดสัปดาห์

4. กลุ่มชุมชน คลองบางแวก คลองบางเชือกหนัง

ไม่มีศูนย์กลางที่ชัดเจนเนื่องจากตลาดได้ย้ายไปอยู่ริมถนน แต่มีอาคารร้านค้าไม้ตามแยกคลองย่อย และบ้านเรือนไทยประเพณี เรือนปั้นหยาอยู่ตามลำคลองจนเป็นภูมิทัศน์ชุมชนเมืองน้ำ ที่มีเอกลักษณ์สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์

5. กลุ่มชุมชนวัดคูหาสวรรค์และบ้านศิลปิน

เป็นชุมชนที่มีการค้าคึกคักในสมัยก่อนเพราะเป็นที่เก็บอากรขนอนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นแต่ยกเลิกเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการเก็บภาษี มีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ คือบ้านศิลปิน ซึ่งเป็นบ้านของคหบดีตระกูลรักสำรวจซึ่งได้รับการอนุรักษ์ และปรับปรุงเป็นที่อยู่ของคณะศิลปิน หุ่นละครเล็กคณะกำนาย ซึ่งมีกิจกรรมการฝึกซ้อม และแสดงอยู่ประจำ ชุมชนโดยรอบจึงมีการทำผลิตภัณฑ์พื้นบ้านต่างๆ มีสถาปัตยกรรมที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ระดับท้องถิ่นแต่มีคุณค่าสำคัญ เช่น อุโบสถวัดกำแพง บางจากบ้านศิลปินและกลุ่มบ้านไม้ริมคลองที่เรียบง่าย โดยรอบแต่รวมกันเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ของคลองบางหลวง

6. กลุ่มชุมชนวัดปากน้ำภาษีเจริญ

เป็นชุมชนย่านการค้าเก่าแก่เพราะเป็นพื้นที่ชุมทางปากน้ำคลองด่าน และคลองภาษีเจริญบรรจบกับ คลองบางหลวง มีสถานที่สำคัญ คือวัดปากน้ำภาษีเจริญซึ่งเป็นวัดเก่าแก่แต่ทรุดโทรมลงมาก ต่อมาเมื่อชื่อเสียง เริ่มในสมัยรัชกาลที่ 6 เนื่องจากเจ้าอาวาส คือ หลวงพ่อสด ซึ่งมีความสามารถด้านวิปัสณากรรมฐานและได้บูรณะพัฒนาวัดจนเจริญ จึงไม่มีสถาปัตยกรรมเก่าแก่เหลืออยู่ โดยมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการปฏิบัติวิปัสณาของหลวงพ่อสดตลอดทั้งปี ในบริเวณข้างเคียงมีสถาปัตยกรรมที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ คือหอไตรวัดอัปสรสวรรค์ วัดสำคัญ อีกแห่งคือวัดขุนจันทร์ บ้านเรือนชุมชนโดยรอบวัดและริมน้ำส่วนใหญ่กลายเป็นตึกแถวคอนกรีต สมัยใหม่เกือบหมด ตลาดสำคัญในย่าน คือตลาดเจริญศรี

7. กลุ่มชุมชนตลาดพลู

เป็นย่านการค้า และที่พักอาศัยเก่าแก่ในอดีตเริ่มสร้างกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน โดยอาณาบริเวณตลาดพลูในอดีตนั้นรวมถึง ทำน้ำและชุมชนใน วัดราชคฤห์ วัดจันทาราม วัดอินทารามและวัดโพธิ์นิมิตร มีสถาปัตยกรรมสำคัญทางประวัติศาสตร์ระดับชาติ คือ วัดอินทาราม ซึ่งมีเจดีย์บรรจุพระอัฐิของพระมหากษัตริย์ คือ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และโบราณสถาน ในวัดอื่นๆ เช่น เจดีย์บรรจุอัฐิพระยาพิชัยดาบหักในวัดราชคฤห์ ศาลารับเสด็จ ร. 5 ในวัดโพธิ์นิมิตร มีตลาดวัดกลางที่มีกิจกรรมการค้าตั้งแต่ตี 2 จนถึงช่วงสาย และมีพื้นที่ขายอาหาร ช่วงกลางคืนใน ซอยเทอดไท 27 และยังมีบ้านไม้รูปแบบเรือนขนมปังขิง เรือนแถวไม้ และก่ออิฐถือปูน ในรูปแบบ นีโอคลาสสิก มีกิจกรรมทางศาสนาตลอดทั้งปี เนื่องจากมีศาลเจ้าจีน มัสยิด และวัดในพุทธศาสนา ทำให้มีขบวนแห่ เชิดสิงโต และงานฉลองวัด และศาลเจ้าอื่นๆ มีผลิตภัณฑ์ขึ้นชื่อของชาวจีน เช่น กุ้ยช่าย บะหมี่เส้นทำเอง ขนม และของไหว้เจ้าต่างๆ

8. กลุ่มชุมชนวัดสังข์กระจาย และกะตี่เจริญพาศน์

เป็นย่านชุมชนที่พักอาศัยของข้าราชการตั้งเดิมในช่วงตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีจนถึงเปลี่ยนแปลง การปกครอง ทำให้มีกลุ่มอาคารไม้เรือนปั้นหยาเก่าแก่ ขนาดใหญ่ ของคหบดีเก่าหลายตระกูลที่น่าสนใจอยู่ริมน้ำ เช่น บ้านพระยาฤทธิณรงค์รอน บ้านวิเศษนิยม และบ้านพระยาฤทธิรงค์รณเฑาะว์ ไม่มีศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ เช่น ตลาด และกิจกรรมพาณิชย์กรรมที่โดดเด่น แต่ยังมีความหลากหลายของประเพณีวัฒนธรรม ของชุมชนรอบวัดสังข์กระจายและกะตี่เจริญพาศน์

9. กลุ่มชุมชนวัดกัลยาณมิตร และกะตี่จีน

เป็นย่านชุมชน และการค้าที่เก่าแก่เพราะตั้งอยู่บนที่บรรจบของปากคลองบางหลวง และแม่น้ำเจ้าพระยา มีชุมชนที่มีเอกลักษณ์ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของทั้งชาวไทยพุทธ ชาวจีน ชาวมุสลิม และชาวตะวันตกโดยมีทั้งวัดสำคัญ เช่น วัดกัลยาณมิตร ศาลเจ้าเกียฮุ้นกง โบสถ์ ซานตาคูรูส และมัสยิด บางหลวง หรือกะตี่ขาว ที่มีลักษณะสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า ทางประวัติศาสตร์ และเป็นเอกลักษณ์สำคัญของย่านในปัจจุบัน ไม่พบกิจกรรมการค้าริมแม่น้ำเหลืออยู่ แต่ชุมชนยังมีผลิตภัณฑ์ที่โดดเด่น คือ ขนมฝรั่ง กะตี่จีนซึ่งสืบทอดการทำมากกว่า 200 ปี

เมื่อเปรียบเทียบความสำคัญของชุมชนโดยพิจารณาทั้ง กิจกรรมทางเศรษฐกิจและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนสถานต่างๆ ในพื้นที่รวมถึงความหลากหลายทางเชื้อชาติซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เข้ามารวมกับลักษณะทางกายภาพโบราณสถานต่างๆ ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้พบว่า ชุมชนสำคัญที่มีลักษณะสำคัญสมควรทำการศึกษา คือ ชุมชนตลาดพลู รองลงมาคือชุมชนกะตี่จีน และชุมชนวัดสุวรรณาราม

ถึงแม้ว่าชุมชนที่มีโบราณสถานสำคัญระดับชาติ และโดดเด่น คือชุมชนกะตี่จีน ซึ่งมีวัดสำคัญ คือ วัดกัลยาณมิตร และโบสถ์ซานตาคูรูสที่มีงานช่างสถาปัตยกรรมที่มีขนาดใหญ่ และมีความสวยงาม โดยที่ชุมชนตลาดพลู วัดดุสิตาราม วัดสุวรรณาราม มีโบราณสถานสำคัญระดับชาติรองลงมา แต่ชุมชนตลาดพลู มีเจดีย์บรรจุพระอัฐิของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดอินทาราม ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อประวัติศาสตร์ของชาติ และการตั้งถิ่นฐานของกรุงธนบุรี แต่กลับมีข้อมูล ในการอนุรักษ์น้อยมาก และยังมีสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีเอกลักษณ์อยู่ด้วย โดยที่ชุมชนอื่นๆ ที่เหลือ ตามริมคลองนั้นไม่มีสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่มีเอกลักษณ์สำคัญ แต่ไม่มีโบราณสถานที่สำคัญระดับชาติ และมีกิจกรรมทั้งการค้า และประเพณี เช่น กลุ่มชุมชนคลองบางแวก และบางเชือกหนัง และกลุ่มชุมชนรอบๆ บ้านคิลปินและวัดคูหาสวรรค์

ตาราง 1.2 แสดงชุมชนที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมในพื้นที่แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าและ หลักเกณฑ์ การเลือกเพื่อศึกษา

0 = ไม่มี 1 = มีลักษณะเด่นในท้องถิ่น 2 = มีลักษณะเด่นในเมือง 3 = มีลักษณะเด่นพิเศษในประเทศ

	ชุมชนที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมในพื้นที่ แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า (คลองบางกอกน้อยและบางหลวง)	มีกิจกรรมการค้าที่สำคัญ	มีกิจกรรมเด่นทางวัฒนธรรม	มีกิจกรรมการค้าในช่วงกลางคืน	มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม	มีสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สำคัญ	มีโบราณสถานที่สำคัญ	รวม
1	กลุ่มชุมชนวัดดุสิตารามพิพิธภัณฑสถานเรือพระราชพิธี	0	1	0	1	0	3	5
2	กลุ่มชุมชนวัดสุวรรณารามและบ้านบุ	2	2	0	1	3	1	9
3	กลุ่มชุมชนตลาดน้ำตลิ่งชัน	1	0	0	0	0	0	1
4	กลุ่มชุมชนคลองบางแกว คลองบางเชือกหนัง	0	0	0	0	2	0	2
5	กลุ่มชุมชนวัดคูหาสวรรค์และบ้านศิลปิน	1	3	0	0	2	1	7
6	กลุ่มชุมชนวัดปากน้ำภาษีเจริญ	1	1	1	0	0	1	4
7	กลุ่มชุมชนตลาดพลู	3	3	3	2	1	2	15
8	กลุ่มชุมชนวัดสังข์กระจายและกะตี่เจริญพาศน์	0	1	0	1	3	1	6
9	กลุ่มชุมชนวัดกัลยาณมิตรและกะตี่จิ้น	1	3	1	3	1	3	12

เมื่อพิจารณากิจกรรมทางเศรษฐกิจและประเพณี สำคัญพบว่าตลาดพลูมีกิจกรรมการค้าที่ เกี่ยวข้อง กับประเพณีสำคัญโดยเฉพาะวัฒนธรรมชาวจีนที่โดดเด่นมากกว่าชุมชนอื่นๆ ในคลองบางหลวง เพราะมีการค้าตลอดทั้งวันทั้งคืน ซึ่งมีมาอย่างต่อเนื่องจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน โดยชุมชนที่จัดได้ว่า มี กิจกรรมสำคัญรองลงมาทางวัฒนธรรม คือ ชุมชนกะตี่จิ้น โดยรอบวัดกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นย่านการค้าเก่า และใหญ่โตเช่นกัน เนื่องจากอยู่ปากคลองต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา แต่ปัจจุบันกลับซบเซา มีการค้าไม่มาก มี

แค่การค้าตามตรอกและซอยริมวัดและโบสถ์ และชุมชนวัดสุวรรณาราม ที่ยังมีกิจกรรมการค้า แต่อยู่ที่ตลาดวัดทอง และไม่มีกิจกรรมการค้าทั้งวันแบบพื้นที่ตลาดพลู และตลาดวัดกลาง พื้นที่ตลาดเดิมอีกแห่งคือ ตลาดในบริเวณวัดคูหาสวรรค์และบ้านศิลปิน ซึ่งเคยเป็นด่านอากรขนอนมาก่อน แต่กลับซบเซาในปัจจุบัน ทั้งที่มีบ้านศิลปินซึ่งกลับมามีกิจกรรม ทางวัฒนธรรมมากขึ้น แต่ไม่สามารถสร้างกิจกรรมการค้าได้

โดยทางด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรมนั้น พบว่าชุมชนกะตี่จีน วัดกัลยาณมิตรนั้นมีความหลากหลายที่ชัดเจนที่สุด คือมีทั้งวัดกัลยาณมิตรที่เป็นวัดหลวงขนาดใหญ่ มีโบสถ์ชานตาครุช ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางสำคัญของคริสต์ศาสนิกชนในกรุงเทพฯ ตั้งแต่ยุคต้นรัตนโกสินทร์ และศาลเจ้าเกียนอันเกง ซึ่งเป็นศาลเจ้าใหญ่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาอันเป็นที่เคารพของชาวจีนตลอดจนกะตี่ขาว ที่เป็นมัสยิดเก่าแก่มากแห่งหนึ่งของชาวมุสลิม อย่างไรก็ตามย่านตลาดพลูมี วัดหลวงสำคัญเรียงกันถึง 3 วัด ริมคลองบางหลวงได้แก่ วัดราชคฤห์ วัดจันทร์าราม และวัดอินทาราม และศาลเจ้าจีน อยู่ถึง 7 ศาลในพื้นที่โดยรอบตลาดพลู เดิมรวมทั้งมีโรงเจที่ใหญ่ที่สุดในย่านฝั่งธน มีมัสยิดสวนพลู และชุมชน ชาวมุสลิมอยู่ในพื้นที่ด้วย รองลงมาคือกลุ่มชุมชนรอบวัดสังข์กระจาย และกะตี่เจริญพาสน์ ซึ่งมีทั้งชุมชนมุสลิม และชาวพุทธ

จากคุณสมบัติโดยรวมดังกล่าวมานี้ ทำให้ตลาดพลูเป็นชุมชนมีความสำคัญที่สุดในการทำการศึกษาศักยภาพเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในชุมชนเพราะมีจุดเด่นหลักคือมีความต่อเนื่องของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยที่ยังมีโบราณสถานสำคัญระดับชาติด้วยถึงแม้ไม่โดดเด่นเท่าย่านชุมชนใกล้เคียงก็ตาม

1.4 ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการศึกษา

ในการดำเนินการศึกษา สามารถแบ่งวิธีศึกษาได้ 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาและทบทวนวรรณกรรมทั้งแนวความคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง การเก็บข้อมูลนโยบายของหน่วยงานรัฐ

2. เก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็นมาเก็บข้อมูลปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ดังนี้

- การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการสำรวจลักษณะทางกายภาพของย่านตลาดพลู อาทิเช่น การใช้ประโยชน์อาคาร สภาพโดยรวมของพื้นที่ องค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรม การคมนาคมขนส่ง เป็นต้น การสังเกตการณ์กิจกรรม การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง

- การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการรวบรวมข้อมูลเอกสารอ้างอิงที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน นโยบายและแผนของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง แผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ

3. การจัดการข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นเป็นการทำข้อมูลเชิงแผนที่
4. การวิเคราะห์ข้อมูล องค์ประกอบในเชิงกายภาพที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้
5. กระบวนการเรียบเรียงข้อมูล สำนวจรังวัดสถานที่เพื่อทำฐานข้อมูลของสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ การสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่เพิ่มเติม การสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับกิจกรรมที่สำคัญของชุมชนในพื้นที่ รวบรวมและนำเสนอข้อมูลเบื้องต้นให้ชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่นโดยการจัดนิทรรศการ
6. การทำแผนที่ทางวัฒนธรรม

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ท่องเที่ยวย่านเมืองเก่าที่มีวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย คลองชักพระ และคลองบางหลวงที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานตั้งแต่เริ่มตั้งกรุงรัตนโกสินทร์

บทที่ 2

แนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเมืองน่าอยู่ (Livable City)

แนวความคิดเมืองน่าอยู่ที่เกี่ยวข้องเหมาะสมกับงานวิจัยนั้นสามารถแบ่งได้เป็น 3 แนวคิดหลักคือ

1. แนวคิดทฤษฎีเมืองแห่งภูมิภาค (The Regional City) ของ Peter Calthorpe ที่อธิบายลักษณะของละแวกบ้าน (Neighborhood) ที่น่าอยู่มาประยุกต์ใช้
2. แนวคิดในการออกแบบพื้นที่ว่างในชุมชนเมือง (Urban Design Policies) ซึ่งได้ยึดหลักแนวคิดจินตภาพเมือง (The Image of the City) ในการวิเคราะห์ปรับปรุงลักษณะทางกายภาพ ของชุมชนให้น่าอยู่และแนวความคิดเรื่องร่องรอยประวัติเมือง (Palimpsest) และ ชุมชนเมือง ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asian Urbanism) รวมถึงแนวคิดในการอนุรักษ์เมืองให้มีเอกลักษณ์ของตัวเอง
3. แนวคิดในเมืองน่าอยู่ (Healthy City) โดยสำนักงานองค์การอนามัยโลกและหน่วยงานของรัฐ

2.1.1 ทฤษฎีเมืองแห่งภูมิภาค (The Regional City)¹

The Regional City นั้นมีมุมมองในการวางแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยและชุมชนให้น่าอยู่ โดยที่เน้นการพัฒนาพื้นที่ในระดับภูมิภาคและมีความเข้าใจบริบทของภูมิภาคและชุมชนที่เมืองต่างๆ ในพื้นที่นั้นมีลักษณะสำคัญทางเศรษฐกิจ, ภูมิประเทศ, ระบบนิเวศวิทยา และสังคม คล้ายคลึงกันและมีความต่อเนื่องกัน โดยที่ในพื้นที่ชุมชนเมืองที่อยู่อาศัยในภูมิภาคนี้ มีการพัฒนาเส้นทางการคมนาคมหลักในการเชื่อมโยง ถึงกันและกันโดยทางเดินเท้าที่สะดวกและมีการวางแผนพัฒนาชุมชนเมืองให้มีการขยายตัวที่เหมาะสมไม่โดดเด่นดูแลลำบาก มีความหนาแน่นของประชากรพอสมควร ที่สามารถสร้างสาธารณูปโภคที่ดีได้ในเวลาที่ ความต้องการเพิ่มขึ้น โดยที่ศูนย์กลางของชุมชนเมืองอยู่ที่จุดเชื่อมต่อ (Node) ของเส้นทางการคมนาคมหลัก (Corridor) และละแวกบ้านพักอาศัย (Neighborhood) นั้น อยู่ในรัศมีระยะการเดินทางโดยการเดินเท้าไม่เกิน 15 นาที หรือประมาณ ¼ ไมล์ หรือประมาณ 700-800 เมตรเท่านั้น ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรและการเดินทาง ที่มีประสิทธิภาพ เพราะไม่ทำให้ชุมชนขยายตัวอย่างไร้ทิศทางนำไปสู่การเผาผลาญเชื้อเพลิง เพื่อการคมนาคมและการสร้างสาธารณูปโภคอย่างสิ้นเปลือง และทำลายพื้นที่สีเขียวอย่างไม่มีขอบเขต ทำให้เกิดการล่มสลายของระบบนิเวศวิทยาของพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันชุมชนใหม่ ไม่ได้มีการรวมตัวกัน เป็นชุมชนที่น่าอยู่และสร้างระบบสังคมที่ดีสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชนเดิม โดยที่ทฤษฎีเมืองแห่งภูมิภาค (The Regional City) นั้นมีการเน้นถึงความสำคัญของการวางผังภูมิภาค

3 ประการ คือ

¹ Peter Calthorpe, The regional city: planning for the end of sprawl (Washington, DC: Island Press, 2001), 1-25.

1. เศรษฐกิจของภูมิภาค ซึ่งการวางผังชุมชนแบบเมืองแห่งภูมิภาค (The Regional City) นั้นเน้นการขยายตัวของเศรษฐกิจของชุมชนเมืองให้เจริญเติบโตไปด้วยกันซึ่งมีข้อได้เปรียบ คือ ชุมชนเมือง ที่โตเป็นภูมิภาคโดยมีความเจริญทั้งเมืองใหญ่และเมืองย่อยนั้นสามารถช่วยเหลือพึ่งพากันในเชิงเศรษฐกิจได้ โดยมีการแลกเปลี่ยนสินค้า และแรงงานที่เหมาะสม ไมโตเป็นเมืองใหญ่เมืองเดียวจนทำให้เมืองรอบนอกกลายเป็นแค่ชานเมืองและพัฒนาระบบสาธารณูปโภครองรับไม่ทัน จนเกิดผลเสียทางเศรษฐกิจตามมาและมีผลต่อทั้งภูมิภาค

2. ระบบนิเวศของภูมิภาคซึ่งการวางผังชุมชนเมืองในบริบทของภูมิภาคนั้นสามารถป้องกันมลภาวะ ที่อาจเกิดขึ้นกับระบบนิเวศวิทยาได้ทั้งระบบที่มาจากการพัฒนาเชิงอุตสาหกรรมการวางผังเมือง โดยเฉพาะเมืองใหญ่ไม่สามารถครอบคลุมพื้นที่ในระบบนิเวศได้โดยเฉพาะ โครงสร้างทางธรณีวิทยาแหล่งน้ำ ใต้ดิน และลักษณะ ทางธรรมชาติของป่าในเขตร้อนชื้น

3. สังคมในภูมิภาคเมื่อเมืองมีขนาดเล็กลงและมีการสร้างสาธารณูปโภคที่สามารถให้บริการ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีศูนย์กลางเมืองที่ชัดเจนที่ชุมชนสามารถไปมาหาสู่กัน ได้สะดวกทำให้เกิดกิจกรรมทางสังคมมากขึ้น มีความหลากหลายของประชากร ที่มีระดับรายได้ที่แตกต่างกันซึ่งในกรณีของเมืองขนาดใหญ่ นั้น ประชากรที่มีระดับรายได้ ที่แตกต่างกันมากมักจะแยกพื้นที่พักอาศัยออกไปไม่ปะปนกัน และมีความสัมพันธ์ในสังคม น้อยเกิดความเหลื่อมล้ำในการพัฒนาเมือง ซึ่งจากการเน้นในหัวข้อทั้ง 3 นี้ เป็นการมองกายภาพของชุมชน (Neighborhood) ที่เชื่อมโยงกับภูมิภาค โดยมองกลุ่มกายภาพของชุมชนเป็นหลัก และพยายามให้เกิดศูนย์กลาง เพื่อจัดระเบียบการพัฒนาท้องถิ่นขึ้น โดยเน้นความน่าอยู่ของชุมชนและลักษณะสำคัญของชุมชน ทางวัฒนธรรมและธรรมชาติเป็นหลัก ซึ่งการเน้นที่ตัว Neighborhood นี้ ทำให้มีการแบ่งองค์ประกอบ ของพื้นที่ใหม่ คือ

- Centers: เป็นศูนย์กลางและเป้าหมายในระดับท้องถิ่นและภูมิภาค คือ ชุมชน (Neighborhood) หมู่บ้าน (Village) เมือง (Town) และเมืองใหญ่ (Urban)

- Districts: คือพื้นที่ย่าน ซึ่งเป็นพื้นที่พิเศษ มีการใช้งานหลักเป็นกิจกรรมสำคัญประเภทเดียว

- Preserves: เป็นพื้นที่สำคัญที่ควรสงวนรักษาไว้เช่น พื้นที่เปิดโล่ง (Open space) และเขตสงวนรักษา สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

- Corridors: คือเส้นทางหลักในการคมนาคมติดต่อของพื้นที่ในภูมิภาคอาจเป็นได้ทั้งเส้นทางธรรมชาติและ ที่มนุษย์สร้างขึ้น

ในการวางผังพัฒนาลักษณะของละแวกบ้าน (Neighborhood) นั้น ยังเห็นลักษณะสำคัญของท้องถิ่นนั้นๆให้เป็น ชุมชนติดที่ (Community of Place) คือ ชุมชนนั้นรวมตัวกันเพราะความสำคัญของถิ่นตัวเองซึ่งเป็นสถานที่ที่มีความน่าสนใจ ทั้งประวัติศาสตร์ กิจกรรมที่หลากหลาย และมีคุณค่า ทางจิตใจ ให้จดจำ เอื้ออำนวยให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีตลอดจนสร้างเครือข่ายทางสังคมในชุมชน นอกเหนือไปจากเป็นสถานที่สำหรับที่อยู่อาศัยและที่ทำงาน เช่น การเป็นที่พบปะชุมนุมกันของชุมชน จนเกิดความคุ้นเคย

กันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งตำแหน่งสถานที่นั้น ต้องอยู่ไม่ไกลจนสมาชิกในชุมชน เดินทางไม่สะดวก การพัฒนาของ *ละแวกบ้าน* หรือ *บาง (Neighborhood)* นั้น ต้องให้ความสำคัญ ของระยะทางและขนาด ของอาคารบ้านเรือน ร้านค้า ทางกายภาพที่ **สัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพของมนุษย์ (Human Scale)**

ในการพัฒนาชุมชนเมือง ในอดีตมักจะละเลยลักษณะสำคัญนี้ โดยเน้นความยิ่งใหญ่สำหรับการเจริญเติบโตของรัฐกิจและรัฐที่เป็นองค์กรขนาดใหญ่ แต่เมื่อมีการกระจายศูนย์อำนาจ และโครงข่ายทางธุรกิจทำให้องค์กรมีขนาดเล็กลงธุรกิจขนาดกลางจนถึง ขนาดเล็กมีโอกาสมากขึ้น ในระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปความต้องการพื้นที่ ในเมืองที่มีขนาดใหญ่มีน้อยลง พื้นที่ทางธุรกิจมีขนาดเล็กลง และมีความสัมพันธ์กับขนาดและ มาตรฐานส่วนของมนุษย์มากขึ้น ที่วางสำหรับเมืองขนาดเล็กที่เดินทางสะดวกจึงเป็นที่ต้องการมากขึ้น และการวางผังจึงให้ความสำคัญแก่ *ความหลากหลาย (Diversity)* ทั้งกิจกรรม บริการสาธารณะ ที่อยู่อาศัย การค้า และลักษณะทางสถาปัตยกรรม ซึ่งมาจากประชากรที่หลากหลายในชุมชน ทั้งอายุ รายได้ เชื้อชาติ และขนาดครอบครัว ความหลากหลายนี้มีผลกับระบบเศรษฐกิจในพื้นที่ด้วย ซึ่งชุมชนนั้นไม่ควรขึ้นอยู่กับ ธุรกิจประเภทเดียวอีกต่อไป แต่การมีธุรกิจหลายประเภท ทำให้ชุมชนปรับตัวได้ง่ายและยืดหยุ่น ต่อการเปลี่ยนแปลง และระบบเศรษฐกิจนั้นส่งผลต่อระบบนิเวศที่มีความซับซ้อนของพื้นที่แต่เดิมในธรรมชาติ และสภาพของแหล่งน้ำที่หล่อเลี้ยงสิ่งมีชีวิตในพื้นที่ ซึ่งต้อง *อนุรักษ์ (Conservation)* ไว้ ซึ่งการอนุรักษ์นั้น ไม่เพียงแต่คุ้มครอง รักษาสภาพทางธรรมชาติเท่านั้นแต่ยังรวมถึง การฟื้นฟูทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และสถาปัตยกรรมในพื้นที่ด้วย การปกป้องทรัพยากรจึงไม่เป็น เพียงแค่การดูแลสภาพ แวดล้อม ทางธรรมชาติเท่านั้น (Natural Environment) แต่ยังรวมถึงสภาพแวดล้อมของมนุษย์ที่เหมาะสม (Built Environment) ซึ่งเท่ากับเป็นการรักษาอัตลักษณ์ของชุมชน การรักษาอาคารเก่าและ การปรับใช้ อาคารสถาปัตยกรรมพื้นบ้านยังช่วยในการลดการใช้พลังงาน และลดมลภาวะด้วยซึ่งมีผลต่อสภาพ แวดล้อมทางธรรมชาติเช่นกัน

2.1.2 แนวคิดในการออกแบบพื้นที่วางในชุมชนเมือง (Urban Design Policies)

แนวคิดในการออกแบบชุมชนเมืองที่ถูกยกมาใช้มากที่สุดคือทฤษฎี *The Image of the City* ของ Kevin Lynch (1960) ซึ่งได้อธิบายถึงจินตภาพของเมืองที่ผู้ใช้สามารถอ่านเข้าใจเมืองมีการกำหนดทิศทางที่ชัดเจนได้และ *ไม่รู้สึกไม่มั่นคง* ในการเดินทางใช้สถานที่ โดยที่อธิบายคุณสมบัติการเข้าใจเมืองได้ดังนี้

- ความสามารถในการอ่านเข้าใจได้ (legibility) ซึ่งหมายถึงการรับรู้จดจำองค์ประกอบที่ต่างๆ และ ภูมิทัศน์ ที่โดดเด่นได้
- การสร้างจินตภาพ (Building the image) ซึ่งเป็นระบบวิธีการสร้างภาพรวมหรือจินตภาพ ของเมืองร่วมกันโดยมี จุดสนใจของเมือง ทางกายภาพเป็นองค์ประกอบซึ่งมี

- โครงสร้างและอัตลักษณ์ (Structure and Identity) ซึ่งเน้นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Identity) ที่มีโครงสร้าง (Structure) และมีความหมาย (Meaning) ซึ่งความหมายของเมืองหรือ พื้นที่นั้น ที่เปลี่ยนแปลงได้ ตามการใช้สอย

- ความสามารถในการสร้างจินตภาพ (Image ability)

หมายถึงคุณสมบัติในการปลูกฝังจินตภาพ ให้แก่ ผู้สังเกตเมืองโดยที่ความสามารถในจินตภาพของเมือง ทางกายภาพที่ชัดเจนโดยมีองค์ประกอบหลักดังนี้ 1 เส้นทางหลัก (Paths) 2 ขอบเขตที่ชัดเจน (Edges) 3 ย่าน หรือพื้นที่ที่มีกิจกรรม ลักษณะพิเศษ (Districts) 4 ชุมทาง (Nodes) 5 จุดหมายตา (Landmark) ซึ่งองค์ประกอบทางกายภาพเหล่านี้ตามทฤษฎีของ Kevin Lynch นี้ ได้ถูกนำมาสอนและใช้อ้างอิงในฐานะ ทฤษฎีแนวความคิดหลักในการออกแบบที่วางในเมือง และการพัฒนาพื้นที่ชุมชนซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้เกิดจากการสังเกตลักษณะทางกายภาพของเมืองในยุโรปและถูกนำมาใช้ในการศึกษาเมืองในอเมริกาซึ่งมิได้มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานและประวัติศาสตร์ใกล้เคียงกับเมืองในประเทศในภูมิภาคเอเชียมากนัก จึงมีคำถามถึงความเหมาะสมในการใช้ทฤษฎีนี้ และเน้นองค์ประกอบทั้ง 5 นี้ซึ่งในความสามารถในการสร้างจินตภาพ ของเมืองนั้น ยังมีลักษณะอื่นๆที่จับต้องไม่ได้ (Lynch, 1960:124) เช่น ความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ (Holy space) ประโยชน์การใช้งาน (Function) ความทรงจำ (History) ชื่อเสียงของสถานที่นั้น (Name place) ซึ่งปัจจัยเหล่านี้เป็นปัจจัยที่ไม่ค่อยถูกหยิบยกขึ้นมาทำการวิจัย ในการวางผังออกแบบชุมชนเมืองโดยที่ทั้งประวัติศาสตร์และความหมายเชิงสังคมนั้นย่อมมีที่มาจากลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมในพื้นที่นั้นๆ จึงเป็นที่มาถึงการออกแบบชุมชนเมือง (Urban Design) ที่เน้นการอนุรักษ์โบราณสถาน (Historic Preservation) ควบคู่ไปด้วย

ในขณะที่ Richard A. O'Connor (1983) ได้พยายามเข้าใจลักษณะของความเป็นชุมชนเมืองของกรุงเทพฯ และอธิบายลักษณะสำคัญว่า ความเป็นเมืองของไทย คือ ลักษณะการมีลำดับชั้นในสังคมและโครงข่าย ของชุมชนหมู่บ้านของชาวไทซึ่งซ้อนทับและแข่งขันต่อกระแสความเป็นเมืองสมัยใหม่ที่เข้ามาในสังคม โดยต่อมา O'Connor (2003) ยังได้อธิบายเพิ่มเติมว่า จินตภาพของเมืองของกรุงเทพฯ นั้น อาจไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนได้ (Formless) ถ้ามองตามแนวคิดของ Kevin Lynch จินตภาพสาธารณะของกรุงเทพฯ (Bangkok Public Image) นั้น คือ การปะติดปะต่อกันของชื่อสถานที่ต่างๆ ความหมายของสังคมมีค่ามากกว่าลักษณะทางกายภาพที่ชัดเจน เช่น พระธาตุ หรือ เจ้าอาวาสวัดในชุมชนเป็นจินตภาพของพื้นที่มากกว่าลักษณะของสถาปัตยกรรม ที่ปกป้องสิ่งเหล่านี้ไว้ ซึ่งน่าจะเป็นที่หมายตาสำคัญ เช่น เจดีย์ที่บรรจุพระธาตุไว้ ฉะนั้นการสร้างจินตภาพของพื้นที่ ไม่ว่าจะชุมชน หรือเมืองนั้นการจะคำนึงถึงรูปแบบและร่องรอยทางประวัติศาสตร์ด้วยนโยบายการออกแบบ ชุมชนเมืองนั้น (Urban Design Policies) ควรจะรวมแนวคิดในการอนุรักษ์อาคารโบราณสถานซึ่งสื่อถึงร่องรอย ทางประวัติศาสตร์ของเมืองด้วย โดยเฉพาะอาคารสำคัญที่เป็นเอกลักษณ์ในชุมชน

Paul Gleye (1981:12) ได้อธิบายถึงคำว่า Palimpsest หรือร่องรอยอดีตเมือง เพื่อสร้างแนวคิดที่ผสมผสานแนวคิดการออกแบบ ชุมชนเมืองและการอนุรักษ์เข้าด้วยกันโดยเน้นว่า การเห็นร่องรอยของชุมชนเมืองเก่านั้นสร้างจิตสำนึกของชุมชน ในด้านอัตลักษณ์และความมั่นคงทางประวัติศาสตร์

Andreas Huyssen (2003:64) อธิบายถึง นครเบอร์ลิน ว่าเป็น Palimpsest ร่องรอยอดีตเมืองซึ่งเน้นเฉพาะในกระบวนการผสม ช่องว่าง ความผิดพลาดและการลุ่มลึกลับ การตามหา ความทรงจำ การคืนสภาพและการก่อสร้างในที่ว่างของชุมชนเมืองได้อย่างไร ดังนั้น Palimpsest หรือ ร่องรอยอดีตเมืองนั้นไม่เพียงแต่สื่อถึงความต่อเนื่องเท่านั้นแต่ยังเป็นความแตกแยกอันเนื่องมาจากความขัดแย้งทางการเมืองด้วย

2.1.3 แนวคิดในเมืองน่าอยู่ (Healthy City) โดยสำนักงานองค์การอนามัยโลก และหน่วยงานของรัฐ

สำนักงานองค์การอนามัยโลกภาคพื้นยุโรป (WHO.EUR) ได้นำเสนอโครงการเมืองน่าอยู่ (Healthy Cities) โดยนำเอาหลักการเรื่องสุขภาพดีถ้วนหน้ามาใช้ระดับท้องถิ่นในปี พ.ศ. 2529 (ค.ศ.1986) ได้มีเมืองทั้งสิ้น 11 เมือง ที่ได้รับเลือกขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า วิธีการพัฒนาสุขภาพของประชาชนบนพื้นฐานของหลักการสุขภาพดีถ้วนหน้านั้น สามารถปฏิบัติจริง เครือข่ายของโครงการนี้ได้ขยายออกไปยังประเทศอื่นๆ เช่น ออสเตรเลีย แคนาดา สหรัฐอเมริกา ในปี พ.ศ. 2534 และต่อมาในปี พ.ศ. 2535 มีเมืองในยุโรป 35 เมืองเข้ามาเป็นสมาชิก ในเครือข่ายโครงการเมืองน่าอยู่ ซึ่งอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบ ขององค์การอนามัยโลกภาคพื้นยุโรป เมืองทั้งหมดนี้ได้ เชื่อมโยงกัน โดยมีองค์การอนามัยโลก ให้การสนับสนุน เรื่องการสร้างกระแสแรงสนับสนุนทางการเมือง ยกกระตั้นนโยบายและการปฏิบัติ โดยการส่งข่าวสารข้อมูล ให้แก่กันและกันและในปีเดียวกันเครือข่าย ของโครงการเมืองน่าอยู่ได้ขยายพื้นที่ดำเนินการครอบคลุม 18 ประเทศ ซึ่งประกอบด้วยเมืองต่างๆ 375 เมือง

ไชยยันตร์ กัมปนาทแสนยากร (2538:1) ได้กล่าวว่า เมืองน่าอยู่ หมายถึง เมืองที่มีกระบวนการสร้างสรรค์ และปรับปรุงสิ่งแวดล้อมทั้งด้านกายภาพและสังคมอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีการขยาย แหล่งทรัพยากรชุมชน โดยให้ประชาชนในชุมชนนั้นมีส่วนร่วมและช่วยเหลือซึ่งกันและกันเกี่ยวกับการดำเนินวิถีชีวิตเพื่อให้ได้ศักยภาพหรือคุณภาพของชีวิตที่ดีที่สุด พรอัมรินทร์ พรหมเกิด (2539:145 - 146) ได้ให้ความหมายของเมืองน่าอยู่ว่า เป็นเมืองที่ ก่อให้เกิดความพอใจสูงสุด ในการอยู่อาศัยของประชาชนและมีปัญหาสังคมน้อยที่สุด โดยทั่วไปพบว่า เมืองที่จะก่อให้เกิดความพอใจสูงสุด ในการอยู่อาศัยและมีปัญหาสังคมเกิดขึ้นน้อยนั้น มีลักษณะดังนี้

1. เป็นเมืองที่ไม่โตมากนักและจำนวนประชากรไม่มากเกินไป
2. เป็นเมืองที่ไม่มีปัญหามลภาวะเป็นพิษทั้งทางด้านอากาศน้ำ ดิน เสียงและอื่นๆ
3. เป็นเมืองที่มีการจัดวางผังเมืองสวยงาม เป็นระเบียบ
4. เป็นเมืองที่มีพื้นที่สีเขียว สวนสาธารณะ และเป็นที่เปิดโล่งเพียงพอต่อการพักผ่อนหย่อนใจของคนเมือง

5. เป็นเมืองที่มีการอนุรักษ์มรดกทางศิลปะและวัฒนธรรม
6. คนที่อยู่ในเมืองนั้นจะต้องมีความสำนึกในความเป็นชุมชนร่วมกัน
7. เป็นเมืองที่มีความเสมอภาค

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2547:8) ได้ให้นิยามเกี่ยวกับเมืองน่าอยู่ไว้ว่า เมืองน่าอยู่นั้น จะต้องประกอบไปด้วยการมีผังเมืองที่ดี เป็นบ้านเมืองที่ปลอดภัยจากยาเสพติด ปลอดภัยจากอาชญากรรม มีการจัดระเบียบสังคมที่ดี ประชาชนมีรายได้เลี้ยงตัวเองอย่างเพียงพอ ได้รับการบริการพื้นฐานที่ดีจากรัฐมีการศึกษาและสุขภาพอนามัยดี ซึ่งจะทำให้ประชาชนมีคุณภาพ ชีวิต จิตใจและคุณธรรม นอกจากนี้ กระทรวงมหาดไทย ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของบ้านเมืองน่าอยู่ ประการ 10 ดังนี้

1. มีการจัดแบ่งเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินตามกิจกรรมที่ควรจะเป็น ที่กำหนดไว้ในผังเมืองรวมอย่างชัดเจนไม่ก่อให้เกิดมลพิษและความเดือดร้อนรำคาญแก่พลเมือง
2. มีการจัดสาธารณูปโภคและบริการสาธารณะครบถ้วนสมบูรณ์ เพียงพอต่อความต้องการ และมีระบบการคมนาคมขนส่งที่เหมาะสม เพื่อเชื่อมโยงระหว่างเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินต่างๆ ระหว่างที่อยู่อาศัยแหล่งงาน และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ
3. เป็นเมืองที่มีพื้นที่เปิดโล่งสวนสาธารณะ และแหล่งนันทนาการของชุมชนที่ดีและเพียงพอที่จะให้บริการต่อชุมชน
4. เป็นเมืองที่มีพลเมืองสามารถดำรงรักษาพื้นที่ และหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีไว้ได้ชัดเจน และเป็นชุมชนที่มีลักษณะอาคารบ้านเรือน ที่อยู่อาศัยที่มีเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของท้องถิ่น มีความสงบ่มรั้นและความเป็นระเบียบ
5. เป็นเมืองที่มีแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น ห้วย หนอง คลอง บึงและแม่น้ำ ยังคงมี ศักยภาพที่สะอาดมีการดูแลและบริหารจัดการที่ดี อีกทั้งยังคงมีกิจกรรมสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับ แหล่งน้ำที่ดี
6. เป็นเมืองที่มีมรดกทางวัฒนธรรมที่หลากหลายและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ประชาชนมีโอกาสได้รับการศึกษา และพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างกว้างขวางและเท่าเทียมกัน
7. พลเมืองมีระเบียบวินัยดี ประพฤติปฏิบัติตามกฎหมาย กติกาของสังคมและ ปลอดภัยจากอบายมุข
8. พลเมืองมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตดี มีความมั่นคงปลอดภัย ไม่อพยพโยกย้าย ไปแหล่งอื่น
9. เป็นเมืองที่พลเมืองมีงานทำ และมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ และค่าครองชีพไม่สูงเกินไปทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น
10. มีผู้บริหารและจัดการเมืองที่มีสามารถตีมุ่งปฏิบัติงานเพื่อพลเมือง ชุมชนและสังคมถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

2.2 ความเป็นมาของแนวคิดและความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape)

ลักษณะของเมืองน่าอยู่ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะนั้นส่วนหนึ่งไม่ได้เป็นเพียงสถานที่ประวัติศาสตร์สำคัญหรือสถาปัตยกรรมที่ยิ่งใหญ่แต่เป็นองค์ประกอบของเมืองที่มีความน่าสนใจเมื่อนำมารวมกันในย่านชุมชน

และเขตเมืองเก่าตั้งนั้นจึงมีแนวความคิดของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยจึงได้มีการศึกษาถึงความหมายและการดูแลรักษาด้วยเช่นกัน

W Hager (1995) ได้ให้นิยาม คำว่าภูมิทัศน์นั้นตรงกับคำในภาษาอังกฤษคือ “Landscape” ซึ่งมีรากฐานมาจากภาษาเยอรมันคือ “Landschaffen /Scapjan” แปลว่าการปรับสภาพพื้นดิน ปรับแต่งรูปที่ดินหรือปรับแต่งภูมิประเทศ ซึ่งมีนัยยะถึงการปรับเตรียมที่สำหรับการใช้งานของมนุษย์ซึ่งในอดีต เป็นเรื่องของการเกษตรกรรมนั่นเองและคำว่าวัฒนธรรมนั้นส่วนใหญ่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Culture มีรากฐานมาจากภาษาละตินคือคำว่า Cultura หรือ Colere ซึ่งเกี่ยวกับการเพาะปลูก การทำงานเกษตรกรรม (To cultivate) เช่นเดียวกันและเชื่อมโยงกับคำว่าลัทธิความเชื่อหรือคำว่า Cult ในภาษาอังกฤษ ซึ่งมีความหมายมาจากการทำพิธี บูชาเทพเจ้าต่างๆเพื่อให้ฝนฟ้าอากาศดีต่อผลผลิตทางเกษตรกรรมที่ออกมาอุดมสมบูรณ์ซึ่งนักวิชาการส่วนหนึ่งจึงมีความเชื่อว่าวัฒนธรรมมาจากสังคมเกษตรกรรม อย่างไรก็ตามคำว่า Culture มีความเป็นกลางไม่ได้มีนัยยะ ในการให้คุณและโทษในขณะที่คำว่าวัฒนธรรมในภาษาไทยเองมีความหมายที่ไม่ตรงกับคำว่า Culture ในภาษาอังกฤษ

Barme (1993) ได้อธิบาย คำว่าวัฒนธรรมนี้พบว่าเริ่มใช้ในช่่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เล็กน้อย ซึ่งความหมายตามคำผสมของวัฒนธรรมจึงหมายถึงสิ่งที่ถูกต้องและมีการพัฒนาซึ่งเปิดโอกาส ให้ผู้มีอำนาจได้ตีความปฏิเสธความเชื่อ ประเพณีและธรรมเนียมพื้นถิ่นโดยมีอคติต่อกลุ่มชน และชาติพันธุ์บางกลุ่ม ในบางสถานการณ์ ที่รัฐหรือผู้ปกครองไม่ต้องการให้คนส่วนใหญ่รับรู้โดยถูกมองเป็นเรื่องล้าหลังมลายได้

ดังนั้นความหมายที่ตรงตัวของคำว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” จึงค่อนข้างจำกัดในภาษาไทย และทำให้เกิด ความไม่เท่าเทียมกันได้ง่ายเมื่อรัฐนำมาใช้ในการอนุรักษ์พื้นที่ประวัติศาสตร์ ที่มาของคำว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในภาษาอังกฤษหรือ Cultural Landscape นั้นถูกนิยามครั้งแรก (James, P.E & Martin, G., 1981) โดยนักภูมิศาสตร์ชาวเยอรมัน ออตโต ชูลเทอร์ (Otto Schluter) ในปี ค.ศ.1908 ซึ่งความหมายดั้งเดิมของ Cultural Landscape นั้นถูกอธิบายในเนื้อหา ของการเรียนวิชาภูมิศาสตร์ (Geography) ซึ่งถือว่าเป็น การศึกษาหลักวิทยาศาสตร์ของภูมิประเทศ (Landscape Science หรือ Landschaftskunde ในภาษาเยอรมัน) ซึ่งศาสตร์ของภูมิประเทศหรือภูมิศาสตร์ได้แบ่งเป็น ๒ หัวข้อหลักคือ

1. ภูมิทัศน์ดั้งเดิม (Original Landscape หรือ Urlandschaft ในภาษาเยอรมัน) คือสภาพทางกายภาพของภูมิประเทศ ก่อนถูกปรับเปลี่ยนโดยมนุษย์ ซึ่งส่วนใหญ่คือป่าไม้ แม่น้ำและแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติต่างๆ
2. ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape หรือ Kulturlandschaft) ลักษณะสภาพทางกายภาพของภูมิประเทศซึ่งถูกกระทำโดยวัฒนธรรมของมนุษย์ งานหลักของนักภูมิศาสตร์คือการศึกษาวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ทั้งสองแบบ

อย่างไรก็ตามผู้ที่ให้คำนิยามที่ชัดเจนของคำว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ นักภูมิศาสตร์มนุษย์ (Human Geographer) ชาวอเมริกัน Carl O. Sauer (1925) ซึ่งให้ความสำคัญแก่วัฒนธรรมของมนุษย์โดยที่อธิบายว่า เป็นแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและสร้างสรรค์บนพื้นผิวของโลก คำนิยามของคำว่า Cultural Landscape โดยศาสตราจารย์ชาวเออร์ นั้นมีใจความดังนี้

“ภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นถูกทำให้เป็นรูปร่างขึ้นมาจากลักษณะภูมิทัศน์ธรรมชาติโดยกลุ่มคนทางวัฒนธรรมในบริเวณนั้นๆ ดังนั้นวัฒนธรรมจึงเป็นผู้แทน ภูมิประเทศทางธรรมชาติเป็นสื่อกลาง ผลลัพธ์คือภูมิทัศน์วัฒนธรรม”

“The cultural landscape is fashioned from a natural landscape by a cultural group. Culture is the agent, the natural are the medium, the cultural landscape is the result”

แนวคิดและการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้รับการยอมรับมากขึ้นและต่อมาในปี ค.ศ. 1992 คณะกรรมการมรดกโลกได้มีการประชุมผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้คำปรึกษาและช่วยปรับปรุงแนวทางปฏิบัติการของ คณะกรรมการมรดกโลกซึ่งได้มีการรวมภูมิทัศน์วัฒนธรรมเข้ามาเป็นลักษณะเฉพาะแบบหนึ่งของการขึ้นทะเบียนมรดกโลกและมีหัวข้อการจำกัดความของภูมิทัศน์วัฒนธรรมดังนี้

1. แสดงถึง ผลงานร่วมกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ (Representing the "combined works of nature and of man")
2. แสดงวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์และการตั้งถิ่นฐานภายใต้ข้อจำกัดทางกายภาพและโอกาสในธรรมชาติโดยพลังทางสังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรม (Illustrative of the evolution of human society and settlement over time, under the influence of the physical constraints and/or opportunities presented by their natural environment and of successive social, economic and cultural forces, both external and internal)
3. ครอบคลุมความหลากหลายของการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ (Embracing a diversity of manifestations of the interaction between humankind and its natural environment)
4. สะท้อนถึงวิธีการและลักษณะเฉพาะในการใช้ที่ดินที่มีข้อจำกัดทางธรรมชาติและความสัมพันธ์เชิงจิตวิญญาณกับธรรมชาติ (Reflecting specific techniques of sustainable land-use, considering the characteristics and limits of the natural environment they are established in, and a specific spiritual relation to nature)

ตามแนวทางข้อกำหนดของคณะกรรมการมรดกโลกในปี ค.ศ. 1992 (World Heritage's Operational Guidelines 1992, Annex 3) นั้น ทางองค์การวัฒนธรรมและการศึกษาแห่งสหประชาชาติ ยังได้แบ่งลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท

1. ภูมิทัศน์ที่มีการออกแบบสร้างสรรค์โดยมนุษย์อย่างชัดเจน (Clearly defined landscape designed and created intentionally by man)
2. ภูมิทัศน์ที่มีวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมอันยาวนานโดยธรรมชาติ (Organically evolved landscape)
 - 2.1. ภูมิทัศน์ที่เป็นทรากปรักหักพัง Relict Landscape
 - 2.2. ภูมิทัศน์ต่อเนื่อง Continuing Landscape
3. ภูมิทัศน์ที่มีร่องรอยทางศาสนาและวัฒนธรรมในสภาพธรรมชาติ (Associative cultural landscape)

หลังจากที่องค์กรวัฒนธรรมและการศึกษาแห่งสหประชาชาติมีการให้ความสำคัญและตั้งข้อกำหนดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแล้ว นักวิชาการตลอดจนหน่วยงานต่างๆได้ทำการศึกษาและพัฒนาแนวทางและกำหนดความหมายคำจำกัดความของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของตนเอง คำจำกัดความที่น่าสนใจและศึกษาได้แก่แนวทางการปฏิบัติโดยกรมอุทยานของ กระทรวงมหาดไทยแห่งประเทศไทยแห่งประเทศสหรัฐอเมริกา (ค.ศ.1998) โดยได้นิยามคำว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมว่าเป็น “พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่มีทั้งทรัพยากรทางธรรมชาติ วัฒนธรรม สัตว์ป่าและสัตว์เลี้ยง เกี่ยวเนื่องกับเหตุการณ์ กิจกรรม บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ หรือแสดงคุณค่าทางความงามและวัฒนธรรม” โดยแบ่งได้ 4 ประเภท

1. สถานที่ทางประวัติศาสตร์ (Historic site) คือสภาพภูมิทัศน์ ที่มีความสำคัญในการมีส่วนร่วมกับ (ภูมิประเทศ) กิจกรรมและบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์เหตุการณ์
2. สถานที่แสดงถึงประวัติศาสตร์งานออกแบบต่างๆ (Historic design site) คือภูมิทัศน์ (ภูมิประเทศ) ที่มีความสำคัญในการออกแบบและศิลปกรรมโดยได้รับการออกแบบอย่างดีจากช่างฝีมือและศิลปินเอก
3. สถานที่แสดงถึงประวัติศาสตร์พื้นถิ่น (Historic vernacular site) คือภูมิทัศน์ที่มีสิ่งก่อสร้าง และผังบริเวณ ที่สะท้อนถึงธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อและค่านิยม ซึ่งแสดงออก ถึงคุณค่าทางสังคม วัฒนธรรมและการกระทำ ของมนุษย์ในช่วงเวลาหนึ่ง
4. สถานที่แสดงถึงเอกลักษณ์กลุ่มเผ่าพันธุ์ต่างๆ (Ethnographic site) คือภูมิทัศน์ที่มีความหลากหลาย ของทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่ผู้คนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่นั้นๆ กำหนดว่าเป็นมรดก และทรัพยากร ที่สำคัญของตน

2.3 แนวคิดในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรมในประเทศที่กำลังพัฒนา

การท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรมนั้นได้รับความนิยมไปทั่วโลก และถ้าได้รับการบริหารจัดการอย่างถูกต้องแล้วสามารถช่วยกระตุ้น และยกระดับเศรษฐกิจของพื้นที่ที่ยากจนในประเทศที่กำลังพัฒนาได้ (Timothy and Nyaupane, 2009:51) นอกจากนี้ยังสามารถช่วยสนับสนุนการอนุรักษ์ บูรณะและปฏิสังขรณ์ โบราณสถานและ มรดกของท้องถิ่นนั้น นอกจากนี้ UNWTO (2009) ยังได้หวังว่า การ

ท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรมนั้น จะสามารถช่วยพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนที่ยากไร้ได้ อย่างไรก็ตาม ความหมายของ มรดกทางวัฒนธรรมนั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากมรดกของชนชั้นสูงที่มีความสำคัญ เช่น คฤหาสน์ ปราสาท โบสถ์ วิหาร เป็นต้น มาสู่วิถีชีวิตและภูมิทัศน์ประจำวันของคนธรรมดา เช่น คนงานในเหมือง ชาวประมง ชาวนา แรงงานในโรงงาน ผู้หญิงและเด็ก (Timothy and Boyd 2006) จากการศึกษาของ Bywater (1993) ได้แยกประเภทนักท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท

1. นักท่องเที่ยวตามแรงกระตุ้นทางวัฒนธรรม (Culturally Motivated) หมายถึงผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวด้วยเหตุผล ทางวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มีความสนใจที่จะเรียนรู้ ศึกษาวัฒนธรรมและมีพฤติกรรม ที่จะพักอยู่ในแหล่ง ท่องเที่ยวเป็นระยะเวลาสั้น

2. นักท่องเที่ยวตามแรงบันดาลใจทางวัฒนธรรม (Culturally Inspired) หมายถึงผู้ที่ถูกดึงดูดใจด้วยทัศนียภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักหรือได้รับการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อรูปภาพโดยนักท่องเที่ยว ประเภทนี้ใช้ระยะเวลาที่จะพักอยู่ในแหล่งท่องเที่ยว น้อยกว่าประเภทแรกแต่มีโอกาสที่จะเดินทางกลับมาสถานที่ท่องเที่ยวอีกครั้งในอนาคต

3. นักท่องเที่ยวตามแรงดึงดูดทางวัฒนธรรม (Culturally Attracted) หมายถึงผู้ที่มีความสนใจในกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่เกิดขึ้นโดยนักท่องเที่ยว ประเภทนี้จะมีระยะเวลาในการท่องเที่ยว น้อยอาจจะเป็นในลักษณะเยี่ยมชมมากกว่าการพักอาศัย การท่องเที่ยวโดยที่ Timothy and Nyaupane (2009:20) ได้ศึกษารูปแบบผลผลิตของการท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรม ในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งสามารถแบ่งได้หลายรูปแบบตามลักษณะที่ตั้ง กิจกรรม เทศกาลและโบราณวัตถุ รวมถึงแรงจูงใจของนักท่องเที่ยว โดยแบ่งได้ตามนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงศาสนา เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงมรดกที่เก่าแก่ที่สุดซึ่งส่วนใหญ่คือการแสวงบุญ การไถ่บาป และการเข้าถึงพระเจ้า การแสวงบุญจึงเป็นการท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรม เพราะ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ส่วนใหญ่คือโบราณสถาน เส้นทางแสวงบุญกลายเป็นส่วนหนึ่งของทรัพยากร สำหรับมรดกทางวัฒนธรรมไปด้วย ในที่สุดรูปแบบของพิธีการบูชาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ได้กลายเป็นวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้อีกด้วย

2. การท่องเที่ยวของคนพลัดถิ่น (diaspora) นั้นเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยว เชิงมรดกทางวัฒนธรรม และชาติพันธุ์ส่วนตัวซึ่งเกิดจากการอพยพลี้ภัยเพราะปัญหาทางการเมืองและรัฐส่วนหนึ่ง การท่องเที่ยวโดยกลับไปเยี่ยมบ้านเกิดของบุพการี ได้เป็นเป็นส่วนหนึ่งของการค้นหาตนเองและสร้างอัตลักษณ์ทางสังคมขึ้นมา (Breathnach 2006; McIntosh 2008; Poria et al. 2003, 2006)

3. การท่องเที่ยววัฒนธรรมที่มีชีวิต (Living Culture) ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญในประเทศกำลังพัฒนา โดยรวมเอาภูมิทัศน์เกษตรกรรม วิถีชีวิตแบบชุมชนกสิกรรม งานหัตถศิลป์ ศิลปะ ภาษา ดนตรีพื้นถิ่น การประกอบพิธีทางศาสนาและ องค์ประกอบอื่นๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์วัฒนธรรมกลายเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว โดยที่มีการตอบสนองความสนใจในวิถีชีวิตของคนสามัญ

โดยเกิดกระแสการจัดตั้ง พิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นมีชีวิต (Living Folk Museum) ขึ้นในหลายที่แต่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องของความแท้และการแสดงแทนที่ไม่ถูกต้องกับความเป็นอยู่จริงของชุมชน

4. มรดกทางการทำอาหาร (Culinary Heritage) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีชีวิตและ มรดกของประเทศกำลังพัฒนาที่ได้รับความสนใจสูงในโลกตะวันตก ศิลปะการทำอาหารรวมถึงกระบวนการเตรียมและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมเพราะสื่อให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนที่สืบทอดมาหลายชั่วอายุคนในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม สภาพทางภูมิประเทศ (Bessière 2002; Cusack 2000; Hall et al.2003; Tran and Nguyen1997)

5. เมืองประวัติศาสตร์และมรดกทางการก่อสร้าง (Historic cities and built heritage) ในประเทศที่กำลังพัฒนา สะท้อนรูปแบบวัฒนธรรมที่ไม่มีกระบวนการอุตสาหกรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นสถาปัตยกรรม พื้นถิ่นที่มีความมีชีวิตสูงในขั้นแบบเป็นรูปร่าง (organic morphology) และในบางที่ผสมผสานกับวัฒนธรรมของประเทศอาณานิคมตะวันตก (Colonial) จึงมีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

6. ซากโบราณสถาน (Archaeological site) โดยถือเป็นอดีตที่จับต้องได้ของวัฒนธรรมพื้นถิ่น

2.4 นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

การรวบรวมนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาปรับปรุงพื้นที่ศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง โดยการทบทวนนโยบายที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

2.4.1 แผนพัฒนากรุงเทพมหานครระยะ 22 ปี พ.ศ. 2552-2563

วิสัยทัศน์: กรุงเทพฯ มหานครแห่งความน่าอยู่อย่างยั่งยืน

จากวิสัยทัศน์ “มหานครน่าอยู่อย่างยั่งยืน” ได้ถูกถ่ายทอดออกมาเป็น แนวทางการพัฒนา 3 แนวทาง ได้แก่ Gateway Green และ Good Life โดยได้แยก วิสัยทัศน์ออกเป็น 3 มิติการพัฒนาซึ่งเชื่อมโยงกับการพัฒนา ในระดับพื้นที่ ได้แก่ มหานคร (Gateway) ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาในระดับมหานคร ยั่งยืน (Green) ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาในระดับเมือง และ น่าอยู่ (Good Life) ที่เป็นแนวทางการพัฒนาในระดับ ชุมชน โดยมีเป้าหมายที่จะบูรณาการแนวทางการ พัฒนาทั้งสามระดับพื้นที่อย่างสมดุลเหมาะสมกับ ศักยภาพที่ตั้ง และตำแหน่งทางความเชื่อมโยง ระหว่างกรุงเทพฯ กับพื้นที่สำคัญอื่นๆ ของโลก ประสานอย่างกลมกลืน กับความเป็นศูนย์กลางทาง วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ การเมืองการปกครองของ ประเทศ และการมีบริการพื้นฐาน อย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกันโดยแต่ละแนวทางการพัฒนาแต่ละประเด็นจะมีหลักการดังนี้

1. หลักการมหานคร Gateway

ในด้านโครงสร้างพื้นฐาน กรุงเทพฯ จะได้รับการพัฒนาให้เป็น “ศูนย์กลาง ของภูมิภาคด้านการขนส่งและสื่อสาร” ซึ่งโดยปกติแล้ว กิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ ที่มีความเป็น Gateway จะเป็นการผลิตขั้นสุดท้ายที่พึ่งพาวัตถุดิบ ที่ผลิตขั้นต้นและขั้นกลาง มาจากพื้นที่ที่อยู่ห่างจากประตูเชื่อมต่อออกไป และจะมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับ การรวบรวมและกระจายสินค้า เพื่อให้อยู่ในรูปแบบที่สามารถส่งถ่ายได้อย่างประหยัด สะดวกและตรงกับ ความต้องการของตลาด ดังนั้นการพัฒนาด้านกายภาพของ กรุงเทพฯ จึงมุ่งพัฒนาให้มีโครงสร้างพื้นฐาน ทั้งด้านการคมนาคมขนส่ง สาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่เอื้ออำนวย ให้เกิดการเชื่อมโยงอย่าง สะดวกประหยัดและรวดเร็ว ในขณะที่กรุงเทพฯ มีพื้นที่จราจรน้อยเพียง 10% เทียบกับโตเกียว 23% และนิวยอร์ก 38% ในขณะเดียวกันต้องบูรณาการกับพื้นที่จังหวัดรอบข้างด้วยเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ

2. หลักการยั่งยืน Green

ในอดีตกรุงเทพฯ เคยเป็นเมืองที่ได้รับการยกย่องเรื่องคุณภาพสภาพแวดล้อม ทางธรรมชาติในฐานะ “เมืองเวนิสตะวันออก” แต่ในปัจจุบันกลับกลายเป็นเมืองที่มี ปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ทางธรรมชาติเป็นอย่างมาก พื้นที่ของ การใช้ประโยชน์ที่ดินแบบเมืองและกิจกรรมที่ต้องการพื้นที่พิเศษ จึงขยายตัวไปในพื้นที่ที่มีคุณค่าด้านการเกษตรทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมโดยไม่ได้มีการ ควบคุม ด้วยกฎหมายที่รัดกุมและการเตรียมการเพื่อรองรับผลกระทบอันเกิดจากการใช้ประโยชน์ที่ดินและกิจกรรม เหล่านั้น กรุงเทพฯ ในอนาคตจึงต้องพัฒนา ภายใต้หลักการ Green ทั้งด้านกายภาพเศรษฐกิจสังคม และการบริหาร จัดการที่ดีที่สามารถตอบสนอง ความต้องการของประชาชนและหน่วยธุรกิจได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และคุ้ม กับต้นทุนทั้งด้านบุคลากรและเครื่องมือสนับสนุน สามารถให้บริการสาธารณะ เพื่อตอบสนอง ความเป็นชุมชน นำอยู่ยั่งยืนได้อย่างสะดวกและมีประสิทธิภาพ

3. หลักการน่าอยู่ Good Life

ชุมชนที่ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีจะต้องเป็น “เมืองสวยงามมีชีวิตชีวาและสะดวก” โดยพัฒนา โครงสร้างพื้นฐานให้ตอบสนองการเป็นชุมชนแบบมีชีวิตชีวาอยู่ตลอดเวลา (Lively Community) เพื่อให้ กิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ สามารถดำเนิน ไปได้อย่างสะดวกและมีประสิทธิภาพ ในพื้นที่และเวลาที่แต่ละกิจกรรมต้องการ การสร้างคุณภาพ ชีวิตที่ดี ในแง่ของการบริหารจัดการ คือ การส่งเสริม “การมีส่วนร่วมของประชาชน” โดยจัดให้มีการบริหารจัดการ งานภาครัฐ ที่โปร่งใส ซึ่งกรุงเทพมหานครจะต้องมีการ ดำเนินงานที่ตรงไปตรงมา มีข้อมูลข่าวสารที่เปิดเผย ให้สาธารณชนสามารถตรวจสอบได้ ตั้งแต่ระดับ นโยบาย แผนงาน ไปจนถึงระดับโครงการ ซึ่งสามารถทำได้โดยผ่าน การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างมี ประสิทธิภาพ โดยยึดเอาความต้องการของประชาชน เป็นศูนย์กลาง

จากหลักการ 3 ข้อนี้นำไปสู่การวางแผนยุทธศาสตร์ได้ 5 ประการ

ยุทธศาสตร์ที่ 2 พัฒนาศักยภาพกรุงเทพมหานครเพื่อการแข่งขันทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

มีประเด็นสำคัญ คือ ประเด็นยุทธศาสตร์ส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวของกรุงเทพฯ สู่ความเป็นศูนย์กลาง ของการท่องเที่ยวภูมิภาค เป็นยุทธศาสตร์เพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจจากการ เป็น Gateway โดยมีเป้าหมายที่จะเพิ่มค่าใช้จ่ายเฉลี่ย ของนักท่องเที่ยวต่อวัน ให้ได้ร้อยละ 5 ต่อปี และมีจำนวนผู้เยี่ยมเยือนเพิ่มขึ้นร้อยละ 5 ต่อปี โดยการ สร้างแรงดึงดูดด้านการท่องเที่ยว ทั้งการประชาสัมพันธ์ให้กลุ่มนักท่องเที่ยว เป้าหมายรับทราบ การสร้างเครือข่าย ด้านการท่องเที่ยวให้กว้าง เพื่อให้เกิด มูลค่าเพิ่มในกรุงเทพฯ เพิ่มมากขึ้น โดยมีเป้าหมายให้กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง ของการท่องเที่ยวทุกประเภทและทุกระดับ เนื่องจากมีโครงสร้างพื้นฐานเพื่อ รองรับนักท่องเที่ยวที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทั้งที่พัก ร้านอาหาร สถานที่ท่องเที่ยว ต่างๆ ที่ครบทุกรูปแบบ

ประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนาการศึกษาตามอัธยาศัยและการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นการจัดการศึกษาออกภาค บังคับเพื่อให้ประชาชนทุกเพศทุกวัยได้มีโอกาสศึกษาในสาขาหรือประเด็นที่ตนเองมีความต้องการใช้ ประกอบ การดำรงชีวิต โดยมีกลยุทธ์หลัก 2 กลยุทธ์ ได้แก่ 1. ส่งเสริมแหล่งการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพครอบคลุมทุกเขต พื้นที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นการกระจายบริการด้านการเรียนรู้ให้ประชาชนสามารถเข้าถึงได้ อย่างสะดวก 2. ส่งเสริม การจัดกิจกรรมเพื่อการศึกษาตามอัธยาศัยและการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อตอบสนองความต้องการที่หลากหลายตาม กระแสของสังคมพหุนิยม

ยุทธศาสตร์ที่ 4 พัฒนารุงเทพฯ ให้เป็นมหานคร แห่งคุณภาพชีวิตที่ดีและมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Providing Good Quality of Life in Cultural Mega- City)

มีประเด็นสำคัญ คือ ประเด็นยุทธศาสตร์การเสริมสร้างเสน่ห์กรุงเทพฯ เพื่อเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมภาพลักษณ์ของ เมือง และเป็นแรงดึงดูดด้านการท่องเที่ยวในเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดยมีกลยุทธ์หลัก 4 กลยุทธ์ดังนี้

- 4.1 พัฒนาพื้นที่ลักษณะพิเศษต่างๆ เช่น พื้นที่อนุรักษ์ประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม
- 4.2 การบูรณะฟื้นฟูเมือง และเสริมสร้างภูมิทัศน์เมือง
- 4.3 อนุรักษ์ ฟื้นฟูและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและ ภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 4.4 ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรทางศาสนาในการสร้างเสน่ห์กรุงเทพมหานคร ให้

เป็นเมืองแห่งศาสนา

2.4.2 แผนปฏิบัติการประจำปี พ.ศ. 2556 สำนักงานเขตธนบุรี

วิสัยทัศน์ของหน่วยงาน : เมืองแห่งการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ชุมชนสะอาดปลอดภัย ประชาชนมีสิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิตที่ดี

ยุทธศาสตร์ที่ 2 พัฒนาศักยภาพกรุงเทพมหานครเพื่อการแข่งขันทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ประเด็นยุทธศาสตร์ พัฒนาการท่องเที่ยวของกรุงเทพมหานครสู่ความเป็นศูนย์กลางของการท่องเที่ยวในภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

กลยุทธ์ เพิ่มประสิทธิภาพกลไกการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงเครือข่าย

ยุทธศาสตร์ที่ 4 พัฒนากรุงเทพมหานครให้เป็นมหานครแห่งคุณภาพชีวิตที่ดีและมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม

ประเด็นยุทธศาสตร์ พัฒนาคุณภาพการศึกษาและแหล่งการเรียนรู้โดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและสร้างกรุงเทพมหานครให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

กลยุทธ์ พัฒนาคุณภาพการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานและปฐมวัย

2.4.3 แผนพัฒนาการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2554-2558

แผนพัฒนาการท่องเที่ยวของกรุงเทพมหานครนั้น เน้นการบริหารจัดการเครือข่ายและทรัพยากรมนุษย์ในด้าน การท่องเที่ยวโดยแบ่งเป็น 5 เครือข่าย

1. เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์
2. เครือข่ายการท่องเที่ยว ทางศิลปวิทยาการ
3. เครือข่ายการท่องเที่ยว ทางวัฒนธรรม
4. เครือข่ายการท่องเที่ยว ทางประวัติศาสตร์
5. เครือข่ายการท่องเที่ยว เพื่อนันทนาการ

ยุทธศาสตร์ที่ 1 อนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์

โดยมีเป้าประสงค์คืออนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวที่วางอยู่บนฐานอัตลักษณ์และภูมิปัญญา ท้องถิ่นด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีต่างๆอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืนเพื่อตอบสนองความต้องการของ นักท่องเที่ยวและปกป้องทรัพยากรโดยมีกลยุทธ์ดังนี้

1. พัฒนา โครงสร้างพื้นฐาน ภูมิทัศน์ทางการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการท่องเที่ยว
2. อนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยว
3. พัฒนาและส่งเสริมความปลอดภัยของแหล่งท่องเที่ยวให้ได้ตามเกณฑ์มาตรฐานระดับชาติและสากล

4. พัฒนาและส่งเสริมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์ และมีอัตลักษณ์รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น

ยุทธศาสตร์ที่ 2 พัฒนาและส่งเสริมทางการตลาดการท่องเที่ยว

โดยมีเป้าประสงค์เพื่อพัฒนาและส่งเสริมตลาดการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ ให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวและกระตุ้นการใช้จ่าย โดยมีกลยุทธ์ดังนี้

1. พัฒนาเครื่องมือ เครือข่ายและกิจกรรมประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการตลาดที่สอดคล้องกับสถานการณ์ และการเปลี่ยนแปลง
2. สร้างภาพลักษณ์และสื่อความหมายการท่องเที่ยวของกรุงเทพมหานครให้ชัดเจนสำหรับแต่ละกลุ่มเป้าหมาย
3. ส่งเสริมการตลาดเพื่อเพิ่มการจับจ่ายสินค้าและบริการของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ
4. ส่งเสริมการใช้กลยุทธ์การตลาดเพื่อเจาะกลุ่มนักท่องเที่ยวใหม่และส่งเสริมการท่องเที่ยวซ้ำ
5. พัฒนาและดำเนินการส่งเสริมการตลาดผ่านอินเทอร์เน็ตและเครือข่ายสังคมออนไลน์

ยุทธศาสตร์ที่ 3 เพิ่มประสิทธิภาพกลไกการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงเครือข่าย

โดยมีเป้าประสงค์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายทั้งการสร้างกลไกความร่วมมือการปรับโครงสร้างองค์กร เสริมศักยภาพชุมชนส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสร้างแผน การท่องเที่ยวระดับเขต โดยมีกลยุทธ์ดังนี้

1. เสริมสร้างกลไกความร่วมมือเชิงเครือข่ายกับภาคีต่างๆ เพื่อพัฒนาและบริหารทรัพยากรการท่องเที่ยว และโครงการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของกรุงเทพมหานคร
2. ปรับโครงสร้างองค์กรให้มีหน่วยงานรับผิดชอบด้านการท่องเที่ยวโดยตรงทั้งส่วนกลางและสำนักงาน เขตและปรับปรุงประสิทธิภาพการจัดสรรและเบิกจ่ายงบประมาณด้านการท่องเที่ยวของกรุงเทพมหานคร
3. เสริมสร้างศักยภาพชุมชนในพื้นที่เพื่อร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานคร
4. ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการบริหารงานและให้บริการด้านการท่องเที่ยว
5. สร้างและบูรณาการแผนพัฒนาการท่องเที่ยวระดับสำนักงานเขตที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของกรุงเทพมหานคร

ยุทธศาสตร์ที่ 4 พัฒนาศักยภาพมนุษย์ด้านการท่องเที่ยว

โดยมีเป้าประสงค์ ส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรบุคลากรทางการท่องเที่ยวทั้งความรู้ ทักษะ และจิตสำนึกด้วยการเพิ่ม ช่องทางการเรียนรู้และการจัดการการเรียนรู้ โดยมีกลยุทธ์ดังนี้

1. ส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของกรุงเทพมหานครให้มีความรู้ด้านการจัดการการท่องเที่ยวในระดับสากล
2. สร้างระบบการเรียนรู้ผ่านช่องทางต่างให้กับบุคลากรทางการท่องเที่ยวของกรุงเทพมหานครโดยความร่วมมือของภาคี
3. ส่งเสริมการจัดการความรู้ด้านการจัดการการท่องเที่ยวแก่บุคลากร ภาครัฐ เอกชนและชุมชนประชาสังคม
4. ปลุกฝังจิตสำนึกของชุมชนและประชาสังคมในการร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวของกรุงเทพมหานครอย่างยั่งยืน

ยุทธศาสตร์ที่ 5 พัฒนาคุณภาพการบริการการท่องเที่ยว

โดยมีเป้าประสงค์ เพื่อพัฒนาคุณภาพและเสริมสร้างขีดความสามารถการบริการแก่ผู้ให้บริการและบริหารแหล่งท่องเที่ยว ให้มีจริยธรรมและบังคับใช้กฎหมายเพื่อร่วมควบคุมการให้บริการอย่างมีมาตรฐาน โดยมีกลยุทธ์ดังนี้

1. พัฒนากลไกการบริหารคุณภาพการบริการการท่องเที่ยวและจริยธรรมของธุรกิจให้บริการท่องเที่ยว
2. พัฒนาระบบจูงใจเพื่อพัฒนาคุณภาพการบริการการท่องเที่ยวของผู้ให้บริการและผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยว
3. เสริมสร้างขีดความสามารถให้บริการแก่นักท่องเที่ยวแก่ผู้ให้บริการและผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยว
4. พัฒนากลไกความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการบริการการท่องเที่ยว

2.4.4 เครือข่ายการท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวเชื่อมโยงของกรุงเทพมหานคร

การจัดทำเครือข่ายการท่องเที่ยวเป็นการจัดตามกลุ่มเขตทั้ง 50 เขต โดยประยุกต์ตามหลักการ ของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่มี 12 ประเภท คือ 1.แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ 2. แหล่งท่องเที่ยวทางศิลปะและวิทยาการ 3. แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม 4. แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ 5. แหล่งท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการ 6. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ 7. แหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อน 8. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทชายหาด 9. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทน้ำตก 10. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทถ้ำ 11. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทเกาะ 12. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทแก่ง โดยกรุงเทพมหานครนั้นมีเพียง 5 ประเภท จาก 50 เขต

1. เครือข่ายท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์
2. เครือข่ายท่องเที่ยวทางศิลปะและวิทยาการ
3. เครือข่ายท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
4. เครือข่ายท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์
5. เครือข่ายท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการ

โดยพื้นที่ของตลาดพลูและวัดโพธิ์นิมิตรอยู่ในเขตธนบุรีซึ่งอยู่ในเครือข่ายท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โดยมีเขตอื่นๆที่อยู่ในเครือข่ายอีก คือ คลองสาน บางกอกน้อย บางกอกใหญ่ บางพลัด ที่อยู่ในพื้นที่ฝั่งธนบุรี และมีเขต บางรัก ดุสิต พระนคร ป้อมปราบศัตรูพ่าย ราชเทวี สัมพันธวงศ์ ดอนเมือง สวนหลวง สาทรร ในพื้นที่กรุงเทพฯฝั่งตะวันออก

การดำเนินงานของ กองการท่องเที่ยว สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร

1. รวบรวมกลุ่มคนที่สนใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยโครงข่ายคนทำงานการท่องเที่ยวชุมชนที่มีศักยภาพ
2. เก็บรวบรวมองค์ความรู้ ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นและแสวงหาภาคีเครือข่ายกลุ่มชุมชนที่มีองค์ความรู้ท้องถิ่น
3. พัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายให้มีศักยภาพมากขึ้นโดยการจัดดูงานตัวอย่างชุมชนที่มีการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
4. สนับสนุนการฟื้นฟูและการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรในท้องถิ่น
5. พัฒนากิจกรรมที่เชื่อมโยงนักท่องเที่ยวกับชุมชนและหน่วยงานของกรุงเทพมหานครที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานจราจรและขนส่งที่ ดูแลระบบเส้นทางจักรยาน สำนักงานระบายน้ำที่ดูแลเส้นทาง การเดินเรือ
6. พัฒนาระบบอำนวยความสะดวกของการท่องเที่ยวต่างๆ ระบบสื่อความหมายและระบบสัญลักษณ์ตามท่าเรือและ สถานที่ท่องเที่ยวโดยทำงานกับกลุ่มชุมชนให้มีการพัฒนาอย่างยั่งยืน
7. ประชาสัมพันธ์ กิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นจากหน่วยงานพันธมิตรและเครือข่ายการท่องเที่ยวภาคประชาสังคม

2.5 สรุปท้ายบท

จากแนวคิด The Regional City โดย Calthorpe ที่มีมุมมองในการวางแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยและชุมชนให้น่าอยู่ โดยที่เน้น การวางผังเมืองที่พัฒนาลักษณะของละแวกบ้าน (Neighborhood) ที่มีลักษณะสำคัญของท้องถิ่นนั้นๆให้เป็น ชุมชนติดที่ (Community of Place) คือ ชุมชนนั้นรวมตัวกันเพราะความสำคัญของถิ่นตัวเองซึ่งเป็นสถานที่ที่มีความน่าสนใจ ทั้งประวัติศาสตร์ กิจกรรมที่หลากหลาย (Diversity) ซึ่งต้องอนุรักษ์ (Conservation) ไว้ ซึ่งการอนุรักษ์นั้น ไม่เพียงแต่คุ้มครอง รักษาสภาพทาง

ธรรมชาติเท่านั้นแต่ยังรวมถึง การฟื้นฟูทรัพยากรทางด้าน วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และสถาปัตยกรรมในพื้นที่ด้วย การปกป้องทรัพยากรจึงไม่เป็น เพียงแค่การดูแล สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเท่านั้น (Natural Environment) แต่ยังรวมถึงสภาพแวดล้อมของมนุษย์ที่เหมาะสม (Built Environment) ทำให้เป็นชุมชนเมืองน่าอยู่ (Healthy City) นอกจากนี้ยังอาศัยแนวคิดในเรื่อง ร่องรอยของอดีตเมือง (Palimpsest) ที่สร้างจิตสำนึกให้แก่ชุมชนในด้านอัตลักษณ์และความมั่นคงทางประวัติศาสตร์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ O'Connor จินตภาพของเมืองของกรุงเทพฯ นั้น อาจไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนได้ จินตภาพสาธารณะของกรุงเทพฯ (Bangkok Public Image) คือ การปะติดปะต่อกันของชื่อสถานที่ต่างๆ ความหมายของสังคมมีค่ามากกว่าลักษณะทางกายภาพที่ชัดเจน และ Trancik ที่เน้นการออกแบบชุมชนเมือง ได้ต้องศึกษาทฤษฎีทั้งความสัมพันธ์กายภาพของมวลและที่ว่าง (Figure & Ground) ในย่านนั้น โครงข่ายการเชื่อมต่อทางคมนาคม (Linkage) และความหมายทางประวัติศาสตร์สังคมของพื้นที่ (Place) ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ในชุมชนเมือง ถือเป็นส่วนหนึ่งของ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) ที่ต้องอนุรักษ์และสามารถพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage Tourism) ได้โดยมีการจัดทำฐานข้อมูลประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมของพื้นที่และแผนที่ทางวัฒนธรรม (Cultural Mapping) ที่มาจากชุมชนได้

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

3.1 กรอบแนวความคิดในการวิจัย (Research Framework)

จากแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่ได้ทำการค้นคว้ามา สามารถนำมาสร้างเป็นแนวคิดในการวิจัย โดยนำเอาแนวคิด ทฤษฎีเมืองแห่งภูมิภาค (The Regional City) แนวคิดในเรื่องร่องรอยของประวัติเมือง (Palimpsest) แนวความคิดจินตภาพของเมือง (The Image of the City) แนวคิดในเมืองน่าอยู่ (Healthy City) นำไปสู่การกำหนดแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) ที่ต้องอนุรักษ์และสามารถพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage Tourism) ได้ โดยมีการจัดทำฐานข้อมูลประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมของพื้นที่และแผนที่ทางวัฒนธรรม (Cultural Mapping) ที่มาจากชุมชนได้ โดยสรุปเป็นกรอบแนวความคิดในการวิจัยได้ดังนี้

องค์ประกอบที่เป็นเอกลักษณ์ของย่านตลาดพลูและวัดโพธิ์นิมิตรที่สมควรศึกษาในฐานะภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) และพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรมดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ลักษณะทางกายภาพการใช้ที่ดินและอาคาร ประเด็นในการวิจัยคือ องค์ประกอบที่เป็นเอกลักษณ์ สำคัญของย่าน เช่น สภาพโดยรวมของพื้นที่ (Existing Condition) สถาปัตยกรรมที่สำคัญ ประเภทของการใช้สอยพื้นที่ในปัจจุบัน (Land Use) ลักษณะของภูมิลักษณะทางธรรมชาติที่โดดเด่น (Geography Feature) และลักษณะทางสัญจรการเชื่อมต่อ (Linkage) ในย่านตลาดพลูกับย่านอื่นทั้งถนน และคลองต่างๆ

2. ลักษณะกิจกรรมที่มีเอกลักษณ์พิเศษของชุมชนในย่านนี้ ประเด็นของการศึกษาคือ ประเภทของ กิจกรรม ช่วงเวลากิจกรรม พื้นที่ทำกิจกรรม ผลผลิตหรือการบริการทางสังคม ประเพณีวัฒนธรรม พิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง

3. ความหมายของพื้นที่ (Social Meaning) ประเด็นในการศึกษาคือ ประวัติศาสตร์ การเปลี่ยนแปลง ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ (Settlement) กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มชน ความหลากหลายของวัฒนธรรม (Ethnic Group, Indigenous, Cultural Diversity) ของพื้นที่ตลาดพลู เหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในอดีตจนถึงปัจจุบันรวมถึงผลผลิตและบริการที่มีในชุมชน

เมื่อรวบรวมข้อมูลทั้งหมดจึงทำการวิเคราะห์หลักฐานจากเก็บข้อมูลที่เก็บมาข้างต้นเพื่อวิเคราะห์เรื่องคุณค่าและความสำคัญที่สนับสนุนกับคุณลักษณะทางประวัติศาสตร์ จากนั้นจัดเตรียมเรื่องความสำคัญและคุณค่าทางวัฒนธรรมของพื้นที่ในลักษณะองค์รวม และองค์ประกอบที่รวมกันเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ จากนั้นจึงเป็นการประชุมเพื่อระดมความคิดเห็นเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การร่วมมือดำเนินงานประชุมจัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรม (Cultural Mapping) และแผนพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ เช่น แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวตลาดพลูต่อไป โดยเน้นที่การนำเอาข้อมูลประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่มาจากคำบอกเล่าของคนในชุมชนที่สำคัญมารวบรวมและตกลงเรียบเรียงร่วมกัน เพื่อเป็นเครื่องมือของชุมชนในการวางแผนและทำงานกับหน่วยงานอื่นต่อไป

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ

เป็นการจัดทำโดยอาศัยการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์ผู้คนในพื้นที่ ตลาดพลูและวัดโพธิ์นิมิตร จึงใช้แบบสำรวจประกอบกับแผนที่ย่านตลาดพลูและวัดโพธิ์นิมิตรเพื่อให้เห็นถึง ลักษณะทางกายภาพสำคัญที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและความสัมพันธ์กับข้อมูลประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของผู้คนในชุมชนนี้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. สภาพทางกายภาพตลาดพลูวัดโพธิ์นิมิตรในปัจจุบัน

เป็นการบันทึกข้อมูลเบื้องต้นที่บ่งชี้ลักษณะสำคัญทางกายภาพลงบนแผนที่ในแบบสำรวจที่ประกอบด้วย

- ลักษณะอาคาร (รูปแบบสถาปัตยกรรม) พิจารณาจุดเด่นทางสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ในชุมชนและคัดเลือกนำมาเขียนแบบอนุรักษ์ต่อไป

- ประเภทการใช้งานของอาคารและพื้นที่ รวบรวมข้อมูลประโยชน์ใช้สอยพื้นที่ซึ่งมีผลต่อการเกิดกิจกรรมต่างๆในชุมชนและทำให้ภูมิทัศน์ของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงได้และสังเกตประเภทการใช้งานที่มีจุดเด่นเพื่อทำการสัมภาษณ์ข้อมูลกิจกรรม

- สภาพโดยรวมของพื้นที่ รวบรวมสภาพพื้นที่โดยรอบของพื้นที่ศึกษา

- องค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรม รวบรวมข้อมูลองค์ประกอบทางกายภาพนอกเหนือไปจากอาคารสถาปัตยกรรมซึ่งมีผลต่อการทัศนียภาพ โดยรวม บรรยากาศของพื้นที่ กิจกรรมต่างๆและการเดินทางสัญจรในพื้นที่ โดยมีประเด็นคือ ลักษณะของจุดบริการสาธารณะต่างๆ (Street Furniture)

- การคมนาคมขนส่ง (Linkage) รวบรวมข้อมูลโครงข่ายการสัญจรภายในพื้นที่และการติดต่อเชื่อมโยงกับพื้นที่โดยรอบจากการสำรวจและบันทึกข้อมูล โดยประกอบด้วย

- รูปแบบโครงข่ายระบบคมนาคม (Pattern) โดยที่เป็น รูปแบบตาราง (Grid) หรือมีลักษณะตามภูมิประเทศ (Organic)

- ลักษณะการเข้าถึง (Accessibility) เช่น ระบบถนน ซึ่งรวมถึงความกว้างของถนน รวมถึงที่จอดรถและระบบขนส่งสาธารณะ ระบบทางเท้า ระบบขนส่งแบบราง ในปัจจุบันและอนาคตและโครงข่ายบุคคล

2. การสังเกตการณ์กิจกรรมในพื้นที่ตลาดพลูวัดโพธิ์นิมิตร

เป็นการเก็บข้อมูลจากการสังเกตการณ์กึ่งสัมภาษณ์ในกรณีที่ต้องสอบถามถึงรายละเอียดของกิจกรรมและบันทึกข้อมูลลงบนแผนที่

- กิจกรรมชุมชนในช่วงเทศกาล โดยสังเกตการณ์ร่วมกับการหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์มาก่อน ซึ่งเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมและศาสนาเป็นหลัก

- กิจกรรมวิถีชีวิตในท้องถิ่น โดยสังเกตการณ์ร่วมกับการเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรมและประโยชน์ใช้สอยของพื้นที่ซึ่งเป็นกิจกรรมในเชิงพาณิชย์กรรมเป็นหลัก โดยมีประเด็นในการศึกษาคือพื้นที่ใช้ทำ กิจกรรม ลักษณะกิจกรรม ผู้ทำกิจกรรม ช่วงเวลาต่างๆ ในการดำเนินกิจกรรมและผลผลิตจากกิจกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เด่นของชุมชน

3. การสัมภาษณ์สมาชิกในชุมชน

เป็นการเก็บข้อมูลเชิงลึกต่อจากการสำรวจพื้นที่เบื้องต้นที่เป็นข้อมูลกายภาพเมื่อมีข้อมูลรูปแบบสถาปัตยกรรมและกิจกรรมที่เป็นจุดเด่นและน่าสนใจโดยเป็นสอบถามหาข้อมูลที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เพื่อเชื่อมโยงกับมรดกที่จับต้องได้ โดยมีประเด็น ดังนี้

- ประวัติความเป็นมา/การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่
- เหตุการณ์สำคัญในอดีตจนถึงปัจจุบัน
- เอกลักษณ์/เทศกาล/สิ่งศักดิ์สิทธิ์/วัฒนธรรมสำคัญในชุมชนในอดีตจนถึงปัจจุบัน

3.2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ

เป็นการหาข้อมูลพื้นฐานเพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจในการลงพื้นที่ ทำแบบสำรวจและการสัมภาษณ์และประมวลผลการสำรวจ โดยมีประเด็นดังนี้

1. เอกสารอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เพื่อให้เข้าใจความเป็นมาของพื้นที่ข้อมูล เอกลักษณ์ ร่องรอย และประวัติสำคัญ ของพื้นที่ได้ในเบื้องต้นและสามารถ บ่งชี้เป้าหมายในการ ลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ

2. นโยบายและแผนของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่และหัวข้อทางการท่องเที่ยว เพื่อศึกษาแนวทางการดูแลพัฒนาพื้นที่ของรัฐและผลกระทบในพื้นที่ที่มาจากการดำเนินงานของรัฐ ตลอดจนโอกาสในการนำงานวิจัยไปใช้ในอนาคต โดยเน้นที่นโยบายของหน่วยงานในพื้นที่คือ กรุงเทพมหานคร และนโยบายของ หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว คือ สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและกระทรวงกีฬาและท่องเที่ยว ตลอดจนแผนการพัฒนาระบบขนส่งมวลชนของ รถไฟฟ้ามหานครและ BTS ที่มีผลกระทบต่อพื้นที่ตลาดพลูในอนาคต

3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับโครงการวิจัย เพื่อสร้างกรอบแนวความคิดและความเข้าใจเกี่ยวกับ ชุมชนเมืองย่านประวัติศาสตร์ว่ามีความสำคัญและสามารถ พัฒนาให้เป็นชุมชนความน่าอยู่ได้

อย่างไร ตลอดจนความหมายและความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อเป็นปัจจัยในการบ่งชี้องค์ประกอบต่างๆในพื้นที่เพื่อนำเสนอชุมชนและให้ชุมชนตัดสินใจเลือกเพื่อทำการอนุรักษ์และพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรมได้

4. แผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ เพื่อใช้ประกอบการสำรวจข้อมูลปฐมภูมิ โดยบ่งชี้กลุ่มอาคารประวัติศาสตร์ ที่ว่างและศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ ระบบทางสัญจร

3.3 การจัดการข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นเป็นการทำข้อมูลเชิงแผนที่ (Mapping) โดยใช้ข้อมูลปฐมภูมิ เช่น รูปภาพ ที่ได้บันทึกไว้และการสัมภาษณ์มาประกอบกับตำแหน่งที่ตั้งในแผนที่ที่เป็นข้อมูลทุติยภูมิ เพื่อบ่งชี้ที่ตั้งของอาคาร ประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์กับที่ว่าง ระบบทางสัญจรต่างๆตลอดจนกิจกรรมและประโยชน์ใช้สอยอาคาร เพื่อนำมาวิเคราะห์หาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ตลาดพลูและวัดโพธิ์นิมิตรทั้งที่จับต้องได้และไม่ได้ที่สำคัญเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นโดยทำการเลือกองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นตัวแทนร่องรอยอดีตของตลาดพลูจากฐานข้อมูล ที่ทำการสำรวจมา โดยใช้คำจำกัดความของ คณะกรรมการมรดกโลกในปี ค.ศ. 1992 ว่าเป็น ภูมิทัศน์ที่มีวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมอัน ยาวนานโดยธรรมชาติ (Organically evolved landscape) และตามแนวทางการปฏิบัติโดยกรมอุทยานของ กระทรวงมหาดไทย แห่งประเทศสหรัฐอเมริกา (ค.ศ.1998) ว่าเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบที่แสดงถึงประวัติศาสตร์ พื้นถิ่น (Historic vernacular site) เป็นตัวเลือก โดยแบ่งได้ดังนี้

1. องค์ประกอบในเชิงกายภาพที่จับต้องได้ เช่น สถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบสะท้อนถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นยุคที่ ตลาดพลูรุ่งเรือง และ ที่ว่างหรือองค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรมที่สะท้อนถึงพลวัตในอดีต เช่น ท่าเรือ เส้นทางเดินเรือ สถานีรถไฟ เส้นทางเดินเท้า ลานวัด ตลาดสด เพื่ออนุรักษ์ร่องรอยประวัติศาสตร์ ของตลาดพลูให้เป็นเอกลักษณ์สำคัญของชุมชน

2. องค์ประกอบที่จับต้องไม่ได้ เช่น เรื่องเล่าประวัติศาสตร์ กิจกรรม พิธีกรรม การละเล่น เทศกาล และผลิตผลในชุมชน (เช่น อาหารต่างๆ) ที่ยังปฏิบัติ ต่อเนื่อง มาจากอดีตจนถึง ปัจจุบัน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นในชุมชน

3.5 กระบวนการเรียบเรียงข้อมูล

1. สํารวจรังวัดสถานที่เพื่อทำฐานข้อมูลของสถาปัตยกรรมประวัติศาสตร์

โดยข้อมูลในส่วนขององค์ประกอบเชิงกายภาพที่ได้รับการเลือกแล้วนั้นถ้าเป็นองค์ประกอบที่มีความเด่นชัด เช่น สถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบและรายละเอียดงานช่างเป็นตัวแทนของสมัยที่ย่านนี้รุ่งเรือง จะมีการบันทึกโดย สํารวจรังวัดและเขียนแบบอย่างละเอียด (Vernadoc) ซึ่งรวมถึงบริบทของการใช้งาน ถ้าเป็นองค์ประกอบ ที่เรียบง่ายแต่มีความโดดเด่น เมื่อรวมเป็นกลุ่มนั้นจะมีการบันทึกโดย สํารวจรังวัด และเขียนแบบ Sketch ข้อมูลที่สำคัญ คือระยะต่างๆ ที่แสดงรูปแบบของอาคาร สถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรมและบริบทของกิจกรรม ในพื้นที่นั้นๆ ด้วย ซึ่งรูปแบบเหล่านี้ จะถูกเก็บไว้ในฐานะข้อมูลประวัติศาสตร์ของชุมชน (inventory)

2. การสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสถานที่เพิ่มเติม

ในกระบวนการสำรวจรังวัดเหล่านี้ ผู้สำรวจได้ทำความรู้จักและสร้างความคุ้นเคยกับเจ้าของอาคาร หรือผู้อยู่อาศัยและชุมชนในพื้นที่เพื่อขออนุญาตสำรวจอาคารในเบื้องต้น ซึ่งนำไปสู่การสอบถามข้อมูลเชิงลึก ที่สำคัญทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับอาคารประวัติศาสตร์ต่อไป

3. การสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับกิจกรรมที่สำคัญของชุมชนในพื้นที่

หลังจากการสำรวจเบื้องต้นในเรื่องของกิจกรรมและประเภทการใช้งานอาคารนำไปสู่การเลือกสัมภาษณ์เชิง ลึกข้อมูลกิจกรรมและการใช้งานดั้งเดิมที่สืบต่อมาจนเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนจากผู้เกี่ยวข้อง หรือ ข้อมูลกิจกรรมประเพณีที่อาจเปลี่ยนแปลงรูปแบบไป แต่กลุ่มผู้ร่วม กิจกรรมยังเป็นคนที่มาจากครอบครัวในชุมชน หรือข้อมูลกิจกรรมที่สำคัญในอดีตแต่หยุดดำเนินการ โดยเกิดจากการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก เช่นนโยบายของรัฐและการพัฒนาเทคโนโลยีต่างๆ

4. รวบรวมและนำเสนอข้อมูลเบื้องต้นให้ชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่นโดยการจัดนิทรรศการ

เพื่อนำเสนอข้อมูลองค์ประกอบต่างๆ ทางภูมิทัศน์และมรดกทางวัฒนธรรม ที่ได้เรียบเรียงให้กลุ่มผู้ที่ให้ข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้องและแสดงความคิดเห็นเพื่อปรับปรุงเพิ่มเติมนอกจากนี้ยังเป็นการปลูกกระตุนความรู้สึกรักถิ่น เตรียมพร้อมสำหรับชุมชนในการหาผู้นำและคณะทำงานเพื่อทำแผนงานในการนำข้อมูลเหล่านี้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์เพื่อการพัฒนาย่านประวัติศาสตร์ตลาดพลูต่อไป โดยมีงานแสดงดังนี้

1. แผนที่เก่าซ้อนเพื่อแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงของตลาดพลู
2. งานภาพถ่ายเส้นการเขียนแบบ Vernadoc และ Sketch แบบอาคารที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญ

ทั้งหมด

3. ภาพถ่ายเก่าของตลาดพลู ผลผลิต เช่น อาหารและข้อมูลกิจกรรมเด่นๆ ของตลาดพลู
4. หุ่นจำลองพื้นที่ตลาดพลูและเส้นทางท่องเที่ยวตลาดพลูและย่านเมืองประวัติศาสตร์อื่นๆ ของ

คลองบางหลวง

3.6 การทำแผนที่ทางวัฒนธรรม

การทำแผนที่ทางวัฒนธรรม จัดประชุมระดมความคิดเห็นจากชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อการทำแผนที่ทางวัฒนธรรมเพื่อระดมความคิดเห็นจากชุมชนในการตรวจสอบ เพิ่มเติมและตัดสิ่งใจเลือกข้อมูลที่สำคัญที่ได้เรียบเรียงเป็นระบบ เพื่อจัดทำแผนที่ ทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นการสร้างเครื่องมือโดยชุมชน และเพื่อชุมชนในการวางแผนงานท่องเที่ยวของตนเองต่อไป โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. จัดทำฐานข้อมูลของผู้เกี่ยวข้องที่มีส่วนร่วมให้ข้อมูลในการทำแผนที่ เช่น เจ้าของอาคาร ผู้อยู่อาศัยอาคารประวัติศาสตร์ ร้านค้าที่มีผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญ ผู้อาวุโสในชุมชน ที่มีหลักฐาน วัตถุโบราณ รูปถ่ายเก่าในชุมชน กลุ่มครูอาจารย์โรงเรียนในชุมชน กลุ่มผู้นำศาสนาต่างๆ และกลุ่มคนที่เป็นกลุ่มคนส่วนน้อยในพื้นที่

2. ให้ข้อมูลและอธิบายความหมายและเป้าหมายของการทำแผนที่ทางวัฒนธรรมแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกกลุ่มในการมีส่วนร่วมทำแผนที่อย่างชัดเจน

- ปกป้องและเผยแพร่ความหลากหลายทางวัฒนธรรม
- สร้างทรัพยากรทางวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ตลอดจนฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้
- สนับสนุนนโยบายในเรื่องสิทธิความเป็นเจ้าของที่และวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น
- ทำให้วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้สามารถมองเห็นและเข้าใจได้มากขึ้นบนแผนที่
- สร้างความเชื่อมต่อระหว่างวัฒนธรรมที่เป็นกายภาพและที่เป็นข้อมูลบอกเล่า
- สร้างการมีส่วนร่วมผ่านแบบจำลอง 3 มิติที่ช่วยนำองค์ความรู้จากผู้ให้ข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพ

ประสิทธิภาพ

- เพิ่มความระวังในหลักการทางด้านคุณธรรมจริยธรรมและกระบวนการวิจัยในการเคารพสิทธิทางภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. ประชุมเพื่อทำแผนที่เชิงวัฒนธรรมชุมชน โดยแบ่งกลุ่มตามพื้นที่ชุมชนเพื่อนำข้อมูลจากคำบอกเล่า ลงในแผนที่ โดยมีเนื้อหา ดังนี้

- วัตถุประสงค์การทำแผนที่ทางวัฒนธรรม เพื่อใครและเกี่ยวกับอะไรบ้าง
- ประวัติความเป็นมาของแผนที่
- การใช้แผนที่ในการแสดงสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่
- แนะนำการทำแผนที่หลายๆแบบ
- การอธิบายพื้นที่ของตนเองผ่านการใช้แบบจำลอง 3 มิติ
- ยกตัวอย่างการทำแผนที่ทางวัฒนธรรม
- ค้นหาประโยชน์และข้อระวังของแผนที่
- สร้างแนวทางและฐานข้อมูลของการทำแผนที่ที่มีส่วนร่วม
- สร้างแผนที่ของตนเอง

4. ประชุมสรุปความคิดเห็น ความคาดหวังและรวมข้อมูลจากทุกฝ่ายในการนำข้อมูลลงในแผนที่

5. สรุปบันทึกข้อตกลงร่วมกันจากทุกฝ่าย

วิธีการดำเนินการวิจัย
(Research Methodology)



แผนภูมิที่ 3.1 แสดงขั้นตอนการวิจัย

บทที่ 4

สภาพทั่วไปของคลองบางหลวง และตลาดพลู

ในบทนี้จะศึกษาพัฒนาการของคลองและชุมชนริมคลองบางหลวง บทบาทด้านเศรษฐกิจและสังคม และบทบาทด้านภูมิศาสตร์และการปกครอง ทั้งลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่ตั้งชุมชน ระบบการสัญจร กิจกรรม และองค์ประกอบทางกายภาพที่มีคุณค่าบริเวณพื้นที่คลองและชุมชนริมคลองบางหลวงในเบื้องต้น เพื่อให้เข้าใจถึงศักยภาพของคลองบางหลวงในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ และสามารถเชื่อมต่อพื้นที่ตลอดแนวคลองบางหลวงเข้าด้วยกัน

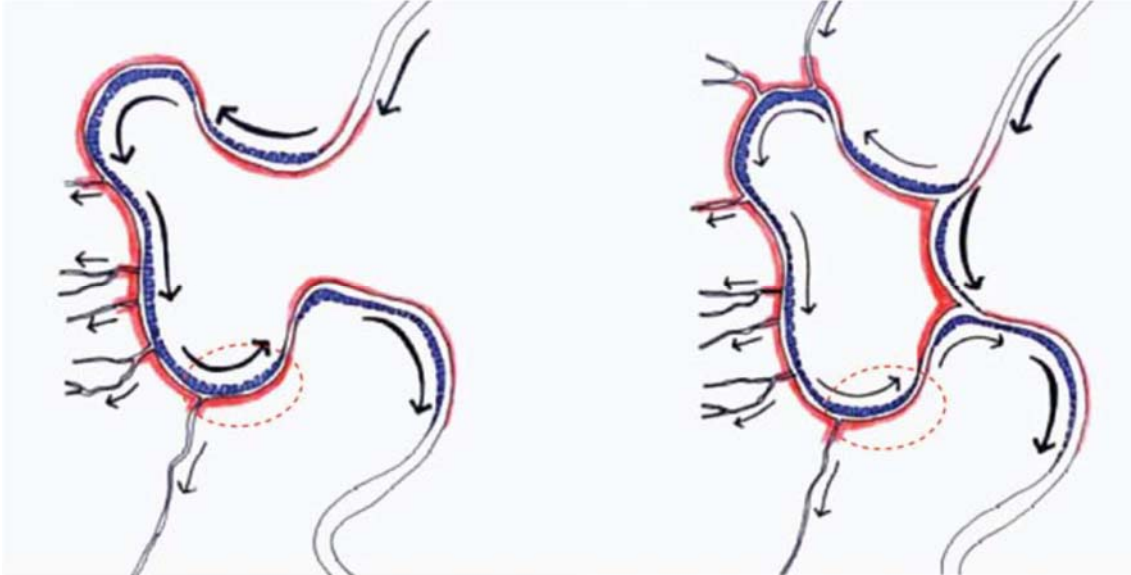
4.1 ประวัติศาสตร์และพัฒนาการของชุมชน

การศึกษาถึงความเป็นมาของพื้นที่ย่านตลาดพลูโดยศึกษาถึงวิวัฒนาการของย่านจากลักษณะและรูปแบบสถาปัตยกรรมทำให้เกิดความเข้าใจต่อพื้นที่ แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของพื้นที่ ย่านตลาดพลูมากยิ่งขึ้นอันจะส่งผลต่อการกำหนดคุณค่าและเอกลักษณ์เพื่อใช้ประกอบในการทำแผนอนุรักษ์ ตลอดจนแผนการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งคุณค่าขององค์ประกอบทางสังคม

การศึกษาความเป็นมาของย่านแบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลาซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการพัฒนาพื้นที่ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อพื้นที่ย่านตลาดพลูได้อย่างชัดเจน ได้แก่ ยุคแห่งการสร้างเมือง ยุคแห่งพัฒนาการคมนาคม และยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงสู่ตลาดชุมชน

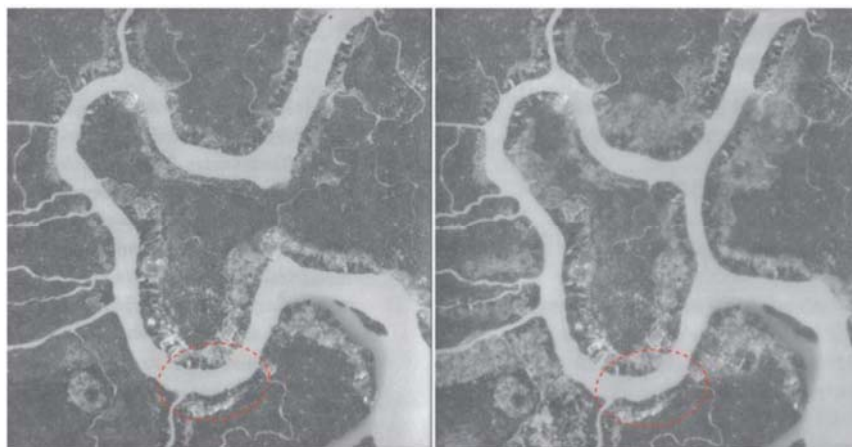
4.1.1 ยุคแห่งการสร้างเมือง

ตลาดพลูเป็นย่านพาณิชย์กรรมริมน้ำเก่าแก่ที่สำคัญของพื้นที่ฝั่งธนบุรี มีหลักฐานกล่าวถึงพื้นที่บริเวณนี้ตั้งแต่สมัยพระไชยราชาธิราชแห่งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา โปรดให้ขุดคลองลัดบางกอกใหญ่ขึ้นที่ย่านบางกอกช่วงตั้งแต่หน้าสถานีรถไฟบางกอกน้อยในปัจจุบันไปออกแม่น้ำเก่าที่หน้าวัดอรุณราชวรารามบริเวณปากคลองบางหลวง การขุดคลองลัดบางกอกนี้ทำให้น้ำเดิมค่อยๆ ตื้นเขินกลายเป็นคลองบางกอกน้อย และคลองบางหลวง หลังจากการขุดคลองลัดทำให้เกิดเส้นทางเดินเรือจาก ปากคลอง บางกอกใหญ่จนถึงคลองด่านออกไปยังมหาชัย ซึ่งเป็นทั้งเส้นทางหลักในขนส่งสินค้าทางการเกษตรและรับส่งสินค้าที่มาจากพื้นที่รอบนอก รวมทั้งเป็นเส้นทางเดินทัพตั้งแต่ช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนกลางส่งผลให้มีทหารและกลุ่มคนเชื้อชาติต่างๆ อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน และขยายตัวจนเป็น “ชุมชนบางยี่เรือ” นอกจากนี้ยังได้มีการสร้างวัดคู่กับชุมชนซึ่งพบว่าวัดต่างๆ บริเวณริมคลองบางหลวงเหล่านี้เป็นวัดเก่าสร้างในสมัยอยุธยาแทบทั้งสิ้นได้แก่ วัดอินทารามวรวิหาร (วัดบางยี่เรือนอก) วัดจันทาราม (วัดบางยี่เรือกลาง) และวัดราชคฤห์(วัดบางยี่เรือในหรือวัดมอญ)



แผนที่ 4.1 แสดงสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่ก่อนและหลังการขุดคลองลัดบางกอก
(ที่มา : กาญจนาคพันธ์, 2542: 4-5)

การขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาทำให้เกิดภูมิประเทศที่มีลักษณะเป็นพื้นที่รูปโค้งเกือกม้าบริเวณที่แม่น้ำเจ้าพระยาไหลคด เป็นเหตุให้สองฟากแม่น้ำที่คดโค้งนี้กลายเป็นที่ดอนอันเกิดจากตะกอนที่กระแสน้ำพัดพามาทับถมทุกปีในฤดูน้ำหลาก พื้นที่ดังกล่าวนี้จึงเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนและทำการเพาะปลูก ทั้งยังมีการทำสวนผลไม้และทำประมงริมน้ำ นอกจากนี้อาชีพทำสวนผลไม้แล้วยังมีการทำนาบ้างเล็กน้อยในบริเวณตอนที่ลี้จากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้าไป โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งก็คือฝั่งธนบุรีนั้นมีการปลูกผลไม้ หนากและใบพลูเป็นสินค้าสำคัญสำหรับการส่งออกไปยังกรุงศรีอยุธยา ส่วนพื้นที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำ (ฝั่งกรุงเทพฯ ในปัจจุบัน) เป็นที่ลุ่มน้ำท่วมถึงจึงเหมาะกับการทำนามากกว่าทำสวน



แผนที่ 4.2 แสดงภาพถ่ายทางอากาศจำลองแสดงแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า (ซ้าย) และแม่น้ำเจ้าพระยาสายใหม่เมื่อขุดคลองลัดแล้วหลัง พ.ศ. 2085 (ขวา)
(ที่มา: สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2551:23)

จากข้อมูลดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าพื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ตั้งของชุมชนหนาแน่น เมื่อพิจารณาคำแห่งที่ตั้งของวัดที่กระจายอยู่ตลอดแนวคลอง จึงอาจกล่าวได้ว่าชุมชนในยุคนี้กระจายอยู่บริเวณแถบริมคลองที่เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ และเมื่อพิจารณาจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สามารถสรุปลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชุมชนได้เป็น 2 ช่วง ดังนี้

ช่วงก่อนที่จะมีการขุดคลองลัด ชุมชนในบริเวณคลองบางหลวงมีการตั้งถิ่นฐานแบบชนบทริมน้ำ โดยเป็นกลุ่มบ้านพักอาศัยบนเรือนที่เรียงตัวกระจายเบาบางตามแนวริม 2 ฝั่งคลองโดยมีพื้นที่สวนผลไม้ ถัดจากแนวบ้านเรือนลึกเข้าไปบนบก และมีคลองย่อย หรือลำกระโดงในการเข้าสู่พื้นที่สวน

ภายหลังที่มีการขุดคลองลัด คลองบางหลวงทำหน้าที่เป็นเส้นทางหลักที่ใช้ในการสัญจรขนส่งสินค้า เป็นจุดยุทธศาสตร์ทางการค้าด้วยความสะดวกในการคมนาคมที่มีเส้นทางเข้าออกได้รวดเร็ว ทำให้เริ่มมีการขยายตัวของประชากรและการตั้งถิ่นฐาน แต่รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนก็ยังไม่มีความแตกต่างจากก่อนการขุดคลองคือมีการตั้งถิ่นฐานอิงอยู่กับแนวลำคลอง จะมีเพียงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่หนาแน่นขึ้นบริเวณปากคลองที่ขุดใหม่เพราะสะดวกในการติดต่อค้าขาย ส่วนตามแนวคลองที่ลึกเข้าไปมีชุมชนตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่เบาบางและพื้นที่โดยรอบเป็นพื้นที่สวนผลไม้มีชุมชนชาวไทยที่อาศัยอยู่ก่อนแล้ว

อย่างไรก็ตาม เมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกสมเด็จพระเจ้าตากสินได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการรวบรวม และอพยพชาวจีนแต่จิวจากกรุงศรีอยุธยา รวมทั้งชาวจีนที่อพยพมาจากเมืองจีน ให้มาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในย่านบริเวณริมคลองบางหลวง เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการผลิตข้าวปลาอาหารเลี้ยงผู้คนของกรุงธนบุรีซึ่งชาวจีนเหล่านี้มีทั้งที่เป็นเงินหลวง รวมทั้งขุนนางชาวไทยและขุนนางชาวจีนก็ได้เข้ามาสมทบตั้งบ้านเรือน ทำให้คลองบางหลวงมีชื่อเรียกแต่นั้นมาว่า “คลองบางหลวง”



ภาพที่ 4.1 ตลาดน้ำคลองบางหลวงในอดีต (ที่มา: สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2548:148-149)

ดังนั้น เมื่อกรุงธนบุรีเป็นราชธานี คลองบางหลวงได้กลายมาเป็นชุมทางทางการค้าที่สำคัญมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเรือล่องสินค้า หรือซุงที่ล่องมาจากทางเหนือ และเรือเดินทะเลจากทางใต้จะมาจอดแวะพัก เพื่อขนถ่ายสินค้าและค้าขายกับกรุงธนบุรี จึงเกิดเป็นตลาดและชุมชนทางการค้าขึ้น โดยตลาดใหญ่ที่สุดคาดว่าเป็นชุมชนชาวจีนบริเวณตรงข้ามพระราชวังเดิม และด้านใต้ของพระราชวังตั้งแต่ปากคลองบางหลวงลึกเข้าไปในลำคลองบางหลวง ซึ่งก็คือย่านตลาดพลูเนื่องจากบริเวณนี้มีเรือแพจอดค้าขายอยู่มากในรูปแบบของตลาดน้ำ

นอกจากนี้ เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินได้รวบรวมบ้านเมืองเป็นปึกแผ่นแล้ว จึงได้เริ่มมีการตั้งหลักปักฐานโดยสมเด็จพระเจ้าตากสินได้ตั้งพระราชวังอยู่บริเวณปากคลองคลองบางหลวง และได้พระราชทานที่ดินริมคลองบริเวณต้นคลองลึกเข้ามาให้ข้าราชการและข้าราชการตั้งบ้านเรือน จากความเข้มแข็งทางการปกครองและความเจริญทางเศรษฐกิจทำให้มีผู้คนอพยพหลากหลายเชื้อชาติเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณปากคลองและตามแนว 2 ฝั่งคลองเพิ่มเติม ทำให้การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของผู้คนในอดีตบริเวณย่านตลาดพลูจากหลักฐานที่หลงเหลืออยู่จะพบว่าอยู่บริเวณริมน้ำซึ่งประกอบไปด้วยตลาด วัด เรือนแพรวมทั้งค้าขายและอยู่อาศัย รวมทั้งบ้านข้าราชการ ขุนนาง ทั้งนี้ รูปแบบสถาปัตยกรรมในยุคนี้ไม่หลงเหลือให้เห็นแล้วในปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุป ในยุคนี้ได้มีชุมชนเข้ามาตั้งถิ่นฐานหนาแน่นมากขึ้น อาคารบ้านเรือนในชุมชนใช้เป็นที่พักอาศัยและทำการค้าทั้งที่เป็นเรือนที่ปลูกริมน้ำและที่เป็นเรือนแพ ส่วนบริเวณคลองที่ลึกห่างจากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้าไปมีการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนกระจายอยู่เป็นกลุ่มตามแนวคลองล้อมรอบด้วยสวนผลไม้ สวนพลูมีวัดตั้งอยู่บริเวณริมคลองบางหลวง ทั้งที่เป็นวัดแต่เดิมในสมัยอยุธยาและวัดที่สร้างใหม่ซึ่งแสดงถึงการขยายตัวของชุมชนโดยชุมชนที่ปรากฏในยุคนี้ประกอบด้วยกลุ่มคนหลากหลายเชื้อชาติและศาสนาซึ่งแต่ละกลุ่มก็จะมีลักษณะแตกต่างกันไปทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมและวิถีชีวิต เกิดเป็นชุมชนริมคลองตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

เมื่อถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาอภัยวงศ์น้อย (ทัต บุนนาค) ไปตีหัวเมืองแขกปัตตานี และนำผู้คนส่วนหนึ่งมาไว้ริมคลองบางหลวงตลอดแนวปากคลองเรื่อยมาจนถึงวัดเวฬุราชิน รวมถึงชาวมอญได้อพยพเข้ามา และได้มาสมทบเพิ่มมากขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทำให้ย่านตลาดพลูเริ่มมีความหลากหลายของกลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่มากขึ้นทั้งชาวจีน ชาวมุสลิม ชาวมอญ และชาวไทยเดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ก่อให้เกิดสภาพสังคมที่มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมที่หลากหลาย

4.1.2 ยุคแห่งพัฒนาการคมนาคม

ภายหลังเมื่อมีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้เป็นยุคแห่งการค้าเสรี หมากพลูกลายเป็นสินค้าส่งออกที่มีความสำคัญ มีการขุดคลองเพื่อเชื่อมแฉ่งคลองสายเดิม เชื่อมโยงโครงข่ายคมนาคมทางน้ำ และเปิดพื้นที่เพาะปลูกใหม่อย่างกว้างขวาง เช่น คลองภาษีเจริญ คลองทวีวัฒนา และคลองนราภิรมย์



แผนที่ 4.3 คลองขุดในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น (ซ้าย) และคลองขุดหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง (ขวา)
(ที่มา : ชัยยุทธภรณ์ ลาดเสนา, 2553:42)

การเกษตรกรรมที่สร้างชื่อให้ย่านนี้คือการทำสวนพลู ทำให้ย่านนี้เป็นแหล่งปลูกพลูที่มีความสำคัญและคุณภาพดี โดยชาวจีนที่อพยพจากคลองสวนพลูในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งได้ใช้ภูมิปัญญาในการทำสวนหมากพลูที่มีอยู่เดิมประกอบอาชีพปลูกพลูในย่านนี้ ย่านตลาดพลูจึงกลายเป็นพื้นที่สวนพลูคุณภาพดีและเป็นศูนย์กลางค้าพลูที่มีชื่อเสียงเรื่อยมา ซึ่งสวนพลูที่มีชื่อเสียงอยู่ทางหลังวัดอินทาราม วัดจันทาราม และวัดราชคฤห์ โดยนำมาขายที่ท่าแถววัดทั้งสามอันเป็นท่าใหญ่สำหรับขายพลูที่พ่อค้าแม่ค้ามารับไปส่งขายต่อไป จึงเรียกพื้นที่บริเวณท่าเรือของวัดทั้ง 3 ว่า “ตลาดพลู” อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่เชื่อมต่อกับคลองสายใหญ่และสายย่อยทั้งหลาย ทำให้ตลาดพลูกลายเป็นทางผ่านไปยังพื้นที่อื่น รวมทั้งอยู่ใกล้ประตูน้ำคลองภาษีเจริญ และด่านเก็บภาษีอากรขนอนตลาดบริเวณปากคลองด่าน ทำให้พื้นที่ย่านตลาดพลูกลายเป็นศูนย์กลางการค้า และการขนส่งสินค้า

เมื่อมีการพัฒนาทางด้านการคมนาคมทำให้ย่านตลาดพลูเริ่มทวีความคึกคักมากขึ้นโดยได้มีการก่อสร้างทางรถไฟสายคลองสาน-มหาชัย-แม่กลอง ตัดผ่านพื้นที่ตลาดพลู ทำให้การขนส่งสินค้าทะเลจากมหาชัยมีความสะดวกรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้มีการขยายตัวเข้ามาในแผ่นดิน ทำให้เริ่มมีการสร้างห้องแถวไม้และตึกแถวมากขึ้นบริเวณถนนตลาดพลูทางโนนและริมทางรถไฟ ต่อมาได้มีการเปิดให้บริการเรือเมล์ชาววังระหว่างตลาดพลูและท่าหน้าราชมังคล์

เมื่อการคมนาคมสะดวกมากขึ้นทำให้พื้นที่ย่านตลาดพลูง่ายต่อการเข้าถึง และส่งเสริมให้เกิดการค้าขายจนเกิดการขยายตัวเป็นศูนย์กลางการค้าระดับเมืองทั้งในรูปแบบตลาดน้ำและตลาดบกที่สำคัญของฝั่งธนบุรี ส่งผลให้พื้นที่ที่มีความหนาแน่นเพิ่มมากขึ้น เพื่อการอยู่อาศัยและการค้าขายที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้พื้นที่สวนพลูถูกแทนที่ด้วยห้องแถวไม้จำนวนมากบริเวณแนวถนนตลาดพลูและริมทางรถไฟ โดยมีการอพยพ

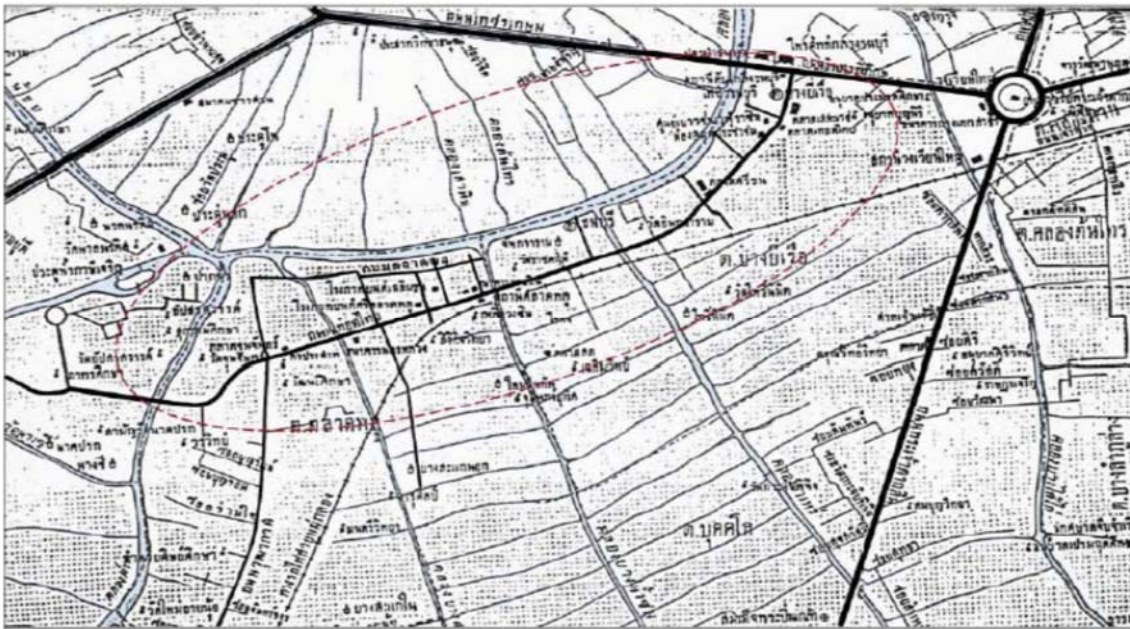
ของกลุ่มคนจำนวนมากทั้งชาวไทย มุสลิม โดยเฉพาะชาวจีน ทำให้ตลาดพลูเป็นย่านการค้าที่สำคัญของชาวจีน นอกเหนือจากเยาวราชและสำเพ็ง



ภาพ 4.2 เรือเมลีนสมัยอดีต (ซ้าย) และ ศาลาทำน้ำภิรมย์ภักดีในปัจจุบันหน้าวัดอินทาราม (ขวา)

4.1.3 ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงสู่ตลาดชุมชน (ปี พ.ศ. 2475 – ปัจจุบัน)

ย่านตลาดพลูล่วงปีพ.ศ. 2475 ถือได้ว่าเป็นยุคเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ เรียกได้ว่าเป็นยุคของการเตรียมเข้าสู่ความเป็นเมืองอย่างเต็มตัว และเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สมัยรัชกาลที่ 7 ได้มีการก่อสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าเพื่อเชื่อมธนบุรีกับฝั่งพระนครเข้าด้วยกัน และโครงการก่อสร้างถนนเพชรเกษมรวมถึงโครงการสร้างถนน 11 สายในฝั่งธนบุรี ซึ่งหนึ่งในนั้นคือถนนสายแยกจากถนนลาดหญ้าเข้าสู่พื้นที่ตลาดพลูเรียบทางรถไฟกับคลองบางหลวง ส่งผลให้พื้นที่เกษตรกรรมและสวนพลูค่อยๆหายไป การตั้งถิ่นฐานเริ่มเปลี่ยนทิศทางเป็นหันหน้าเข้าถนนแทนคลอง ตลาดน้ำเริ่มลดบทบาทแทนที่ด้วยตลาดบกที่มีโครงสร้างถาวร



แผนที่ 4.4 แสดงย่านตลาดพลูหลังการสร้างถนนเพชรเกษมและถนนเทอดไท (ที่มา : พวงร้อย กลุ่มเอียง และคณะ, 2547)

ในช่วงเวลานี้นิยาม และความหมายของ “ความเป็นตลาดพลู” ที่เกิดขึ้นจากใบพลูนั้นได้สูญหายไปจากนโยบายรัฐนิยมของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ประกาศพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกาศให้ราษฎรเลิกบริโภคหมากโดยเด็ดขาด ทำให้สวนพลูและการค้าพลูลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว

ในขณะเดียวกันเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ. 2485 ทำให้สวนพลูล่มทั้งย่าน รวมถึงการพัฒนา ระบบโครงข่ายคมนาคมส่งผลกระทบต่อเกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตของผู้คน และการประกอบอาชีพเกี่ยวกับใบพลูของผู้คนในย่านตลาดพลูอย่างสิ้นเชิง

อย่างไรก็ตาม ชาวสวนพลูได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าจากพลูมาเป็นแหล่งค้าขายเครื่องอุปโภคบริโภค เนื่องจากมีทำเลที่ตั้งที่เหมาะสม นอกจากนี้ การมีเส้นทางรถไฟสายแม่กลองมหาชัย-ตลาดพลู และการสร้างถนนเทอดไท ก่อให้เกิดการคมนาคมที่สะดวกเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการเข้าถึงพื้นที่ย่านตลาดพลูรวดเร็วขึ้น รวมถึงการลำเลียงวัตถุดิบ เพื่อใช้ในการผลิต และการกระจายผลผลิต ทำให้ธุรกิจการค้าของย่านตลาดพลูมีความเจริญมากขึ้น โดยตลาดวัดกลาง และตลาดพลู ยังคงเป็นแหล่งรวมของอาหารนานาชนิด ตลอดจนเครื่องอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวันที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของฝั่งธนบุรีอีกด้วย

ทั้งนี้ กิจกรรมการค้าของย่านตลาดพลูในช่วงต้นปี พ.ศ.2475 ยังคงกระจุกตัวอยู่บริเวณริมคลองบางหลวงซึ่งอาจกล่าวได้ว่าตลาดพลูเป็นตลาดที่คึกคักที่สุดแห่งหนึ่งในย่านธนบุรี โดยภายในย่านตลาดพลูมีตลาดขนาดใหญ่อยู่ 2 ตลาด คือ ตลาดวัดกลาง และตลาดพลู แม้ว่าตลาดวัดกลางไม่ได้ใช้เป็นแหล่งค้าพลูขนาดใหญ่อีกต่อไป แต่ความคึกคักของกิจกรรมการค้าก็ได้ลดน้อยลง ตลาดวัดกลางยังคงเป็นแหล่งรวมของอาหารนานาชนิด ตลอดจนเครื่องอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน ทำให้ย่านตลาดพลูกลายเป็นแหล่งค้าขายอาหารแหล่งใหญ่ของฝั่งธนบุรี

โดยในช่วงปีพ.ศ. 2475-2500 ไม่มีรูปแบบของการเป็นตลาดแต่เป็นย่านการค้าของคนจีนที่เปิดร้านค้าห้องแถวไม้ขายสินค้าอุปโภคบริโภค เช่น ร้านทอง ร้านตัดเสื้อ ร้านขายยาแผนโบราณ ร้านอัฐบริหาร และร้านขายเครื่องเช่นไห้วของคนจีน เป็นต้น นอกจากนี้บริเวณตลาดพลูยังเป็นแหล่งบันเทิงแหล่งใหญ่ของฝั่งธนบุรี เช่น โรงภาพยนตร์ที่มีชื่อว่า “วิกสูง” และ “วิกเตี้ย” โรงยาฝิ่น โรงหวย และโรงบ่อน เป็นต้น สามารถสร้างความคึกคัก และสีสันให้กับย่านตลาดพลูได้ตั้งแต่เช้าถึงเย็น แต่ในปีพ.ศ.2525 ได้มีโครงการก่อสร้างทางยกระดับรัชดาภิเษก ทำให้เกิดการเวนคืนพื้นที่บริเวณตลาดพลู และเกิดไฟไหม้ครั้งใหญ่ในปีพ.ศ.2530 ซึ่งคนในพื้นที่เชื่อกันว่าเหตุต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นผลที่เชื่อมโยงกันโดยการตัดถนนจากท่าพระคร่อมพื้นที่ตลาดพลูจนถึงแยกถนนจรัญสนิทวงศ์ ซึ่งพื้นที่ที่ตัดถนนผ่านนั้นเป็นพื้นที่การค้าหลักของย่าน ส่งผลกระทบต่อสภาวะทางเศรษฐกิจ และกิจกรรมการค้าในพื้นที่ย่านตลาดพลูเป็นอย่างมาก ความสำคัญของตลาดลดลง โดยในช่วงที่มีการสร้างทางยกระดับนั้นข้ามผ่านพื้นที่ตลาดพลู ทั้งผู้ซื้อ และผู้ขายสินค้าในตลาดพลูลดลงเป็นอย่างมาก และบางส่วนได้มีการย้ายสถานที่ขายไปอยู่ที่ตลาดอื่นในบริเวณใกล้เคียง เช่น ตลาดวงเวียนใหญ่ รวมทั้งยังทำให้ตลาดพลู ซึ่งเป็นแหล่งบันเทิงของผู้คนภายในย่านที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นสูญหายไปเป็นที่สุด

ผลกระทบจากการพัฒนาพื้นที่เพื่อตอบรับกับความต้องการของสังคมสมัยใหม่ ทำให้ย่านตลาดพลูมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะสวนพลูที่สร้างชื่อเสียงให้แก่พื้นที่ย่านนี้กลับสูญหายไป ไม่อาจคงภาพลักษณ์แห่งความรุ่งโรจน์ของการเป็นแหล่งปลูก และแหล่งค้าพลูที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งไว้ได้ในย่านบางกอก

ดังเช่นที่ผ่านมาในอดีต รวมทั้งจากการขยายตัวของเมืองที่ทำให้เกิดแหล่งธุรกิจการค้ารูปแบบใหม่ๆ ที่สร้างแรงดึงดูดให้ผู้คนเข้าไปซื้อสินค้ามากกว่าแหล่งการค้าภายในย่าน เช่นห้างสรรพสินค้า และศูนย์การค้า ส่งผลให้กิจกรรมการค้าของย่านตลาดพลูเริ่มซบเซา และลูกค้าที่เข้ามาใช้บริการภายในย่านลดน้อยลง พื้นที่ริมน้ำที่เคยเป็นจุดรวมสินค้าที่สำคัญในระดับเมืองลดบทบาทลง คงเหลือแต่เพียงการค้าสำหรับผู้คนในชุมชน และพื้นที่โดยรอบเท่านั้น

นอกจากนี้ “น้ำ” ที่เคยเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ทุกอย่างที่เคยอ้างอิงกับแนวลำน้ำกลับกลายเป็นอ้างอิงกับแนวถนนเป็นหลัก และเมื่อก่อสร้างทางยกระดับรัชดาภิเษก ยิ่งส่งผลให้ความสำคัญของ “น้ำ” ในฐานะของเส้นทางในการสัญจร และการขนส่งสินค้าลดความสำคัญลงเป็นอย่างมาก เหลือเพียงการใช้งานในช่วงเวลาเช้า และเย็น ซึ่งเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการเดินทางที่หลีกเลี่ยงความคับคั่งของจราจรบนท้องถนนนอกจากนี้คลองซอยต่างๆ ที่จากเดิมเคยเป็นเส้นทางเข้าไปสู่อ่างน้ำกลายเป็นเพียงทางระบายน้ำเสียของคนในชุมชน ดังนั้น จะเห็นได้ว่าความสำคัญของถนนเข้ามามีบทบาทมากกว่าเส้นทางน้ำ ความสมดุลที่เคยเกิดขึ้นในยุคสมัยที่ผ่านมาสูญหายไป “น้ำ” จึงเป็นทางระบายน้ำเสียหลักของคนในชุมชน และเป็นเพียงทางเลือกหนึ่งของผู้คนในการเดินทางในช่วงเวลาเท่านั้น ส่งผลให้รูปแบบการค้าของพื้นที่ริมน้ำของย่านตลาดพลูที่ต้องพึ่งพาสายน้ำสูญหายไปในที่สุดจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว พื้นที่ย่านตลาดพลูมีการปรับตัวจากผลกระทบของการพัฒนาระบบโครงข่ายการคมนาคมทางบก เพื่อให้กิจกรรม และการใช้พื้นที่ที่สะท้อนความเป็นพื้นที่การค้าริมน้ำยังคงสภาพความเป็นพื้นที่การค้าริมน้ำอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน

4.2 ลักษณะของคลองและชุมชนริมคลองบางหลวง

4.2.1 ตำแหน่งและที่ตั้ง

ปัจจุบันคลองบางหลวงอยู่บริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณปากคลองเชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ใกล้กับที่ตั้งของป้อมวิไชยประสิทธิ์(เขตบางกอกใหญ่)และวัดกัลยาณ์ในเขตธนบุรี แนวคลองในปัจจุบันใช้เป็นแนวแบ่งเขตการปกครองของพื้นที่เขต 3 เขตที่มีพื้นที่ติดคลอง ได้แก่ เขตบางกอกใหญ่ เขตธนบุรี และเขตภาษีเจริญ ดังนี้

ทิศเหนือ อยู่ในพื้นที่เขตบางกอกใหญ่ ได้แก่ แขวงวัดท่าพระ และ แขวงวัดอรุณ

ทิศใต้ อยู่ในพื้นที่เขตธนบุรี ได้แก่ แขวงวัดกัลยาณ์ แขวงหิรัญรูจี แขวงบางยี่เรือ และแขวงตลาดพลู

ทิศตะวันออก ติดแม่น้ำเจ้าพระยา

ทิศตะวันตก อยู่ในพื้นที่เขตภาษีเจริญ ได้แก่ แขวงวัดคูหาสวรรค์ และแขวงปากคลองภาษีเจริญ

4.2.2 ลักษณะการปกครอง

ตั้งแต่อดีตลักษณะทางด้านการปกครองของกรุงธนบุรี เคยมีบทบาทเป็นเมืองท่าค้าขายในสมัยกรุงศรีอยุธยา และมีบทบาทสูงสุดโดยเป็นถึงราชธานีของประเทศไทยในสมัยกรุงธนบุรี ต่อมาในยุคสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ภายหลังจากการย้ายราชธานีมาฝั่งพระนครแล้วบทบาทของกรุงธนบุรีได้เปลี่ยนแปลงไปตาม

ช่วงเวลา ตั้งแต่เป็นจังหวัดธนบุรี อำเภอนนทบุรีเมื่อคราวรวมกับจังหวัดพระนคร(กรุงเทพมหานครในปัจจุบัน) จนกระทั่งในปัจจุบันเป็นพื้นที่ในเขตปกครองของกรุงเทพมหานคร

4.3 ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่

4.3.1 การใช้ที่ดินริมคลองบางหลวง (Landuse)

การใช้ประโยชน์จากพื้นที่บริเวณคลองบางหลวงในปัจจุบัน พบว่า เป็นการใช้ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยเป็นหลัก นอกจากนี้บริเวณที่เป็นย่านพาณิชย์กรรมเดิมที่ยังคงสภาพความเป็นย่านการค้า นอกจากนี้ตามริมถนนสายสำคัญก็เกิดย่านการค้าใหม่ตามสภาพการขยายตัวของเมือง และรुकลามาเข้าไปตามถนนในซอย พื้นที่ริมคลองส่วนมากเป็นที่ตั้งของศาสนสถาน สถานที่ราชการ และโรงเรียน บริเวณที่เป็นที่พักจะอยู่ถัดเข้าไปในพื้นที่ที่บก

การใช้ประโยชน์ที่ดินในปัจจุบันเมื่อพิจารณาเทียบกับพัฒนาการการตั้งถิ่นฐาน พบว่า มีความสอดคล้องกัน สาเหตุหนึ่งก็ด้วยไม่ค่อยมีเหตุการณ์ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการใช้ที่ดินในพื้นที่มากนัก จะมีก็เพียงการสร้างถนนละสะพานที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่อย่างชัดเจน

พื้นที่ว่างจะมีอยู่ประปรายตลอดแนวคลอง ซึ่งบริเวณที่เด่นชัดที่สุด คือ บริเวณที่ว่างจากผืนน้ำของคลองบางหลวง และลำคลองสายย่อย ส่วนพื้นที่สีเขียวยังคงสภาพอยู่ในช่วงด้านในของคลอง

4.3.2 สภาพแวดล้อมและพื้นที่สีเขียว

ทางธรรมชาติแทรกสลับด้วยกลุ่มเรือนริมน้ำและที่ว่างที่มีต้นไม้ใหญ่สีเขียวให้ร่มเงา และมีลมพัดผ่านนำความเย็นของน้ำเข้ากระทบให้บรรยากาศที่ผ่อนคลาย

ในปัจจุบันนั้นแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากสวนผลไม้ไปเป็นพื้นที่พักอาศัยตามกระแสการพัฒนาเมืองในตลอดช่วงที่ผ่านมา ส่งผลให้พื้นที่ทางธรรมชาติลดลงอย่างมาก แต่เมื่อศึกษาพื้นที่โดยรวมแล้วพบว่า พื้นที่บริเวณคลองบางหลวงยังคงความร่มรื่น เยียบสงบซึ่งเหมาะแก่การพักอาศัย

นอกจากนี้ ในบริเวณริมคลองยังประกอบด้วยวัดสำคัญ ซึ่งเป็นแหล่งยึดเหนี่ยว และเป็นที่ยึดเหนี่ยวของชาวบ้าน ในการทำกิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมทางศาสนา หรือ กิจกรรมกีฬาต่างๆ ก็มักจะใช้ลานวัดเป็นที่พบปะกันของคนในชุมชนของคลองบางหลวง แต่ในบางจุดก็มีสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมขาดการดูแล

4.4 โครงข่ายการคมนาคม

4.4.1 ระบบโครงข่ายถนน

มีบทบาทต่อการคมนาคมขนส่งในปัจจุบัน โดยมีการตัดถนนสายต่างๆเข้าสู่พื้นที่ ยังผลให้สามารถเข้าถึงพื้นที่ริมน้ำได้ง่ายกว่าในอดีต และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตของคนในพื้นที่ในที่สุดประกอบด้วย

ถนนสายประธาน เป็นถนนหลักของพื้นที่ที่มีบทบาทสำคัญต่อการคมนาคมและการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ ประกอบด้วย

- ถนนจรัญสนิทวงศ์ เป็นถนนสายหลักที่สำคัญที่สุดของเขตบางกอกใหญ่ที่รองรับปริมาณจราจรแนวเหนือใต้เริ่มจากแยกท่าพระไปจนถึงรอยต่อกับเขตบางกอกน้อยที่สะพานข้ามคลองมอญ มีขนาด 6 ช่องจราจร และเกาะกลางถนนแบ่งทิศทางการจราจรตลอดแนว บริเวณทางแยกท่าพระปัจจุบันกรุงเทพมหานครได้ดำเนินการก่อสร้างทางลอดใต้ทางแยกขนาด 3 ช่องจราจรในแนวถนนจรัญสนิทวงศ์ตลอดถนนเพชรเกษมไปยังถนนรัชดาภิเษก

- ถนนเพชรเกษม เป็นถนนสายหลักอีกสายหนึ่งที่รองรับปริมาณจราจรทางด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานครที่จะมุ่งหน้าขึ้นเหนือหรือมุ่งหน้าทางทิศตะวันออกถนนสายนี้มี 6 ช่องจราจร แบ่งทิศทางการจราจรออกเป็นข้างละ 3 ช่องจราจรด้วยเกาะกลางที่มีขนาดกว้างประมาณ 4-5 เมตร

- ถนนรัชดาภิเษก (ถนนรัชดา -ท่าพระ) เป็นถนนขนาด 8 ช่องจราจร เริ่มจากแยกท่าพระไปทางทิศใต้ไปบรรจบกับถนนสมเด็จพระเจ้าตากสินที่แยกมไหศวรรย์โดยมีเกาะกลาง แบ่งทิศทางการจราจรตลอดแนว ถนนสายนี้ทำหน้าที่ในการรองรับปริมาณการจราจรระหว่างฝั่งพระนครกับฝั่งธนบุรีที่ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านสะพานกรุงเทพและสะพานพระราม 3 มีขนาด 8 ช่องจราจรและมีเกาะกลางถนนตลอดแนวจนถึงเชิงสะพานพระราม 3 ซึ่งเป็นสะพานที่ก่อสร้างใหม่คู่ขนานกับสะพานกรุงเทพข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา ข้ามถนนสมเด็จพระเจ้าตากสิน ถนนเจริญนครทางฝั่งธนบุรี และข้ามถนนเจริญกรุงทางฝั่งพระนคร ลงไปตามแนวถนนพระราม 3 ถนนรัชดาภิเษกช่วงใกล้สะพานข้ามคลองบางหลวงจะมีเส้นทางก่อสร้างถนนโครงการสายตากสิน-เพชรเกษมตัดผ่าน และมีทางขึ้นลงบริเวณที่ถนนนี้ตัดผ่านด้วยจึงทำให้ถนนรัชดาภิเษกช่วงนี้มีแนวโน้มที่จะต้องรองรับปริมาณจราจรมากยิ่งขึ้นในอนาคต

ถนนสายหลัก เป็นถนนที่มีบทบาทความสำคัญในการคมนาคมขนส่งของพื้นที่ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาเมืองฝั่งธนบุรี และมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ริมคลองบางหลวง ประกอบด้วยถนนสายต่างๆซึ่งลักษณะทางกายภาพ ดังนี้

- ถนนอิสรภาพ เป็นถนนสายหลักที่เชื่อมต่อพื้นที่เขตธนบุรีและเขตบางกอกน้อยถนนอิสรภาพที่ต่อเชื่อมระหว่างถนนอิสรภาพในเขตบางกอกใหญ่ทางด้านทิศตะวันตก บริเวณสะพานเจริญพาสณ์ กับถนนอิสรภาพในเขตคลองสานทางด้านทิศตะวันออกที่จุดตัดกับถนนประชาธิปไตยบริเวณแยกบ้านแขกเป็นถนนขนาด 4 ช่องจราจร ไม่มีเกาะกลางถนน

- ถนนวังเดิม ถนนสายนี้มีแนวเส้นทางที่ขนานไปกับแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นที่ตั้งของกองทัพเรือและวัดอรุณราชวรารามรวมทั้งทำน้ำวัดอรุณที่อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นเส้นทางสำหรับผู้เดินทางทางน้ำหรือผู้ที่ข้ามไปยังฝั่งพระนครโดยใช้เรือข้ามฟาก ถนนวังเดิมมี 2 ช่องจราจร ไม่มีเกาะกลางถนน มีการจัดเดินรถทางเดียว ตั้งแต่ ช่วงแยกตัดกับซอยทวีธาภิเษกไปจนถึงแยกถนนตัดใหม่ ส่วนช่วงจากแยกถนนตัดใหม่จนถึงแยกโพธิ์สามต้นจัดเดินรถสองทางช่วงที่เป็นบริเวณทางแยกจะจัดช่องจราจรขาเข้าสู่ทางแยกเป็น 2 ช่องจราจร ขาออกจากทางแยกมี 1 ช่องจราจร

- ถนนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่ เป็นถนนสายรองขนาด 4 ช่องจราจรที่ต่อเชื่อมระหว่างถนนวังเดิมกับถนนประชาธิปไตยเริ่มจากปลายถนนอรุณอมรินทร์ที่ตัดกับซอยทวีธาภิเศกในพื้นที่เขตบางกอกใหญ่ตรงไปบรรจบกับถนนประชาธิปไตยบริเวณเชิงสะพานพระปกเกล้าในพื้นที่เขตธนบุรี ถนนสายนี้ จะช่วยแบ่งเบาปริมาณจราจรถนนอิสรภาพลงได้บางส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงโมงเร่งด่วนเช้า

- ถนนเทอดไท เป็นถนนสายที่มีความสำคัญเส้นหนึ่งในเขตพื้นที่ธนบุรีที่ทำหน้าที่รองรับปริมาณการจราจรท้องถิ่นเข้าสู่ถนนสายหลัก คือ ถนนอินทพิทักษ์และถนนเพชรเกษม มีขนาด 4 ช่องจราจรไม่มีเกาะกลางตลอดแนวถนนซอยอื่นๆ เป็นถนนที่เชื่อมต่อภายในพื้นที่ที่เข้าสู่ชุมชนที่มีอยู่มากมาย ทำหน้าที่ในการรับการเดินทางในแหล่งที่อยู่อาศัยและพื้นที่ที่อยู่ในชุมชน

4.4.2 ระบบคมนาคมทางน้ำ

มีบทบาทต่อการสัญจรและการขนส่งในพื้นที่ฝั่งธนบุรีโดยอาศัยคลองหลักเป็นตัวเชื่อมชุมชนเข้าหากันและใช้ในการเดินทางในชีวิตประจำวัน ประกอบด้วย

- แม่น้ำเจ้าพระยา เป็นลำน้ำสายประธานที่มีความสำคัญในการเชื่อมโยงโครงข่ายคลองสายต่างๆ เข้าด้วยกัน และมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของโครงข่ายลำน้ำทั้งระดับน้ำ กระแสน้ำ คุณภาพน้ำ เป็นต้น ซึ่งเหล่านี้ส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตของชุมชนในคลองสายต่างๆ

- คลองสายหลัก เป็นคลองใหญ่ที่เป็นแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม ปัจจุบันมีการเปลี่ยนขนาดคลองแต่ยังคงมีความสำคัญในด้านต่างๆ ทั้งการคมนาคมขนส่ง และการตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ คลองบางหลวง คลองบางกอกน้อย

- คลองสายรอง เป็นคลองที่มีความสำคัญมาตั้งแต่อดีต มีขนาดคลองไม่กว้างมาก เป็นเส้นทางสัญจรขนส่งที่เชื่อมกับคลองสายหลักและมีบทบาทสำคัญในการเป็นแหล่งชุมชน ได้แก่ คลองบางเชือกหนัง คลองสมเด็จพระเจ้าพระยา คลองบางไส้ไก่ คลองมอญ คลองด่าน และคลองภาษีเจริญ

- คลองสายย่อย เป็นคลองขนาดเล็กที่มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนแต่เดิม มีบทบาทในการเป็นทางน้ำธรรมชาติที่สำคัญในพื้นที่เกษตรกรรม ได้แก่ คลองบางแวก คลองบางพลี คลองบางด้วน คลองบางจาก คลองสำเหร่ คลองบางน้ำชน คลองบางสะแก

- คลองที่เชื่อมชุมชนกับวัด เป็นคลองขนาดเล็กที่เป็นทางสัญจรเชื่อมระหว่างชุมชนกับวัดโดยมากจะเรียกชื่อคลองตามชื่อของวัด ที่สำคัญได้แก่ คลองวัดท่าพระ คลองวัดตี่ตวัด คลองวัดเจ้ามูล คลองวัดคูหาสวรรค์ คลองวัดราชสิทธิาราม คลองวัดสังข์กระจาย คลองบางลำเจียกน้อย

- ทางน้ำขนาดเล็ก เป็นทางน้ำขนาดเล็กที่ใช้เป็นทางสัญจรเฉพาะกลุ่มพื้นที่ชุมชน โดยไม่มีการเชื่อมต่อกับคลองสายย่อยอื่นๆ มักมีชื่อเรียกตามชื่อของสถานที่สำคัญบริเวณปากคลองที่เชื่อมจากคลองสายหลัก ได้แก่ คลองโรงสี คลองศาลเจ้า คลองตันไทร คลองอภิชาติ เป็นต้น

4.4.3 ประเภทการสัญจรทางน้ำ

การเข้าถึงพื้นที่ริมคลองบางหลวงและพื้นที่ใกล้เคียง สามารถติดต่อได้ทั้งทางเรือ และทางรถ บางพื้นที่ถนนเข้าถึงได้สะดวกถึงริมคลอง แต่บางพื้นที่รถยนต์เข้าไม่ถึงริมคลอง ต้องอาศัยการเดินหรือเปลี่ยน ยานพาหนะอื่นๆ ทั้งนี้บริเวณที่อยู่ริมคลองไม่ว่ายานพาหนะทางบกจะเข้าถึงหรือไม่ก็ตามก็ยังสามารถใช้ การคมนาคมทางน้ำได้สะดวก ยานพาหนะทางน้ำได้แก่

- เรือหางยาว ที่มีการให้บริการตลอดแทบทั้งวัน ซึ่งสามารถรับส่งผู้โดยสารได้คราวละหลายๆ
- เรือนำเที่ยว โดยมากจะเป็นเรือหางยาวที่รับจ้างเช่าเหมาพานักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในคลอง
- เรือส่วนตัว เป็นเรือขนาดเล็กที่อยู่ประจำบ้านพักอาศัยที่อยู่ริมน้ำ มีทั้งที่เป็นเรือแจวที่ต่อจากไม้ เรือแจวที่ทำจากวัสดุสมัยใหม่ ซึ่งจะพบมากในพื้นที่ลึกเข้าไปในคลองบางหลวงในปัจจุบัน
- เรือยนต์เล็ก เป็นเรือส่วนบุคคลขนาดเล็กใช้ในการเดินทางได้รวดเร็ว รูปทรงคล้ายเรือหางยาวแต่ ขนาดเล็กกว่า
- เรือขนขยะ เป็นเรือแบนสำหรับขนขยะของสำนักงานเขต ซึ่งจะล่องเก็บขยะตามลำคลองวันเว้นวัน โดยแบ่งฝั่งการเก็บตามแนวเส้นแบ่งเขตการปกครอง คือ ขยะในพื้นที่บ้านเรือนที่อยู่ฝั่งบางกอกใหญ่ก็จะอยู่ใน ความรับผิดชอบของสนง.เขตบางกอกใหญ่ ส่วนขยะในพื้นที่ฝั่งธนบุรีก็จะอยู่ในความรับผิดชอบของ สนง.เขตธนบุรี

อย่างไรก็ตาม โครงข่ายลำน้ำที่มีความสำคัญต่อการสัญจรและการขนส่งในอดีต ในปัจจุบันได้ลด บทบาทลงเป็นอย่างมาก การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกิดจากการตัดถนนเพื่อพัฒนาเมืองในช่วงเวลาต่างๆซึ่ง ส่งผลให้โครงข่ายคลองเปลี่ยนรูปไป จากเดิมที่เป็นโครงข่ายน้ำที่สามารถเชื่อมต่อกันได้ มีการถ่ายเทน้ำและถูก ใช้ในการสัญจรได้สมบูรณ์ ต่อเมื่อมีการตัดถนนและเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากการพัฒนาเมือง คลองหลาย สายได้ลดบทบาทความสำคัญลงและถูกแทนที่ด้วยถนน

4.4.4 ระบบขนส่งมวลชนกรุงเทพ

- ระบบขนส่งสาธารณะเนื่องจากเขตบางกอกใหญ่ยังไม่มีระบบรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนให้บริการดังนั้น รถโดยสารประจำทางจึงเป็นระบบขนส่งสาธารณะหลักโดยรถโดยสารประจำทางที่ให้บริการในเขตพื้นที่ บางกอกใหญ่มีจำนวนทั้งสิ้น 18 สายประกอบด้วยรถโดยสารประจำทางธรรมดา รถโดยสารประจำทางปรับอากาศ รถโมโครบัส รถมินิบัส และรถโดยสารในซอย ถนนที่มีรถโดยสารประจำทางวิ่งมากที่สุด ได้แก่ ถนนจรัญสนิทวงศ์

นอกจากรถโดยสารประจำทางแล้ว การเดินทางในพื้นที่บริเวณคลองบางหลวงยังสามารถเดินทางด้วย พาหนะอื่นๆได้ ดังนี้

- รถไฟสายมหาชัย-วงเวียนใหญ่ ตัวสถานีตั้งอยู่บริเวณย่านวงเวียนใหญ่ในเขตธนบุรี
- รถส่วนบุคคล ได้แก่ รถยนต์ รถจักรยานยนต์
- รถรับจ้าง ได้แก่ รถรับจ้างทั่วไป(Taxi) รถจักรยานยนต์รับจ้าง

4.5 ระบบสาธารณูปโภค

4.5.1 ระบบการระบายน้ำและระบบป้องกันน้ำท่วม

ปัจจุบันระบบระบายน้ำในพื้นที่คลองบางหลวงมีการระบายน้ำโดยใช้ท่อระบายน้ำขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 0.30 - 1.20 ม. อยู่ 2 ฝั่งถนนสายหลัก เช่น ถนนเพชรเกษม ถนนรัชดาภิเษก ถนนจรัญสนิทวงศ์ และถนนอิสรภาพ เป็นต้น ขนาดท่อระบายน้ำส่วนใหญ่มีขนาดไม่จำเป็นต้องใหญ่นักเนื่องจากสามารถระบายลงคลองย่อย ๆ ซึ่งค่อนข้างมากในพื้นที่ โดยคลองย่อยเหล่านี้จะเชื่อมกับคลองใหญ่เพื่อเชื่อมกับการระบายน้ำลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาโดยคลองมอญและคลองบางหลวง

พื้นที่คลองบางหลวงเป็นพื้นที่ที่ประสบปัญหาน้ำท่วมซึ่งเป็นประจำทุกปี ทั้งปัญหาน้ำท่วมขังในพื้นที่เนื่องจากฝนตก และปัญหาน้ำท่วมเนื่องจากน้ำเหนือไหลบ่าและน้ำทะเลหนุน ทั้งนี้เกิดจากพื้นที่คลองบางหลวงเป็นพื้นที่ที่ติดแม่น้ำเจ้าพระยา และมีโครงข่ายคลองที่แยกสาขาออกจากแม่น้ำเจ้าพระยากระจายอยู่ในพื้นที่ จึงประสบปัญหาน้ำท่วมจากแม่น้ำเจ้าพระยาสูงล้นตลิ่งและอยู่ในอิทธิพลของการขึ้นลงของน้ำทะเล นอกจากนี้ การพัฒนาพื้นที่เป็นย่านพาณิชยกรรมและเพื่อการอยู่อาศัยอย่างหนาแน่น โดยขาดการวางแผนที่ดี การก่อสร้างอาคารรุกล้ำคลอง พื้นที่ว่างรับน้ำต่าง ๆ ถูกถมทำให้ความสามารถในการซับน้ำฝนของผิวดินลดลง ความสามารถในการระบายน้ำในคลองต่าง ๆ ลดลง ปัญหาแผ่นดินทรุดในบางพื้นที่ ทำให้เกิดสภาพเป็นท้องกระทะ น้ำจึงเข้าสู่พื้นที่เร็วขึ้น ขณะเดียวกันก็จะท่วมขังอยู่นานขึ้นประกอบกับการระบายน้ำที่มีอยู่ยังไม่ทั่วถึง ความลาดเอียงไม่เหมาะสมทำให้เกิดการตกตะกอนในเส้นท่อ ความสามารถในการระบายน้ำลดลง เมื่อมีฝนตกในพื้นที่จึงประสบปัญหาน้ำท่วมเป็นประจำ ซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจและทำให้ประชาชนในพื้นที่ ได้รับความเดือดร้อนจากปัญหาข้างต้นสำนักงานเขตบางกอกใหญ่ ธนบุรี และภาษีเจริญ ร่วมกับสำนักงานการระบายน้ำได้ดำเนินการป้องกันและแก้ปัญหาภายในพื้นที่คลองบางหลวง 2 ลักษณะ คือ

1. การป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วมเนื่องจากฝนตกในพื้นที่โดยการระบายน้ำฝนที่ตกลงมาในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียงให้ระบายน้ำออกจากพื้นที่ได้โดยเร็วเพื่อมิให้เกิดน้ำท่วมหรือเกิดปัญหาน้ำท่วมขังในระยะเวลาสั้น

2. การป้องกันและแก้ไขน้ำท่วมเนื่องจากน้ำทะเลหนุน โดยการสร้างคันกันน้ำตามริมฝั่งแม่น้ำและริมฝั่งคลองที่ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากระดับน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกบริเวณถนนอรุณอมรินทร์ พร้อมสถานที่ติดตั้งในคลองบางหลวงและคลองมอญและมีประตูระบายน้ำเพื่อควบคุมระดับน้ำในคลองวัดอรุณราชวราราม เสริมเพื่อช่วยระบายน้ำจากคลองต่าง ๆ ออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยาโดยเร็ว เป็นการระบายน้ำออกจากพื้นที่ภายในเขต และยังป้องกันมิให้น้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาเอ่อล้นเข้าท่วมจนทำให้เกิดความเสียหายในพื้นที่

4.5.2 ระบบการบริการประปา

ปัจจุบันการบริการประปาในพื้นที่เขตบางกอกใหญ่ และเขตภาษีเจริญ อยู่ในความรับผิดชอบของการประปานครหลวง สาขาภาษีเจริญซึ่งตั้งอยู่ตอนกลางของพื้นที่เขต ซึ่งจะให้บริการประปาในพื้นที่เขตบางกอก

ใหญ่ เขตภาษีเจริญ และเขตหนองแขม สำหรับการบริการประปาในพื้นที่เขตธนบุรี อยู่ในความรับผิดชอบของ การประปานครหลวง สาขาตากสิน ซึ่งให้บริการในพื้นที่เขตธนบุรีและเขตคลองสาน

4.5.3 ระบบการบริการโทรศัพท์

พื้นที่คลองบางหลวงอยู่ในเขตให้บริการโทรศัพท์ 2 หน่วยงานหลัก ดังนี้

1. หน่วยงานขององค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย : โทรศัพท์นครหลวงที่ 3.1 ให้บริการพื้นที่เขตบาง แคน เขตบางกอกใหญ่ เขตหนองแขม เขตบางพลัด และอำเภอบางกรวย
2. หน่วยงานขององค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย : โทรศัพท์นครหลวงที่ 3.2 ให้บริการพื้นที่เขต ราษฎร์บูรณะ จอมทอง ธนบุรี คลองสาน และเอกชัย
3. หน่วยงานภาคเอกชนที่ได้รับสัมปทาน : บริษัททรู คอร์ปอเรชั่น การให้บริการโทรศัพท์เพียงพอต่อ ความต้องการและครอบคลุมพื้นที่คลองบางหลวง และยังขยายได้อีกในอนาคต เนื่องจากมีการแข่งขัน การให้บริการในพื้นที่ ระหว่างองค์การโทรศัพท์และบริษัททรู คอร์ปอเรชั่น

4.5.4 ระบบการบริการไฟฟ้า

พื้นที่เขตบางกอกใหญ่ และภาษีเจริญ อยู่ในเขตการให้บริการของการไฟฟ้านครหลวง เขตธนบุรี ซึ่งจะดูแลให้บริการไฟฟ้าสำหรับพื้นที่เขตบางกอกใหญ่ เขตบางกอกน้อย เขตภาษีเจริญ และบางส่วนของเขต จอมทอง มีพื้นที่รับผิดชอบทั้งสิ้น 73.32 ตร.กม. การไฟฟ้านครหลวง เขตธนบุรี ประกอบด้วย สถานีไฟฟ้าย่อย 5 แห่ง กระจายอยู่รอบ ๆ บริเวณพื้นที่ โดยในเขตบางกอกใหญ่ไม่มีสถานีไฟฟ้าย่อย สำหรับพื้นที่เขตธนบุรี อยู่ในพื้นที่ให้บริการของการไฟฟ้านครหลวง 3 เขต ดังนี้การไฟฟ้านครหลวงเขตวัดเลียบ ประกอบด้วยแขวง วัดกัลยาณ์ และแขวงวัดหิรัญรูจี การไฟฟ้านครหลวงเขตยานนาวา ประกอบด้วย แขวงบางยี่เรือ แขวงบุคคโล และพื้นที่บางส่วนของแขวงตลาดพลูการไฟฟ้านครหลวงเขตราษฎร์บูรณะ ให้บริการในพื้นที่ด้านใต้ของ แขวงตลาดพลู

4.6 ระบบสาธารณสุข

4.6.1 สถาบันการศึกษา

ลักษณะบริการสาธารณสุขด้านการศึกษาในพื้นที่คลองบางหลวง ประกอบด้วยสถาบันการศึกษา หลายหน่วยงาน ทั้งที่อยู่ในสังกัดกรุงเทพมหานคร และสังกัดกระทรวงศึกษาธิการโดยมีการเรียนการสอน ตั้งแต่ ระดับอนุบาล ถึงระดับอุดมศึกษา

4.6.2 สถานพยาบาลและบริการสาธารณสุข

ในพื้นที่คลองบางหลวงมีโรงพยาบาลของรัฐ คือ โรงพยาบาลสมเด็จพระปิ่นเกล้าโรงพยาบาลเอกชน คือ โรงพยาบาลกรุงธน โรงพยาบาลเยาวลักษณ์ และโรงพยาบาลรัชดา – ท่าพระมีศูนย์บริการสาธารณสุข

ที่ 26 เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ศูนย์บริการสาธารณสุขที่ 27 จันทน์ฉิมไพบูลย์ ศูนย์บริการสาธารณสุขที่ 33 วัดหงส์รัตนาราม ศูนย์บริการสาธารณสุขที่ 36 บุคคโล

4.6.3 ศูนย์บริการชุมชน

ศูนย์บริการชุมชนในระดับท้องถิ่นเขตบางกอกใหญ่ปัจจุบันสามารถจำแนกเป็นด้านกายภาพ ได้แก่ สนามกีฬา สนามเด็กเล่น ฯลฯ ส่วนในด้านสังคม ได้แก่ ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนห้องสมุดประชาชน ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเยาวชน และศาลาประชาคม ฯลฯ ด้านอนามัย ได้แก่ ศูนย์อนามัยชุมชน ศูนย์บริการสาธารณสุข ฯลฯ รวมทั้งศูนย์บริการชุมชนในด้านต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดสาธารณสุขประโยชน์สามารถให้บริการได้ครอบคลุมพื้นที่

4.6.4 ศูนย์ราชการระดับท้องถิ่น

พื้นที่คลองบางหลวงมีบริการที่เป็นที่ตั้งสถานที่ราชการและรัฐวิสาหกิจที่สำคัญ ดังนี้

- สถานที่ราชการ ได้แก่ กองทัพอเรือ กรมวิทยาศาสตร์ทหารเรือ สถานีตำรวจนครบาลบางกอกใหญ่ สถานีตำรวจนครบาลท่าพระ ศูนย์บริการสาธารณสุขที่ 33 และศูนย์ก่อสร้างและบูรณะ 5 สำนักการโยธา สำนักงานเทศกิจเขตธนบุรี สถานีตำรวจบุพผาราม สถานีดับเพลิงบางยี่เรือสำนักงานเขตธนบุรี สถานีตำรวจตลาดพลู สถานีดับเพลิงตลาดพลู กรมการแพทย์ทหารเรือ สถานีตำรวจสำเหร่ สถานีตำรวจบุคคโล เป็นต้น
- รัฐวิสาหกิจ ได้แก่ สำนักงานประปาสาขาภาษีเจริญ สำนักงานบริการโทรศัพท์บางแค ที่ทำการไปรษณีย์บางกอกใหญ่ ที่ทำการไปรษณีย์ท่าพระ ชุมสายโทรศัพท์ดาวคะนอง เป็นต้น

4.7 ลักษณะทางเศรษฐกิจ

พื้นที่ย่านการค้าตามระดับการให้บริการในปัจจุบันสามารถจำแนกได้เป็นย่านพาณิชย์กรรมที่รองรับกิจกรรมการค้าระดับเมือง ย่านพาณิชย์กรรมที่รองรับกิจกรรมการค้าระดับย่านชุมชน ได้แก่ ตลาดสด ตลาดนัด และเมื่อพิจารณาตามประเภทของสินค้าสามารถจำแนกได้เป็นย่านค้าขายสินค้าทางการเกษตร และย่านค้าขายเครื่องอุปโภคและบริโภค

- ย่านพาณิชย์กรรมของพื้นที่จะเกาะอยู่บริเวณเส้นทางสัญจรทางบกที่สำคัญ ได้แก่ บริเวณถนนจรัญสนิทวงศ์ ถนนเพชรเกษม ถนนอิสรภาพ และถนนเทอดไท เป็นย่านพาณิชย์กรรมใหม่ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาการขยายตัวของเมือง

- ย่านพาณิชย์กรรมใหม่ของชุมชนจะเกาะตัวยาวไปตามเส้นทางถนนสายย่อยหรือถนนซอยที่เชื่อมต่อกับทางคมนาคมสายหลัก มีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานเกาะไปตามถนนซึ่งได้รับอิทธิพลการขยายตัวจากถนนสายหลัก ย่านพาณิชย์กรรมใหม่ที่สำคัญได้แก่ ซอยวัดสังข์กระจาย ถนนอิสรภาพช่วงเขตธนบุรีตั้งแต่ตลาดสี่แยกบ้านแขกจนถึงถนนเจริญพาสน์ ซอยจรัญสนิทวงศ์ 3 และ ซอยจรัญสนิทวงศ์ 13 โดยซอยจรัญสนิทวงศ์ 3 (ศักดิ์เจริญ) เป็นย่านการค้าหนาแน่นในช่วงต้นซอยและเบาบางลงเมื่อถึงกลางซอยและเป็นย่านพักอาศัยของชุมชนในที่สุด

- ย่านการค้าสินค้าทางการเกษตร อยู่บริเวณย่านการค้าเดิมบริเวณปากคลองตลาดฝั่งพระนครและบริเวณตลาดพลูเขตธนบุรี ซึ่งตลาดทั้งสองมีความสำคัญในการรองรับสินค้าเกษตรจากพื้นที่โดยรอบ ทั้งนี้ตามลำคลองบางหลวง ยังมีเรือเล็กล่องค้าขายสินค้าอยู่ประปราย

4.8 ลักษณะทางสังคมและประชากร

4.8.1 ขนาดและการเปลี่ยนแปลงประชากร

ในการศึกษาเรื่องขนาดและการเปลี่ยนแปลงประชากรในพื้นที่ศึกษานั้น ได้ใช้ข้อมูลในระดับเขต คือเขตธนบุรี เขตบางกอกใหญ่ และเขตภาษีเจริญในการพิจารณา โดยในปี พ.ศ.2555 เขตธนบุรี เขตบางกอกใหญ่ และเขตภาษีเจริญมีจำนวนประชากร 119,643 72,241 และ 129,800 คน ตามลำดับ หรือคิดเป็นร้อยละ 2.10 1.27 และ 2.29 ของจำนวนประชากรในกรุงเทพมหานครทั้งหมด ความหนาแน่นประชากรคิดเป็น 13,992 11,689 และ 7,278 คน/ตร.กม. เมื่อเปรียบเทียบกับความหนาแน่นของประชากรทั้งกรุงเทพมหานครที่มีความหนาแน่น 3,617 คน/ตร.กม. พบว่าพื้นที่ศึกษามีความหนาแน่นประชากรมากกว่าค่าเฉลี่ยของความหนาแน่นของประชากรทั้งกรุงเทพมหานครถึง 3 - 6 เท่า ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ศึกษาเป็นบริเวณพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่มีการตั้งถิ่นฐานอย่างยาวนาน รวมถึงการเป็นแหล่งพักอาศัย และแหล่งงานที่สำคัญ และเมื่อพิจารณาถึงประชากรในพื้นที่ริมคลองบางหลวง ซึ่งอยู่ในอาณาเขตของแขวงวัดกัลยาณ์ แขวงหิรัญบุรี แขวงบางยี่เรือ แขวงตลาดพลู เขตธนบุรี แขวงวัดท่าพระ แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ แขวงปากคลองภาษีเจริญ แขวงคูหาสวรรค์ เขตภาษีเจริญนั้น มีจำนวนประชากรที่ค่อนข้างหนาแน่นมากกว่าพื้นที่อื่นในเขต ทั้งนี้ยังไม่รวมประชากรแฝงจำพวก นักเรียน นิสิต/นักศึกษา แรงงานต่างๆ ที่เข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่แต่ไม่ได้ย้ายทะเบียนบ้าน ซึ่งคาดว่ามีความเป็นจำนวนมาก เนื่องจากพื้นที่ศึกษาเป็นย่านแหล่งงาน สถานศึกษาและศูนย์รวมกิจกรรมประเภทต่างๆ

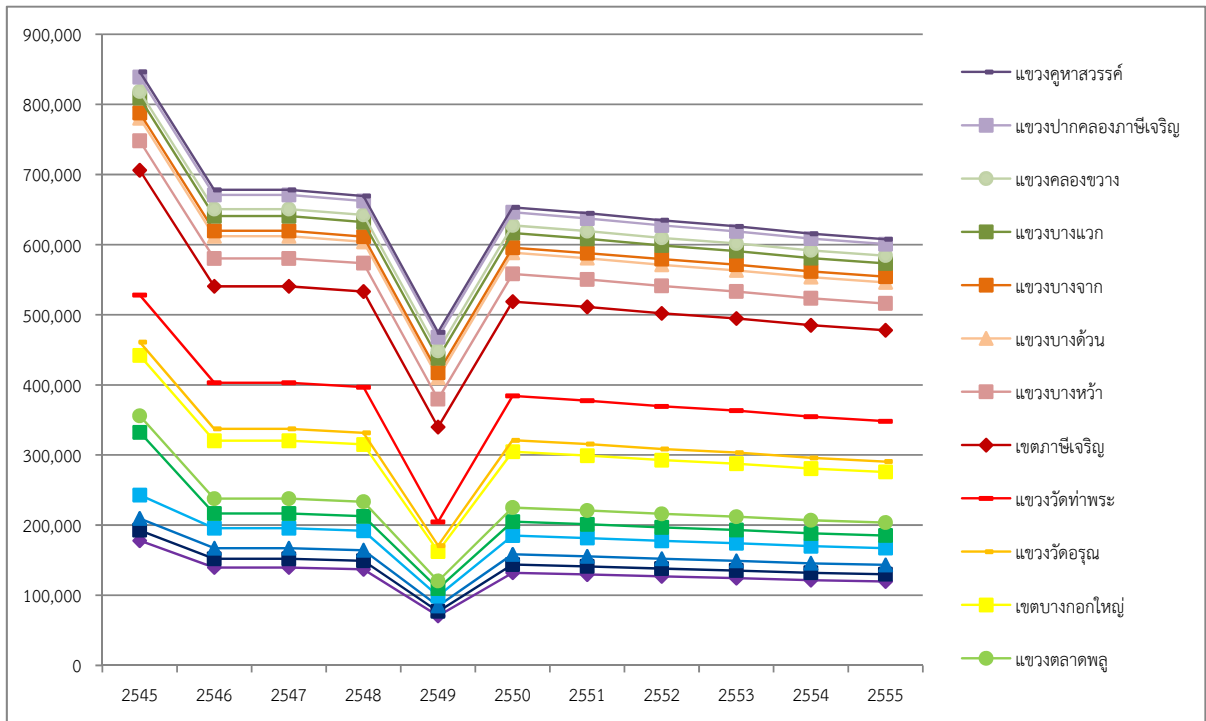
สำหรับการเปลี่ยนแปลงประชากรในช่วง 10 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ.2545 - 2555 พบว่าในเขตพื้นที่ศึกษามีการเปลี่ยนแปลงประชากรในอัตราที่ลดลงอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ.2545 เป็นต้นมา ประชากรในเขตธนบุรี บางกอกใหญ่ และภาษีเจริญ มีอัตราการเปลี่ยนแปลงที่ลดลงคิดเป็นร้อยละ 32.76 16.13 และ 27.05 ตามลำดับ ส่วนการเปลี่ยนแปลงประชากรรายแขวงพบว่าลดลงตั้งแต่ ปี พ.ศ.2545-2555 อย่างต่อเนื่อง ยกเว้นแขวงบางจาก เขตภาษีเจริญ ที่มีการเปลี่ยนแปลงประชากรในอัตราส่วนที่สูงขึ้น

จากการศึกษาข้างต้นพบว่าพื้นที่ศึกษามีความหนาแน่นของประชากรสูงมากโดยมากกว่า 3 - 6 เท่าของค่าเฉลี่ยความหนาแน่นของกรุงเทพมหานคร และยังพบว่าประชากรภายในเขตพื้นที่ศึกษาในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงลดลงอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะการที่พื้นที่ศึกษาเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในสมัยกรุงธนบุรี ทำให้มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนมาอย่างยาวนาน และหนาแน่นโดยเฉพาะริมแม่น้ำลำคลอง รวมถึงในปัจจุบันการพื้นที่ศึกษามีบทบาทสำคัญในการรองรับทางด้านที่พักอาศัยจากคนที่เข้ามาทำงาน เรียนหนังสือ และทำกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียง ถึงแม้ว่าอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรจะลดลงแต่เป็นเพียงประชากรที่มีทะเบียนบ้านอยู่ในพื้นที่ศึกษาเท่านั้น แต่ประชากรแฝงยังคงเพิ่มขึ้น ดังนั้นจึงทำให้เกิดความต้องการในด้านที่พักอาศัย และการใช้พื้นที่ในการทำกิจกรรมต่างๆ เพิ่มขึ้น สิ่ง

เหล่านี้หากไม่ได้รับการวางแผนที่ดีจะส่งผลกระทบต่อการค้าอยู่และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมคลองบาง
หลวง ซึ่งเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์และมีคุณค่าในการอนุรักษ์

ตารางที่ 4.1 แสดงจำนวนประชากรรายแขวงของเขตธนบุรี บางกอกใหญ่ และภาษีเจริญเปรียบเทียบกับ
กรุงเทพมหานคร ปีพ.ศ. 2545 - 2555

เขตปกครอง	จำนวนประชากร										
	2545	2546	2547	2548	2549	2550	2551	2552	2553	2554	2555
กรุงเทพมหานคร	5,782,159	5,634,132	5,634,132	5,658,953	5,695,956	5,716,248	5,710,883	5,702,595	5,701,394	5,674,843	5,673,560
เขตธนบุรี	177,938	139,573	139,573	136,971	70,552	132,034	129,662	126,883	124,499	121,539	119,643
แขวงวัดกัลยาณ์	14,683	12,378	12,378	12,157	6,365	11,734	11,453	11,098	10,821	10,519	10,292
แขวงศิริราช	16,960	15,211	15,211	15,117	7,891	14,642	14,382	14,079	13,856	13,557	13,441
แขวงบางยี่เรือ	33,354	28,440	28,440	27,684	14,107	26,658	26,162	25,526	24,931	24,366	23,851
แขวงบุคคโล	89,481	21,070	21,070	20,747	10,728	19,996	19,589	19,329	18,992	18,278	18,111
แขวงตลาดพลู	23,460	21,086	21,086	20,699	10,590	19,966	19,632	19,246	18,979	18,622	18,284
เขตบางกอกใหญ่	86,134	82,676	82,676	81,727	42,212	79,637	78,307	76,608	75,621	73,864	72,241
แขวงวัดอรุณ	18,968	16,885	16,885	16,582	8,370	16,369	16,377	15,882	15,731	15,184	14,795
แขวงวัดท่าพระ	67,166	65,791	65,791	65,145	33,842	63,268	61,930	60,726	59,890	58,680	57,446
เขตภาษีเจริญ	177,938	137,473	137,473	136,240	135,149	134,407	133,622	132,670	131,363	130,493	129,800
แขวงบางท่า	41,817	39,586	39,586	40,431	39,880	39,391	39,186	39,050	38,466	38,330	38,113
แขวงบางด้วน	32,332	31,702	31,702	30,508	30,336	30,416	30,413	30,142	30,125	30,189	30,089
แขวงบางจาก	7,550	7,744	7,744	7,330	7,307	7,187	7,117	8,113	8,183	8,136	8,201
แขวงบางแวก	21,175	21,051	21,051	20,756	20,670	20,800	20,391	19,421	19,280	19,079	18,990
แขวงคลองขวาง	9,444	10,014	10,014	10,311	10,596	10,890	10,935	10,911	10,919	10,974	11,073
แขวงปากคลองภาษีเจริญ	20,607	20,186	20,186	19,835	19,377	18,861	18,101	17,671	17,215	16,753	16,383
แขวงทุ่งลาซาร์	7,429	7,190	7,190	7,069	6,983	6,862	7,479	7,362	7,175	7,032	6,951



แผนภูมิที่ 4.1 แสดงจำนวนประชากรรายแขวงของเขตธนบุรี บางกอกใหญ่ และภาษีเจริญเปรียบเทียบกับ กรุงเทพมหานคร ปีพ.ศ. 2545 – 2555
 ที่มา : สำนักทะเบียนราษฎร กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

ตารางที่ 4.2 แสดงความหนาแน่นประชากรรายแขวงของเขตธนบุรี บางกอกใหญ่ และภาษีเจริญเปรียบเทียบกับกรุงเทพมหานคร ปีพ.ศ. 2555

เขตปกครอง	พื้นที่ (ตร.ม.)	จำนวนประชากร (คน)	ความหนาแน่น (คน/ตร.กม.)
กรุงเทพมหานคร	1,568.74	5,673,560	3617
เขตธนบุรี	8.551	119,643	13992
แขวงวัดกัลยาณ์	0.758	10,292	13578
แขวงศิริบุญชัย	0.691	13,441	19452
แขวงบางยี่เรือ	1.523	23,851	15661
แขวงบุคคโล	3.729	18,111	4857
แขวงตลาดพลู	1.823	18,284	10030
เขตบางกอกใหญ่	6.18	72,241	11689
แขวงวัดอรุณ	0.834	14,795	17740
แขวงวัดท่าพระ	5.346	57,446	10746
เขตภาษีเจริญ	17.834	129,800	7278
แขวงบางหว้า	5.105	38,113	7466
แขวงบางด้วน	2.514	30,089	11969
แขวงบางจาก	1.394	8,201	5883
แขวงบางแกว	3.022	18,990	6284
แขวงคลองขวาง	2.992	11,073	3701
แขวงปากคลองภาษีเจริญ	1.898	16,383	8632
แขวงคูหาสวรรค์	0.909	6,951	7647

ที่มา : สำนักทะเบียนราษฎร กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

ตารางที่ 4.3 แสดงการเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากรรายแขวงของเขตธนบุรี บางกอกใหญ่ และภาษีเจริญ ปีพ.ศ.2545 – 2555

พื้นที่	จำนวนประชากร (คน)		การเปลี่ยนแปลง	
	พ.ศ 2545	พ.ศ 2555	จำนวน (คน)	ร้อยละ
กรุงเทพมหานคร	5,782,159	5,673,560	-108,599	-1.88
เขตธนบุรี	177,938	119,643	-58,295	-32.76
แขวงวัดกัลยาณ์	14,683	10,292	-4,391	-29.91
แขวงหิรัญรูจี	16,960	13,441	-3,519	-20.75
แขวงบางยี่เรือ	33,354	23,851	-9,503	-28.49
แขวงบुकโคโล	89,481	18,111	-71,370	-79.76
แขวงตลาดพลู	23,460	18,284	-5,176	-22.06
เขตบางกอกใหญ่	86,134	72,241	-13,893	-16.13
แขวงวัดอรุณ	18,968	14,795	-4,173	-22.00
แขวงวัดท่าพระ	67,166	57,446	-9,720	-14.47
เขตภาษีเจริญ	177,938	129,800	-48,138	-27.05
แขวงบางหว้า	41,817	38,113	-3,704	-8.86
แขวงบางด้วน	32,332	30,089	-2,243	-6.94
แขวงบางจาก	7,550	8,201	651	8.62
แขวงบางแวก	21,175	18,990	-2,185	-10.32
แขวงคลองขวาง	9,444	11,073	1,629	17.25
แขวงปากคลองภาษี เจริญ	20,607	16,383	-4,224	-20.50
แขวงคูหาสวรรค์	7,429	6,951	-478	-6.43

ที่มา : สำนักทะเบียนราษฎร กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

4.8.2 ลักษณะประชากร

ลักษณะประชากรในพื้นที่คลองบางหลวง หากแบ่งตามกลุ่มเชื้อชาติ และศาสนา สามารถจำแนกได้ 4 กลุ่ม ดังนี้

- กลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีน เป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุดในพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่อยู่อาศัยดั้งเดิมในพื้นที่ โดยบางส่วนอพยพเข้ามาอาศัยในพื้นที่คลองบางหลวงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ประกอบอาชีพค้าขาย และทำสวน ซึ่งในปัจจุบันจะมีชาวไทยเชื้อสายจีนตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ในชุมชนตลอดช่วงคลอง แต่ที่หนาแน่นและเด่นชัดที่สุด คือ บริเวณย่านบางยี่เรือ หรือตลาดพลู โดยมากนับถือศาสนาพุทธ บางส่วนนับถือศาสนาคริสต์ มีวัด ศาลเจ้า และโบสถ์คริสต์เป็นองค์ประกอบสำคัญในชุมชน

- กลุ่มชาวมุสลิม เป็นกลุ่มที่อยู่อาศัยดั้งเดิมมาตั้งแต่ครั้งกรุงธนบุรี มีสองพวก คือ นิกายชีอะห์ และนิกายสุหนี่ โดยกลุ่มชีอะห์เชื้อสายเปอร์เซียในพื้นที่จะเรียกว่า “แขกเจ้าเซ็น” ตั้งถิ่นฐานบริเวณกุฎีเจริญพาสณ์ ในเขตบางกอกใหญ่ มีมัสยิดกุฎีเจริญพาสณ์เป็นศูนย์กลาง ส่วนกลุ่มสุหนี่จะอยู่ในเขตธนบุรีบริเวณกุฎีขาวหรือกุฎีใหญ่ ซึ่งมีมัสยิดที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมทรงไทยแห่งเดียวในโลกตั้งอยู่

- กลุ่มแรงงานชาวไทย เป็นกลุ่มแรงงานอพยพที่เข้ามาทำงานรับจ้างในพื้นที่กรุงเทพฯ และบริเวณย่านอุตสาหกรรมในฝั่งธนบุรี เป็นกลุ่มที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัยมากที่สุดเนื่องจากเป็นกลุ่มที่ไม่มีที่พักอาศัยถาวร และจะมีการโยกย้ายหมุนเวียนไปตามแหล่งงานตลอด

- กลุ่มชาวต่างชาติ ประกอบด้วยกลุ่มแขกสิกซ์ซึ่งเป็นกลุ่มที่ย้ายเข้ามาอยู่มีทั้งถาวรและชั่วคราว อีกกลุ่มเป็นกลุ่มแรงงานอพยพจากประเทศเพื่อนบ้านอย่างชาวพม่า ลาว และกัมพูชา ที่เข้ามารับจ้างโดยอาศัยตามแหล่งที่พักให้เช่าราคาถูก หรือ ที่พักที่นายจ้างจัดให้ตามบริเวณใกล้แหล่งงาน

4.8.3 สภาพทางสังคมและการบริการ

สภาพทางสังคมของประชาชนที่อาศัยอยู่ริมน้ำ จะเป็นลักษณะของชุมชนที่อาศัยพื้นที่ริมน้ำและในน้ำ สร้างบ้านเรือนเกาะกันไปตามแนวคลอง มีการรวมกลุ่มทั้งแบบเมือง และการอยู่แบบชุมชนริมน้ำตามสภาพของพื้นที่ที่ติดกับแม่น้ำลำคลองบริการสังคม

- ศาสนสถาน ประชาชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่คลองบางหลวงมีหลายเชื้อสาย ทั้งไทย จีน มอญ แขก ส่วนใหญ่ที่เป็นชาวไทย จีน และมอญจะนับถือศาสนาพุทธ ส่วนแขกจะนับถือศาสนาอิสลาม จึงปรากฏวัด ศาลเจ้า และมีมัสยิด กระจายแทรกอยู่กับพื้นที่ชุมชนตลอดแนวสองฝั่งคลอง โดยตั้งอยู่ริมน้ำ ซึ่งศาสนสถานเหล่านี้จะใช้เป็นพื้นที่พบปะของผู้คนในชุมชน ทั้งงานบุญและงานประเพณี ซึ่งนอกจากความเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมต่อวัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำแล้ว ศาสนสถานเหล่านี้โดยเฉพาะวัดยังเป็นแหล่งรวมงานศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่า ที่บอกเล่าถึงความเป็นมาของพื้นที่ได้เป็นอย่างดี แสดงถึงความสัมพันธ์ที่แยกกันไม่ออกของวัดกับชุมชนริมน้ำ

- สถานศึกษา โรงเรียนเป็นสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ริมน้ำในบริเวณใกล้ๆกับที่ตั้งวัด มีทั้งโรงเรียนของรัฐและเอกชน กระจายอยู่ริมคลองบางหลวงและบริเวณชุมชนถัดขึ้นไปบนฝั่ง มีตั้งแต่ระดับอนุบาลประถม จนถึง

ระดับวิทยาลัย นักเรียนส่วนใหญ่เป็นเด็กในพื้นที่และพื้นที่ใกล้เคียง เดินทางมาเรียนโดยอาศัยการเข้าถึงทางน้ำ และทางถนน ประกอบด้วย

- ตลาด เป็นพื้นที่ที่เชื่อมต่อผู้คนทั้งจากทางบกและทางน้ำ เป็นแหล่งสินค้าอุปโภค บริโภครวมทั้ง แหล่งซื้อขายผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรที่สำคัญของคนในพื้นที่ นอกจากนี้ตลาดยังเป็นสิ่งแสดงถึงความเจริญและความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ซึ่งแต่เดิมตลาดจะเป็นตลาดน้ำ มีเรือค้าขายสินค้าในคลอง ต่อมาเมื่อชุมชนขยายตัว และมีการตัดถนนตลาดจึงย้ายขึ้นมาบนฝั่งในบริเวณตลาดน้ำเดิมและยังคงเป็นพื้นที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าของผู้คนอยู่จนปัจจุบัน นอกจากนี้ตลาดน้ำแล้วยังมีตลาดบกที่แทรกตัวอยู่ในพื้นที่ชุมชนใกล้เคียงอีกหลายแห่ง ส่วนใหญ่เป็นตลาดของเอกชนที่เกิดขึ้นใหม่ และยังมีห้างสรรพสินค้าเป็นแหล่งจับจ่าย ตามสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบันด้วย

4.8.4 ประเพณีและกิจกรรมทางวัฒนธรรม

1. กิจกรรมประจำปีในพื้นที่คลองบางหลวง ได้แก่

- ประเพณีชักพระ ถือเป็นประเพณีที่มีความสำคัญ จัดขึ้นในวันแรม 2 ค่ำ เดือนอ้าย ซึ่งจะเลือกเอาวันที่ตรงกับเสาร์-อาทิตย์ ซึ่งถ้าไม่ใช่วันแรม 2 ค่ำ ก็จะเลือกวันที่ใกล้เคียงที่สุด ในขบวนเรือจะเป็นการแห่พระบรมสารีริกธาตุ จากวัดนางชี ล่องไปตามคลองบางหลวงต่อไปคลองชักพระ และสิ้นสุดที่วัดโก่เตี้ย คลองบางกอกน้อย คลองพล แล้วล่องออกแม่น้ำเจ้าพระยาวกกลับเข้าคลองบางหลวงแล้วกลับวัด กระบวนเรือจะมีการตกแต่งสวยงาม ชาวบ้านที่อยู่ 2 ฝั่ง คลองจะตั้งโต๊ะหมู่บูชาที่หน้าบ้าน หรือ บ้างก็เอาเรือเข้าร่วมขบวน มีการแห่เรือซึ่งเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวน้ำ

- ประเพณีสงกรานต์ เป็นประเพณีที่จัดขึ้นในช่วงวันขึ้น 13 ค่ำ 14 ค่ำ 15 ค่ำเดือน 5 ของไทยหรือเดือนเมษายนของทุกปี เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมระบบความสัมพันธ์อันดีงามของไทย ซึ่งในปัจจุบันทางสำนักงานเขตได้จัดให้มีการรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุในชุมชนร่วมในงานด้วย

2. กิจกรรมประจำปีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนริมคลองคลองบางหลวง ได้แก่

- พิธีเจ้าเซ็น เป็นประเพณีที่จัดขึ้นภายในชุมชนกุฎีเจริญพาสณ์ โดยจัดในเดือนมกราคม หรือที่รู้จักในชื่อ มะหะหร่ำ เพื่อระลึกถึงเหตุการณ์โศกนาฏกรรมของอะลีผู้ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้นำศาสนาหลังศาสดามุฮัมมัดสิ้นพระชนม์ แต่ท่ามกลางความวุ่นวายอะลีถูกลอบสังหาร ต่อมาอะลีเซ็นและฮุเซ็นบุตรของอะลีรวมทั้งเครือญาติล้วนถูกสังหารจนหมด จึงเป็นที่มาของพิธีกรรมนี้

พิธีกรรมจะเริ่มตั้งแต่วเวลาประมาณหกโมงเย็นจนถึงเที่ยงคืน และบางวันจะทำพิธีทั้งวันทั้งคืนสาระสำคัญของพิธีกรรมอยู่ที่การไว้อาลัยและระลึกถึงบุคคลสำคัญที่สละชีพเพื่อศาสนา โดยจะกระทำต่อเนื่องกันตลอดระยะเวลา 11 วัน ซึ่งถือเป็นกิจกรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่ทั้งการแสดงออก การประดับตกแต่งและสาระของพิธีกรรม

- งานเทศกาลกลุ่มวัดบางยี่เรือ เป็นงานเทศกาลที่จัดขึ้นในช่วงต้นปีเป็นประจำทุกปีโดยเป็นเทศกาลที่จะขึ้นในพื้นที่ชุมชนบริเวณวัดบางยี่เรือซึ่งแต่ละวัดจะเป็นผู้รับผิดชอบจัดงานเองโดยแยกจัดในลักษณะ

หมุนเวียนต่อเนื่องกัน ตั้งแต่ช่วงเดือนมกราคมไปสิ้นสุดที่เดือนมีนาคม โดยมากจะเริ่มด้วยงานของวัดราชคฤห์ ต่อด้วยวัดจันทาราม วัดอินทราราม และวัดเวฬุราชิน ถือเป็นกิจกรรมใหญ่ที่สำคัญของพื้นที่

- งานฉลองหลวงพ่อด วัดปากน้ำภาษีเจริญ เป็นงานที่ทางวัดปากน้ำฯร่วมกับศิษยานุศิษย์ของหลวงพ่อดจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี เพื่อเฉลิมฉลองและแสดงกตัญญูตอครูอาจารย์ โดยจัดขึ้นในวันที่ตรงกับวันคล้ายวันเกิดของหลวงพ่อด

3. กิจกรรมทั่วไป เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นทั่วไปเป็นประจำตามศาสนสถานทั้งการเข้าวัดในวันพระของพุทธศาสนิกชน การเข้าโบสถ์ในวันอาทิตย์ของคริสต์ศาสนิกชน การละหมาดและร่วมงานประจำของมุสลิมที่มีสยิด การไหว้เจ้าของชาวไทยเชื้อสายจีนและเทศกาลสารทต่างๆของศาลเจ้าแต่ละแห่งรวมถึงกิจกรรมในการดำเนินชีวิตของผู้คนที่อยู่ริมคลอง เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งแสดงถึงเอกลักษณ์และความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่น่าสนใจ

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา วิเคราะห์ และข้อเสนอแนะของย่านตลาดพลู

การศึกษาข้อมูลทั่วไปของย่านตลาดพลู ประกอบด้วยข้อมูล ข้อมูลพื้นฐานสภาพปัจจุบันของย่านตลาดพลู เพื่อทำความเข้าใจลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคมของย่านตลาดพลู รวมทั้งข้อมูลสถานที่สำคัญ ประเพณีวัฒนธรรมที่เก่าแก่ของย่านตลาดพลู เพื่อหาเอกลักษณ์หรือจุดเด่นของย่านตลาดพลูเบื้องต้น ซึ่งข้อมูลดังกล่าวนี้เป็นข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสำรวจภาคสนามเบื้องต้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.1 ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา

ย่านตลาดพลู เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของแขวงบางยี่เรือ และแขวงตลาดพลู เขตธนบุรีโดยเป็น 1 ใน 50 เขตการปกครองของกรุงเทพมหานคร อยู่ในกลุ่มของกรุงธนเหนือ ซึ่งถือเป็นเขตอนุรักษ์เมืองเก่า แหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมฝั่งธนบุรี โดยตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาหรือฝั่งธน ย่านตลาดพลูครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่ซอยเทอดไท 22 ถึงซอยเทอดไท 8 และซอยเทอดไท 33 ถึงซอยเทอดไท 17 โดยพื้นที่ส่วนใหญ่ถือเป็นพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยและพาณิชยกรรม ซึ่งมีความหนาแน่นเป็นอย่างมาก อีกทั้งยังมีสถานที่สำคัญ ประเพณี ที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม โดยพื้นที่ย่านตลาดพลูมีการใช้งานประวัติความเป็นมาที่ยาวนานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน สถาปัตยกรรมประเทศเป็นพื้นที่ราบลุ่มติดคลองบางกอกใหญ่ ซึ่งเป็นคลองแยกมาจากแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้ยังมีคลองสายเล็กที่แยกมาจากคลองบางหลวง ได้แก่ คลองสำเหร่ คลองบางน้ำชน คลองบางสะแก

5.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

ย่านตลาดพลูตั้งอยู่ในเขตธนบุรี โดยแต่เดิมเรียกว่าอำเภอราชคฤห์ ในปี 2549 ได้มีพระบรมราชโองการเปลี่ยนชื่ออำเภอราชคฤห์เป็น อำเภอบางยี่เรือ จังหวัดธนบุรี เนื่องจากมีที่ตั้งอำเภอยู่ในเขตตำบลบางยี่เรือ และในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เปลี่ยนชื่ออำเภอบางยี่เรือเป็น อำเภอดุสิต และได้รับการเปลี่ยนแปลงฐานะเป็น เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร ในเวลาต่อมา โดยย่านตลาดพลูเป็นพื้นที่ที่มีการขยายตัวของประชากร และการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการพัฒนาทางด้านการคมนาคม โดยพื้นที่เรือกรสวนไร่นาได้เปลี่ยนแปลงเป็นบ้านเช่า จนในปัจจุบันได้แปลงสภาพเป็นชุมชนแออัด ซึ่งย่านตลาดพลูอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา และตั้งอยู่ในบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าหรือคลองบางหลวง หรือที่เรียกว่าคลองบางกอกใหญ่ในปัจจุบัน

อาณาเขตติดต่อ - เขตธนบุรี

ทิศเหนือ ติดกับ เขตบางกอกใหญ่และเขตพระนคร มีคลองบางกอกใหญ่และแนวกิ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นแบ่งเขต

ทิศตะวันออก ติดกับ เขตคลองสาน มีสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ ถนนประชาธิปไตย ถนนลาดหญ้า (บริเวณรอบวงเวียนอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช) ถนนสมเด็จพระเจ้าตากสิน และคลองบางไส้ไก่ เป็นเส้นแบ่งเขต

ทิศใต้ ติดกับ เขตบางคอแหลมและเขตราษฎร์บูรณะ มีแนวกิ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองดาวคะนองเป็นเส้นแบ่งเขต

ทิศตะวันตก ติดกับ เขตจอมทองและเขตภาษีเจริญ มีคลองบางสะแก คลองแยกบางสะแก 13 คลองวัดใหม่ยายนุ้ย 1 (คลองศาลเจ้าตันโพธิ์) คลองด่าน และคลองบางหลวงน้อยเป็นเส้นแบ่งเขต

อาณาเขตติดต่อ - ย่านตลาดพลู

ทิศเหนือ ติดกับ คลองบางกอกใหญ่ หรือคลองบางหลวง

ทิศตะวันออก ติดกับ วัดโพธิ์นิมิตร และซอยเทอดไท 17

ทิศใต้ ติดกับ วัดกัณฑ์ทาราราม

ทิศตะวันตก ติดกับ ซอยเทอดไท 22



แผนที่ 5.1 แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา

5.1.2 การใช้ประโยชน์อาคาร ย่านตลาดพลู

การใช้ประโยชน์อาคารมีการผสมผสานที่หลากหลาย จากเดิมพื้นที่เกษตรกรรมปลูกหมากพลูได้เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์เป็นที่อยู่อาศัยและที่อยู่อาศัยกึ่งพาณิชย์กรรม จากการสำรวจทำให้สามารถสรุปการใช้ประโยชน์อาคารได้ว่า การใช้ประโยชน์อาคารประเภทพักอาศัยมีมากที่สุด รองลงมาเป็นการใช้ประโยชน์อาคารประเภทผสมและพาณิชย์กรรมตามลำดับโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ที่อยู่อาศัย พบว่า มีการใช้ประโยชน์อาคารประเภทนี้มีสัดส่วนมากที่สุด มีการกระจายตัวไปตามแนวโครงข่ายการสัญจรทางบก อันได้แก่ ถนนเทอดไท และ ริมทางรถไฟ โดยพื้นที่เกษตรกรรมดั้งเดิมซึ่งเป็นสวนพลูได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นห้องแถว หรือห้องเช่า สำหรับอยู่อาศัย เนื่องจากนโยบายให้ประชาชนเลิกกินหมากพลูในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงทำให้เกิดชุมชนแออัดภายในซอยเรียบทางรถไฟอันได้แก่ ชุมชนโรงเจ1 ชุมชนวัดก้นตถาราราม และชุมชนหลังศูนย์จันฉิมไพบูลย์ ส่วนการตั้งถิ่นฐานตามริมคลองสายหลักเป็นการตั้งถิ่นฐานแต่ดั้งเดิม ได้แก่ บริเวณตลาดพลูเดิม บริเวณชุมชนภายในพื้นที่วัดราชคฤห์และวัดอินทาราม นอกจากนี้ยังมีที่พักอาศัยในรูปแบบสมัยใหม่ได้แก่ อพาร์ทเมนท์ คอนโดมิเนียม จะกระจายตัวอยู่บริเวณริมถนนเทอดไทเป็นส่วนใหญ่



ภาพที่ 5.1 แสดงอาคารประเภทที่อยู่อาศัย

ที่อยู่อาศัยและพาณิชย์กรรม พบว่า มีการใช้ประโยชน์อาคารประเภทนี้มีสัดส่วนมากรองมาจากที่อยู่อาศัย โดยเป็นที่อยู่อาศัยกึ่งสำนักงาน/ธุรกิจบริการ โดยชั้นล่างเปิดเป็นสำนักงานหรือธุรกิจบริการ อาทิเช่น ร้านขายยาโบราณ ร้านขายอาหาร ร้านตัดแต่งผมบุรุษและสตรี ร้านตัดและซ่อมเสื้อผ้าสตรี ร้านขายสินค้าปลีกและส่ง เป็นต้น ส่วนชั้นบนเป็นที่พักอาศัย ซึ่งพบว่ากระจายตัวอยู่บริเวณริมถนนเทอดไท และข้างวัดจันทาราม โดยร้านค้าที่สำคัญ และเป็นจุดเด่นนั้นคือ

- ตึกแถว พาณิชยกรรมในซอยเทอดไท 27 ซึ่งเป็นซอยที่มีการเช่าเพื่อขายอาหาร ในช่วงเวลา กลางคืนจนถึงตึก เริ่มตั้งแต่หัวค่ำ (17.00 น.) จนถึงเวลาตีสอง (02.00 น.) ของวันใหม่
- ตึกแถว ตรงข้ามหน้าวัดจันทาราม ที่ขายอาหาร 24 ชั่วโมง
- ร้านหมี่



ภาพที่ 5.2 แสดงอาคารประเภทผสม

พาณิชยกรรม พบว่า การใช้ประโยชน์อาคารประเภทนี้ในปัจจุบันมีสัดส่วนลดลงจากอดีตที่เป็นกิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดน้ำได้เปลี่ยนเป็นตลาดบกทั้งหมด มีลักษณะกลุ่มอาคารพาณิชยกรรมกระจายตัวตามแนวถนนเทอดไท และบริเวณสถานีรถไฟตลาดพลู เช่น ธนาคาร ร้านสะดวกซื้อ เป็นต้น ส่วนบริเวณสถานีรถไฟตลาดพลู เป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมการค้าประเภทร้านค้าแผงลอยจำนวนมาก เช่น ร้านอาหารตามสั่ง ร้านข้าวหมูแดง ร้านบะหมี่ โดยจะมีผู้ใช้บริการมากในช่วงเวลาเย็น



ภาพที่ 5.3 แสดงการใช้อาคารประเภทพาณิชยกรรมบริเวณสถานีรถไฟตลาดพลู

สถาบันศาสนา พบว่า มีการใช้ประโยชน์อาคารประเภทนี้ 2 รูปแบบ ได้แก่ วัด และศาลเจ้า โดยวัดได้มีการตั้งถิ่นฐานตามริมคลองสายหลัก ได้แก่ วัดราชคฤห์ วัดจันทาราม วัดอินทาราม วัดกัณฑ์ทาราราม และวัดโพธิ์นิมิตร ส่วนศาลเจ้าโรงเจ ได้แก่ โรงเจเซียงเซ่งตั้ง ศาลเจ้าต่อเขาคอก ศาลเจ้าแม่อาเนี้ยว ศาลเจ้าสูง ศาลเจ้าขนาดเล็ก มีการตั้งถิ่นฐานกระจายตัวตามริมคลองสายหลัก และริมทางรถไฟ



ภาพที่ 5.4 แสดงอาคารประเภทสถาบันศาสนา

สถาบันราชการ พบว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้ส่วนใหญ่เดิมตั้งอยู่บริเวณริมคลองบางหลวง และถนนตลาดพลู(ทางใน)ได้ย้ายมาตั้งในพื้นที่ใหม่บริเวณริมถนนเทอดไทซึ่งเป็นถนนสายหลักแทน แต่ทั้งนี้ ยังมีสถาบันราชการที่มีความสำคัญกับพื้นที่ตลาดพลูซึ่งตั้งอยู่บริเวณริมถนนตลาดพลู(ทางใน)ปัจจุบัน คือ สถานีตำรวจดับเพลิง เนื่องจากพื้นที่ย่านตลาดพลูเป็นย่านเก่าแก่และมีโครงสร้างของอาคารไม้ รวมถึงการใช้พื้นที่ที่แออัดหนาแน่นในบริเวณพื้นที่ชุมชนริมคลองบางหลวงและถนนตลาดพลู ซึ่งอาจเกิดเพลิงไหม้ได้ง่าย จึงทำให้มีการตั้งสถานีตำรวจดับเพลิงขึ้นภายในย่านเพื่อรักษาความปลอดภัยและให้บริการประชาชน



ภาพที่ 5.5 แสดงอาคารประเภทสถาบันราชการ

สถาบันการศึกษา พบว่า ตั้งแต่ปีพ.ศ.2500 –ปัจจุบันได้มีการก่อสร้างโรงเรียนเพิ่มเติมคือ โรงเรียนธนบุรีวรเทพีพลา락ซ์ตั้งอยู่บริเวณถนนตลาดพลู (ทางใน) โรงเรียนพรประสาทวิทยาตั้งอยู่บริเวณริมถนนเทอดไท ส่วนโรงเรียนเดิมที่มีอยู่แล้วได้มีแต่การสร้างอาคารเพิ่มเติม ทำให้พื้นที่ภายในโรงเรียนหนาแน่นเพิ่มขึ้น ส่วนโรงเรียนเอกชนบางแห่งได้ค่อยๆทยอยกันปิดตัวลงเนื่องจากสาเหตุต่างๆกันเช่น ทุนไม่พอ ครูย้ายออก นักเรียนมีจำนวนน้อยลง เป็นต้น



ภาพที่ 5.6 แสดงอาคารประเภทสถาบันการศึกษา

อุตสาหกรรมและคลังสินค้า พบว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้ได้ลดจำนวนลงมาในยุคตลาดน้ำ และตลาดบกอย่างสังเกตเห็นได้ชัดเจน เนื่องมาจากการพัฒนาระบบคมนาคมขนส่งจากน้ำสู่บก ทำให้การลำเลียงผลผลิตและการกระจายสินค้าเปลี่ยนจากทางน้ำเป็นบกที่มีความสะดวกสบายและประหยัดระยะเวลากว่าโรงงานอุตสาหกรรม และคลังสินค้า ต่างๆที่เคยตั้งอยู่ริมคลองบางหลวงที่สามารถเข้าถึงได้จากทางน้ำเป็นหลัก เท่านั้นกลายเป็นพื้นที่ที่เข้าถึงได้ยากจากทางบกจึงได้ย้ายตัวออกไปตั้งอยู่บริเวณอื่นที่มีระบบคมนาคมทางบกที่สะดวกแทน เช่น ย่านบางแค และย่านจอมทอง เป็นต้น แต่ยังคงปรากฏอาคารสถานประกอบการประเภทโกดังสินค้า เช่น โกดังค้าไม้ โกดังข้าว เป็นต้น ให้เห็นบางประปรายในปัจจุบัน



ภาพที่ 5.7 แสดงอาคารประเภทอุตสาหกรรม

พื้นที่โล่งว่างพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ พบว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้ภายในย่านตลาดพลูมีพื้นที่เพื่อการนันทนาการค่อนข้างน้อย เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ถูกพัฒนาเป็นที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรม พื้นที่โล่งหรือสวนสาธารณะส่วนใหญ่จึงเป็นพื้นที่ภายในวัดบริเวณริม คลองบางหลวงได้แก่ วัดราชคฤห์ วัดอินทาราม ที่มีศาลาทำน้ำสำหรับนั่งพักผ่อนและมีลานกิจกรรมสำหรับใช้ในงานประเพณีสำคัญทางศาสนาต่างๆ ทั้งนี้ภายหลังในปรับปรุงพื้นที่บริเวณใต้สะพานยกระดับรัชดาภิเษกเป็น สนามเด็กเล่น ลานกีฬา และลานอเนกประสงค์ ซึ่งมีผู้คนภายในย่านมาร่วมกลุ่มประกอบกิจกรรมบริเวณพื้นที่นี้ในช่วงเวลาเย็นเป็นประจำ



ภาพที่ 5.8 แสดงพื้นที่ว่างพื้นที่โล่งสาธารณะ

จะเห็นได้ว่าการใช้ประโยชน์อาคารในย่านตลาดพลูนั้นมีความหลากหลายผสมผสานทั้งที่พักอาศัย การค้า ราชการ และการใช้ประโยชน์อื่นๆ ทำให้เกิดการใช้พื้นที่อาคารในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน เช่น สถานที่ราชการใช้พื้นที่อาคารในช่วงเช้าถึงเย็นเท่านั้น ร้านค้าใช้พื้นที่ในช่วงเช้าและเย็น จนหัวค่ำ แต่ตลาดสดที่วัดกลาง (วัดจันทาราม) มีการใช้พื้นที่ช่วงเช้ามืดตั้งแต่ตีสองถึงเก้าโมงเช้า บริเวณเพิงขายอาหารริมทางรถไฟ และร้านอาหารใต้ร่มในซอยเทอดไท 27 เริ่มคึกคักช่วงหัวค่ำจนถึงตีสอง การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องทั้งวันทั้งคืนจึงเป็นจุดเด่นอีกประการหนึ่งของย่านแห่งนี้ ก่อให้เกิดการใช้พื้นที่ที่หลากหลายซ้อนทับกันอยู่



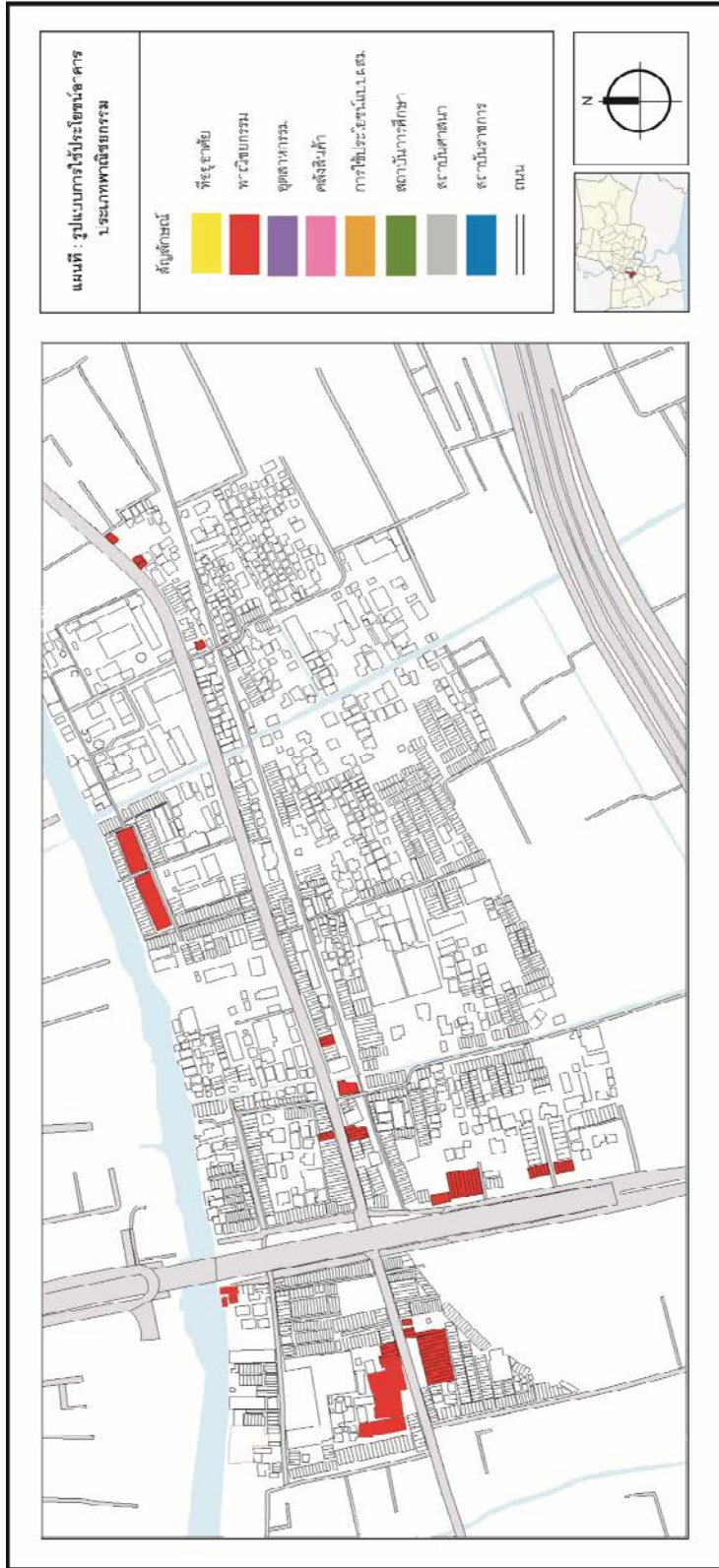
แผนที่ 5.2 แสดงการใช้ประโยชน์อาคารรวม



แผนที่ 5.3 แสดงการใช้ประโยชน์อาคารประเภทที่อยู่อาศัย



แผนที่ 5.4 แสดงการใช้ประโยชน์อาคารประเภทผสม



แผนที่ 5.5 แสดงการใช้ประโยชน์อาคารประเภทพาณิชยกรรม



แผนที่ 5.6 แสดงการใช้ประโยชน์อาคารประเภทศาสนา

5.1.3 ความสูงอาคาร

ความสูงอาคารภายในย่านตลาดพลูมีความสูงตั้งแต่ 1-8 ชั้น แต่เฉลี่ยอยู่ที่ 2-3 ชั้น โดยส่วนใหญ่อาคารดังกล่าวจะเป็นห้องแถวและตึกแถวสำหรับพักอาศัยขนาดเล็กเรียงตัวกระจายตามแนวถนนและริมคลอง รองลงมาคือตึกแถว 4 ชั้น ซึ่งส่วนมากตั้งอยู่บริเวณริมถนนเทอดไท และข้างวัดจันทาราม ส่วนวัดและศาลเจ้าเป็นอาคารชั้นเดียว สำหรับกลุ่มอาคารที่มีความสูงและมีขนาดใหญ่ เป็นอาคารพักอาศัย อาทิเช่น คอนโด อพาร์ทเมนท์ ตั้งกระจายตัวอยู่โดยรอบ

5.1.4 วัสดุอาคาร

วัสดุอาคารส่วนมากเป็นวัสดุคอนกรีต เนื่องจากในพื้นที่ที่เคยเกิดไฟไหม้ครั้งใหญ่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงวัสดุในการก่อสร้างจากในอดีตที่เป็นไม้ไผ่และไม้มาเป็นวัสดุคอนกรีตแทน โดยมีการกระจายตัวตลอดพื้นที่ รองลงมาวัสดุประเภทคอนกรีตผสมไม้ ส่วนใหญ่อยู่บริเวณชุมชนแออัด และน้อยที่สุดคือวัสดุประเภทไม้มีการกระจายตัวอยู่บริเวณชุมชนแออัด และด้านข้างวัดราชคฤห์



แผนที่ 5.7 แสดงจำนวนชั้นของอาคาร



แผนที่ 5.8 แสดงวัสดุอาคาร